Zelf doen?
Inventarisatiestudie van zelfreguleringsinstrumenten

Barbara Baarsma
Flóra Felsö
Sjoerd van Geffen
José Mulder
André Oostdijk (Research voor Beleid)

Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken

Amsterdam, april 2003

"Het doel der Stichting is het verrichten van economische onderzoekingen, zowel op het terrein der sociale economie als op dat der bedrijfseconomie, ten dienste van wetenschap en onderwijs, mede ten nutte van overheid en bedrijfsleven"
(art. 2 der stichtingsakte)

SEO-rapport nr. 664

ISBN 90-6733-237-2

Copyright © 2003 SEO Amsterdam. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt op welke wijze dan ook zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de Stichting voor Economisch Onderzoek te Amsterdam.

Dankwoord

De auteurs van dit rapport willen hun oprechte dank uitspreken voor de nuttige op- en aanmerkingen die zij hebben ontvangen van de leden van de begeleidingscommissie, te weten drs. E.P. Rolink, mr. A.E. Verhulsdonck, drs. ing. H.J. Verkerk (allen van het Ministerie van EZ) drs. H.J.J. van Breemen (Vereniging VNO-NCW), mr. Th.J.M. van Mierlo (Sociaal-Economische Raad) en Dr. G.J. Veerman (Ministerie van Justitie). Daarnaast ontvingen wij nuttig commentaar van ir. K.F.H. Tangerman (Ministerie van Economische Zaken), waarvoor ook onze dank.

Ook willen de auteurs gaarne de deskundigen bedanken waarmee in het kader van dit onderzoek gesprekken zijn gevoerd, te weten Prof. mr. J.J.C. Kabel (Instituut voor Informatierecht – Universiteit van Amsterdam), Prof. dr. A.B. Ringeling (Erasmus Universiteit) en Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en Universiteit van Amsterdam).

De leden van de begeleidingscommissie en de gesprekspartners zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van dit onderzoek; deze verantwoordelijkheid berust volledig bij de auteurs.

Kernpunten

Stel dat een grote snackbar in gemeente X de nodige overlast veroorzaakt voor omwonenden, bijvoorbeeld doordat verpakkingsmateriaal en afval rondzwerft door de buurt omdat klanten dit na nuttiging van de gekochte snacks op straat laten vallen en/of omdat de afvalbakken vaak 'overlopen'. Gemeente X wil de overlast aanpakken zonder meteen wettelijke regulering te gebruiken. De ambtenaar in kwestie verwacht namelijk meer effect van een zelfregulerende afspraak met deze en mogelijk andere snackbars in de gemeente en met de omwonenden om de overlast op te lossen. Hoe kan de ambtenaar de afspraak het beste vormgeven? Wat zijn de risico's en kansen van de verschillende soorten afspraken?

Ter verduidelijking nog een voorbeeld. Stel dat een bepaalde sector X de laatste tijd zeer negatief in het nieuws is geweest. Bijvoorbeeld: in allerlei krantenartikelen en tv-programma's bleek dat er in de sector vele beunhazen werkzaam zijn die de consument en het imago van de sector schade toebrengen. De sector X wil de productkwaliteit voortaan beter waarborgen en vraagt de brancheorganisatie om te onderzoeken wat er gedaan kan worden. Bovendien gaat de brancheorganisatie na welke regelgeving de overheid in haar koker heeft zitten als de sector niet snel zelf aan de slag gaat om de kwaliteit beter te waarborgen. Waar moet deze brancheorganisatie beginnen met haar zoektocht? Waar haalt zij de informatie over mogelijke maatregelen die de sector zelf kan implementeren? Hoe weten ze welke instrumenten het beste aansluiten bij hun problematiek? Hoe maken ze een keuze tussen de vele verschillende beschikbare instrumenten?

Dit rapport geeft beleidsmakers en ondernemers(organisaties) handvatten om te kunnen beoordelen of zelfregulering in bepaalde situaties een haalbare en wensbare optie is. En zo ja, uit welke zelfreguleringsinstrumenten ze kunnen kiezen om het probleem te verhelpen.

Deze keuze hangt af van de volgende elementen: (1) typering van het probleem, (2) typering van de spelers en (3) de instrumentenmix. Deze drie elementen komen hieronder kort aan bod. Indien beleidsmakers en/of ondernemers(organisaties) deze elementen gericht uit zouden werken, wordt het voor hen mogelijk om zelf een oordeel te vellen over de wenselijkheid en haalbaarheid van zelfregulering. Vervolgens wordt het mogelijk om een gefundeerde keuze te maken voor een bepaald instrument. Dit rapport levert de onderscheidende vragen om deze keuze te faciliteren.

(1) Typering probleem

Uit de beschouwing blijkt dat zelfregulering met succes kan worden toegepast bij het oplossen dan wel voorkomen van problemen voortkomend uit *informatieasymmetrie*, het internaliseren van *externe effecten* en *paternalistische motieven*. Ook wordt zelfregulering als

aanvulling op overheidsregulering gebruikt om gewone *transactiekosten van het economische verkeer* te verlagen in de contractuele en de na-contractuele fasen.

(2) Typering actoren

Om zelfregulering te kunnen toepassen moet de branche voldoen aan een drietal randvoorwaarden.

- Er moet een bepaald niveau van *kennis* aanwezig zijn binnen de sector.
- Er moet *draagvlak* zijn binnen de sector.
- De *organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet 'voldoende' zijn.

Daarnaast kan een stimulerende rol van de overheid wenselijk, en soms noodzakelijk, zijn. Tevens moet de overheid ervoor waken dat er geen onnodig hoge toetredingsbarrières ontstaan, waardoor de marktwerking verstoord wordt. Voorts is metatoezicht door de overheid cruciaal als er publieke belangen in geding zijn.

Maatschappelijke druk speelt een belangrijke en een steeds belangrijker wordende rol bij de totstandkoming van zelfregulering.

Er zijn vele instanties die bedrijven, brancheorganisaties en beleidsmakers kunnen begeleiden in het proces van zelfregulering. Dit rapport reikt de handvatten aan de branches en de beleidsmakers zodat zij de weg kunnen vinden naar de juiste instanties.

(3) Instrumentenmix

In het onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit rapport zijn 22 verschillende verschijningsvormen van zelfregulering gevonden. Deze zijn (vanuit de optiek van de gebruikers) in te delen in een zestal clusters:

1. techniekgerichte instrumenten;
2. gedragsgerichte instrumenten;
3. informerende instrumenten;
4. contractuele instrumenten;
5. geschilbeslechtende instrumenten; en
6. publiekrechtelijke beroepsorganisaties.

In onderstaand schema worden deze zes clusters afgebeeld en wordt per cluster een overzicht gegeven van zelfreguleringsinstrumenten.

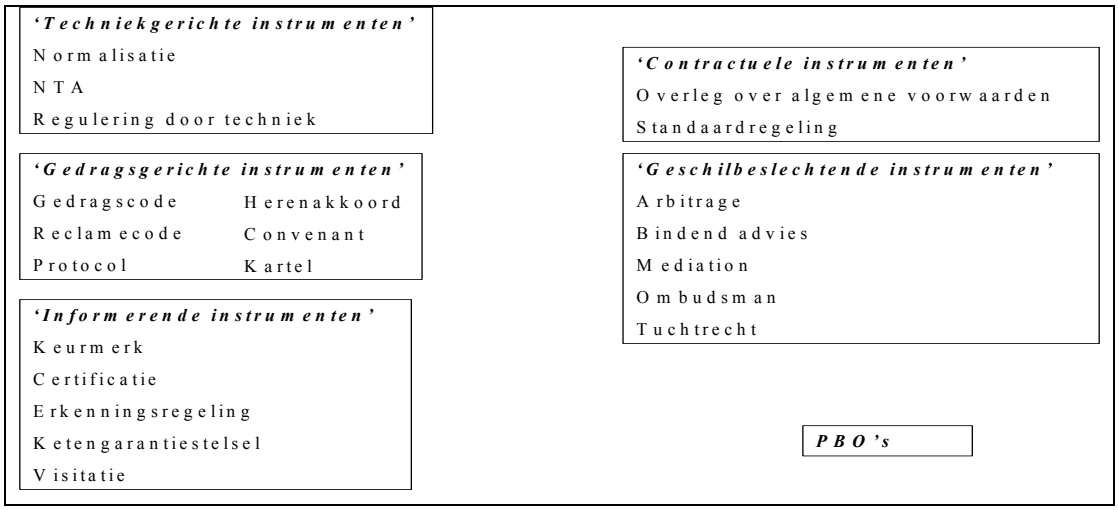

Voor alle 22 instrumenten is een factsheet uitgewerkt aan de hand waarvan beleidsmakers en brancheorganisaties een weloverwogen keuze kunnen maken die past bij hun specifieke probleem en hun achtergrondsituatie.

Inhoud

1 Inleiding ... 1
1.1 Onderzoeksaanpak en -methoden ... 1
1.2 Leeswijzer ... 3

2 Theoretisch kader ... 5
2.1 Problemen die om regulering vragen ... 6
2.2 Valkuilen bij overheidsregulering ... 9
2.3 Regulering en zelfregulering ... 12
2.4 De voordelen en valkuilen van zelfregulering ... 17

3 Zelfreguleringsinstrumenten ... 23
3.1 Techniekgerichte instrumenten ... 24
3.2 Gedragsgerichte instrumenten ... 27
3.3 Informerende instrumenten ... 31
3.4 Contractuele instrumenten ... 35
3.5 Geschilbeslechtende instrumenten ... 37
3.6 PBO's ... 41

4 Instrumentenkeuze ... 43
4.1 Typering probleem ... 43
4.2 Actoren ... 50
4.3 Instrumentenmix ... 56

Literatuur ... 59

Bijlage 1 Normalisatie ... 69

Bijlage 2 Nederlandse Technische Afspraak ... 73

Bijlage 3 Regulering door techniek ... 77

Bijlage 4 Gedragscode ... 79

Bijlage 5 Reclame Code ... 85

Bijlage 6 Protocol ... 89

Bijlage 7 Herenakkoord ... 93

Bijlage 8 Convenant ... 95

Bijlage 9 Kartel 101

Bijlage 10 Keurmerk 105

Bijlage 11 Certificatie 111

Bijlage 12 Erkenningsregeling 117

Bijlage 13 Ketengarantiestelsel 121

Bijlage 14 Visitatie 125

Bijlage 15 Algemene Voorwaarden overleg (SER) 129

Bijlage 16 Standaardregeling 133

Bijlage 17 Arbitrage 135

Bijlage 18 Bindend advies 139

Bijlage 19 Mediation 143

Bijlage 20 Private ombudsman 147

Bijlage 21 Tuchtrecht 151

Bijlage 22 Publiekrechtelijke beroeps-organisatie 155

1 Inleiding

Dit rapport geeft beleidsmakers en ondernemers(organisaties), die met een probleem kampen, handvatten om te kunnen beoordelen of zelfregulering in hun specifieke situatie een haalbare en wensbare optie is. En zo ja, welke zelfreguleringsinstrumenten ze kunnen overwegen om het probleem te verhelpen.

Zelfregulering is een breed begrip. Er is veel kennis over de verschillende aspecten of verschijningsvormen van zelfregulering bij allerlei departementen, instituten en maatschappelijke organisaties. Tot op heden is de kennisuitwisseling tussen deze partijen echter vrij beperkt. Er is geen centraal punt waar men voor uitgebreide informatie terecht kan. Een zo compleet mogelijk overzicht van de bestaande instrumenten van zelfregulering is daarom wenselijk.

Dit rapport is opgesteld in opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ). Het ministerie van EZ is mede vanuit het streven naar duurzame ontwikkeling en deregulering betrokken bij *zelf*regulering. Het ministerie voerde in 2002 een inventarisatieonderzoek uit (EZ, 2002). Een belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat de informatie over de voor- en nadelen van veel van deze instrumenten slechts in verbrokkelde vorm beschikbaar is voor zowel marktpartijen als de overheid. Eveneens ontbreekt het inzicht in de slaag- en faalfactoren bij de inzet van de instrumenten. Deze aspecten vond de projectgroep die de inventarisatie heeft verricht essentieel, en ze is tot de conclusie gekomen dat het wenselijk is dat deze ontbrekende informatie wordt aangevuld. Het voorliggende rapport sluit aan op deze wens.

1.1 Onderzoeksaanpak en -methoden

Het onderzoek omvat drie delen:

1. theoretische onderbouwing;
2. toespitsing op afzonderlijke zelfreguleringsinstrumenten;
3. overkoepelende analyse en het maken van een aanzet tot een 'roadmap' ter ondersteuning van de instrumentenkeuze.

Deel 1: Theoretische onderbouwing: nadruk op de economische invalshoek

De theoretische onderbouwing omvat een samenvatting van de verschillende theorieën over zelfregulering. De nadruk ligt daarbij op de economische invalshoek. Tevens is vanuit een

juridische en een bestuurskundig/politicologische invalshoek commentaar geleverd op de stukken. De rol van de overheid alsmede de belangen van private partijen om onder verschillende omstandigheden tot zelfregulering over te gaan worden in dit eerste deel beschreven. Het theoretische stuk omvat uiteraard ook de definiëring van het onderzoeksgebied (regulering en zelfregulering). Tevens levert het theoretisch kader aanknopingspunten voor het ontwikkelen van een beslissingsondersteunende 'roadmap'.

Uitgangspunt bij de theoretische onderbouwing is de kennis die bij de projectgroep van het ministerie van EZ aanwezig is over het onderwerp en zoals die beschreven is in het eerder genoemde inventarisatieonderzoek. Daarnaast heeft SEO uitgebreide deskresearch uitgevoerd, bestaande uit een studie van wetenschappelijke vakliteratuur en beleidsdocumenten en uit het verzamelen van informatie op het internet. De verzamelde informatie is ten slotte getoetst aan de hand van een tweetal interviews met Prof. dr. A.B. Ringeling (Erasmus Universiteit) en Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en Universiteit van Amsterdam). Daarnaast hebben we een informeel gesprek gehad met Prof. mr. J.J.C. Kabel (Instituut voor Informatierecht – Universiteit van Amsterdam).

Deel 2: Toespitsing op instrumenten

Het tweede deel van het onderzoek is gericht op het kernachtig beschrijven van elk instrument vanuit de economische, (internationaal) juridische en bestuurskundig/ politicologische invalshoek. Bij elk instrument wordt aandacht besteed aan de specifieke instrumentkenmerken, aan de rol en de belangen van marktpartijen en van de overheid. Tevens worden de voor- en nadelen en slaag- en faalfactoren van de instrumenten geanalyseerd. SEO heeft geen zelfstandig empirisch onderzoek uitgevoerd ten behoeve van dit onderzoek; bij de evaluatie van de instrumenten wordt dus een inschatting gemaakt op basis van de literatuur en gesprekken.

De resultaten van de analyses van de individuele zelfreguleringsinstrumenten worden op compacte wijze gepresenteerd: een bijlage met een ingevuld format per instrument. Het format dat we gebruiken is in feite een SWOT-analyse[1] per instrument. Bij elk instrument wordt een aansprekend praktijkvoorbeeld beschreven. Voor elk instrument is ook een literatuurlijst gemaakt samen met een verwijzing naar beleidsterreinen en/of markten waarop dit instrument wordt toegepast.

[1] Strength Weakness Opportunities and Threats analyse, oftewel sterkten-zwakten kansen-bedreigingen analyse.

Deel 3: Overkoepelende analyse

Het laatste deel van het onderzoek omvat een overkoepelende analyse op basis van de in deel 1 verzamelde informatie over de theoretische basis, en op de basis van de praktische instrumentkennis uit deel 2. In dit derde deel worden de instrumenten vanuit de oogpunt van gebruikers geclusterd. Ook wordt aandacht besteed aan verschillende combinaties van zelfreguleringsinstrumenten.

Een belangrijk deel van de analyse bestaat uit het beschrijven van de 'weg' naar bepaalde (combinaties van) instrumenten: welk instrument is in welke situatie geschikt? Met andere woorden, in dit deel worden de ingrediënten aangeleverd die nodig zijn om een roadmap of wegwijzer op te zetten. Hiertoe worden vragen geformuleerd die sturend zijn ten aanzien van de keuze van het meest geschikte instrument of groep van instrumenten.

1.2 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 schetst de theoretische overwegingen die van belang zijn voor zelfregulering. In hoofdstuk 3 worden de mogelijke zelfreguleringsinstrumenten geclusterd en per cluster beschreven. Hoofdstuk 4 beschrijft de onderscheidende vragen die de weg wijzen naar de keuze of zelfregulering in een bepaalde situatie wenselijk en haalbaar is en welke instrumenten in aanmerking komen voor het oplossen van een bepaald probleem. Tevens is een literatuurlijst toegevoegd. Tot slot zijn 22 bijlagen opgenomen. Deze bevatten de verzamelde informatie per instrument. Elke bijlage bevat een algemene beschrijving van een instrument, een praktijkvoorbeeld als illustratie, en een analyse van de voor- en nadelen en slaag- en faalfactoren.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader beschreven van waaruit we naar zelfregulering kijken. Echter, alvorens iets over zelfregulering te kunnen zeggen, is het verstandig om te weten wanneer regulering nodig kan zijn en welke rol de overheid daarbij speelt. Allereerst wordt daarom in paragraaf 2.1 uiteengezet welke economische en politieke motieven er zijn voor regulering, en wordt in paragraaf 2.2 besproken wat de keerzijde is van overheidsregulering, namelijk reguleringsfalen. Paragraaf 2.1 en 2.2 zijn als het ware de opstappen die nodig zijn om zelfregulering te kunnen definiëren. Paragraaf 2.3 introduceert zelfregulering als alternatief voor overheidsregulering en ook als spontaan ontstane zelfregulering voor doeleinden die geen overheidsregulering zouden rechtvaardigen, maar desondanks wenselijk zijn.[2] Paragraaf 2.4 beschrijft ten slotte de voor- en nadelen van zelfregulering. In figuur 1 wordt de opbouw van dit hoofdstuk schematisch weergegeven.

Figuur 1 Opbouw van hoofdstuk 2

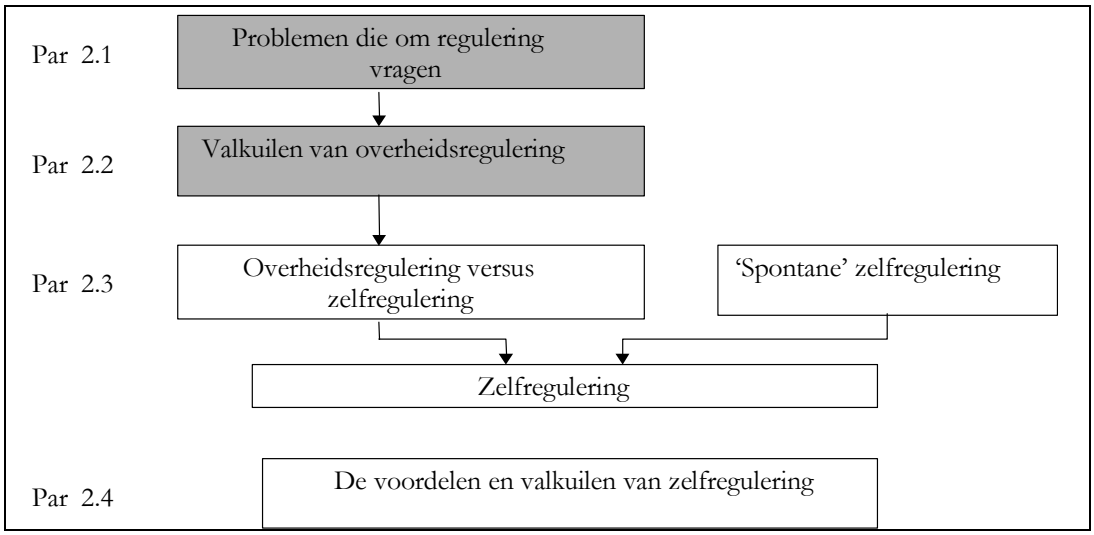

Het doel van deze exercitie is om de vele aspecten van zelfregulering in kaart te brengen. Deze inzichten leveren de handvatten die later nodig zullen zijn bij het beantwoorden van de vraag waarom bepaalde problemen wel en andere zaken niet geschikt zijn om met zelfregulering aan te pakken. In het vervolg van het rapport worden deze inzichten uitgebreid en toegespitst op specifieke instrumenten.

[2] Zelfregulering komt overigens ook vaak voor *in combinatie met* overheidsregulering. In dit hoofdstuk worden overheidsregulering en zelfregulering meestal afzonderlijk besproken om zo een duidelijke theoretische basis te kunnen creëren. De combinatie van zelfregulering en overheidsregulering wordt in paragraaf 4.2 en 4.3 meer expliciet besproken.

2.1 Problemen die om regulering vragen

In de theorie van elk standaardwerk over micro-economie staat het zo mooi beschreven: "op een markt met volkomen vrije mededinging komt vanzelf een Pareto-optimale allocatie tot stand" of in gewoon Nederlands "de volledige vrije werking van markten leidt tot de beste prijs-kwaliteitverhouding en de hoogste welvaart voor de consument". Wanneer spreken economen van een situatie van volkomen vrije mededinging? Volkomen vrije mededinging houdt in dat:

- er veel kleine aanbieders en vragers zijn die afzonderlijk de marktprijs niet kunnen beïnvloeden,
- er perfecte informatie is over prijzen en over de kenmerken van de goederen, en
- alle economische goederen een prijs hebben (d.w.z.: er geen externe effecten zijn).

In de praktijk van alledag zal aan de voorwaarden van volledig vrije mededinging strikt genomen echter nagenoeg nooit worden voldaan. Op de meeste markten is dus sprake van marktfalen. Afhankelijk van de ernst van dit marktfalen kan het soms nodig zijn om in te grijpen.

Vanuit economisch perspectief is marktwerking te verkiezen boven ingrijpen door de overheid, tenzij door overheidsingrijpen (bijvoorbeeld regulering) een grotere mate van efficiëntie kan worden bereikt. De rol van de overheid is in dit opzicht dus een rol die bestaat bij de gratie van marktfalen.

De economische theorie noemt vier typen marktfalen. Zo is er reden om maatregelen te nemen wanneer *concurrentie in sterke mate in het geding* komt. Dit is het geval als er sprake is van een (natuurlijk) monopolie (zoals bij het elektriciteitsnet), of als er sprake is van een economische machtspositie of de dreiging daarvan als gevolg van een fusie of overname.

Een tweede vorm van marktfalen is *informatieasymmetrie* tussen producent en consument.[3] Bijvoorbeeld op de markt voor notarisdiensten heeft de consument moeite om de kwaliteit van de diensten te beoordelen, terwijl de notaris beter weet wat hij aanbiedt. Als consumenten de kwaliteit niet goed kunnen beoordelen, is er geen prikkel aanwezig voor de aanbieders om een bovengemiddelde kwaliteit te bieden. Dit kan leiden tot averechtse

[3] Er bestaan ook andere vormen van informatieproblemen, zoals de beperkte rationaliteit (*bounded rationality*) van consumenten: hoewel er voldoende informatie beschikbaar is, zijn consumenten niet in staat deze volledig op te nemen en te verwerken. Regulering zou hier ook gerechtvaardigd kunnen zijn, indien het regulerend orgaan beter in staat is om informatie te verzamelen en te verwerken. Dit heeft echter raakvlakken met een ander motief voor regulering, namelijk paternalisme, dat hieronder besproken wordt.

selectie en een achteruitgang in de kwaliteit van de aangeboden producten en diensten.[4] De meeste consumenten zijn immers bereid om een prijs te betalen die overeenkomt met het gemiddelde kwaliteitsniveau. In het geval van adverse selection zullen de kwalitatief slechte aanbieders op een ongereguleerde markt de kwalitatief goede aanbieders uit de markt prijzen, met als gevolg een spiraal van een steeds slechtere kwaliteit- en prijsverhouding. Om dit probleem als gevolg van informatieasymmetrie aan te pakken, wordt in de literatuur veelal voorgesteld om de markt te reguleren – door de overheid of door bedrijven zelf – door het invoeren van bijvoorbeeld minimum kwaliteitseisen, erkennings- en vestigingsregels, of certificering.

Een derde vorm van marktfalen zijn *externe effecten*, waarbij niet alle effecten van de productie en consumptie, die wel effect hebben op de productiemogelijkheden en welvaart van anderen, een prijskaartje hebben. Bij negatieve externe effecten is de kans groot dat zonder regulering te veel geproduceerd wordt, bijvoorbeeld in de luchtvaart waar 'te veel' geluidhinder optreedt doordat hier geen of een te lage prijs voor hoeft te worden betaald. In het geval van positieve externe effecten wordt er juist te weinig geproduceerd. Een voorbeeld zijn innovaties. Als de baten van een innovatie naar andere ondernemingen weg kunnen lekken, zullen bedrijven minder investeren in innovatie en ontwikkeling dan maatschappelijk gewenst is. Een manier om dit probleem aan te pakken is via regelgeving waardoor een prijs wordt gerekend voor de effecten. Zo stelt de intellectuele eigendomswetgeving (octrooirecht, auteursrecht, etc.) innovatoren in staat om de baten van innovatie (gedeeltelijk) te internaliseren.

Een *publiek goed* is een extreem geval van een positief extern effect. Toch wordt deze categorie veelal apart als bron van marktfalen genoemd. De twee onderscheidende kenmerken van publieke goederen zijn 'non-exclusiviteit' en 'non-rivaliteit'. Non-exclusiviteit van baten betekent dat het onmogelijk is om mensen van het gebruik uit te sluiten. Non-rivaliteit betekent dat het gebruik door de ene consument niet ten koste gaat van het gebruik door een ander. Oftewel: de marginale kosten van een extra gebruiker zijn nihil. Publieke goederen zijn goederen als defensie of dijken. Consumenten zullen veelal niet bereid zijn om op individuele basis voor zo'n goed te betalen. Zonder overheidsingrijpen zal er niet of veel te weinig van geproduceerd worden, terwijl er wel behoefte bestaat aan deze goederen.[5]

In praktijk zien we dat de overheid niet alleen regulerend optreedt om de vier bovengenoemde vormen van marktfalen te corrigeren, maar ook om andere redenen. Het gaat dan om het bereiken van doeleinden op het gebied van rechtvaardigheid,

---

4 Dit fenomeen werd in 1970 al door Akerlof beschreven aan de hand van het voorbeeld over de tweedehands automarkt.

5 In paragraaf 4.1 worden bij deze stelling kanttekeningen geplaatst.

rechtszekerheid, welvaartsverdeling, ethiek, moraal e.a. Dit zijn allemaal gebieden waar op basis van de economische theorie geen eenduidige uitspraken zijn te doen.

De niet-economische motieven voor overheidsoptreden kunnen grofweg in drie situaties onderverdeeld worden. In situaties waar de marktuitkomst als *onrechtvaardig* wordt beschouwd is ingrijpen gericht op het bereiken van een rechtvaardiger uitkomst, zoals bij de progressieve inkomensbelasting. Daarnaast kunnen *paternalistische motieven* aanleiding geven tot regulering. Dit geldt zowel voor het ontmoedigen van de productie en consumptie van producten waarvan de overheid meent dat die slecht zijn voor de burger (denk aan roken of drugs), als voor het stimuleren van de productie en consumptie van producten waarvan de overheid meent dat die juist goed zijn voor de burger (denk aan het volgen van onderwijs, het bezoeken van een theater en het dragen van autogordels). Ook protectionistische motieven vallen onder paternalistische motieven. Ten slotte kan ingrijpen wenselijk zijn in geval van een maatschappelijke *onevenwichtigheid*, zoals bij hoge inflatie of bij hoge werkloosheid in een bepaalde sector.

In Box 1 worden de situaties samengevat waarin regulering een welvaartsverhogend effect (in objectieve of subjectieve zin) kan hebben.

Box 1 Situaties waarin regulering wenselijk kan zijn

Marktfalen	**Politieke overwegingen**
- Gebrek aan concurrentie - Informatieasymmetrie - Externe effecten - Publieke goederen	- Ongelijke welvaartsverdeling - Paternalistische motieven - Onevenwichtigheid

Ook politicologen en bestuurskundigen discussiëren al zeer lang over de vraag wanneer de overheid moet ingrijpen. Zo wordt in de Aanwijzing voor de Regelgeving[6] in artikel 7c aangegeven dat voorafgaand aan het treffen van een regeling eerst onderzocht dient te worden "of de gekozen doelstellingen kunnen worden bereikt door middel van het zelf-regulerend vermogen in de betrokken sector of sectoren dan wel daarvoor overheidsinter-ventie noodzakelijk is". In artikel 8 wordt vervolgens gesteld dat men bij het bepalen van de keuze voor een mogelijkheid tot overheidsinterventie zoveel mogelijk dient aan te sluiten bij het zelfregulerend vermogen in de betrokken sector of sectoren. De toelichting bij dit artikel is tevens van belang: "Indien het zelfregulerend vermogen van de maatschappij tekortschiet om een doelstelling te bereiken, dient te worden bezien of dit vermogen door overheids-

[6] Tekst per 29 mei 2002, Staatscourant 2002, 97, p. 8.

maatregelen kan worden versterkt. Direct overheidsingrijpen is slechts op zijn plaats, indien van het zelfregulerend vermogen van de maatschappij – ook versterkt met ondersteunende overheidsmaatregelen – niet voldoende resultaten te verwachten zijn. Ook wanneer overheidsinterventie noodzakelijk is, kan aangesloten worden bij het zelfregulerende vermogen […]."

Een tweede voorbeeld is de Nota Zicht op de wetgeving van het Ministerie van Justitie[7], die een belangrijk richtinggevend kader presenteert van waaruit de vraag wanneer de overheid wel en wanneer niet moet reguleren, kan worden beantwoord. Uit de Nota komt naar voren dat de overheid geen vraagstukken zou moeten reguleren die niet gereguleerd *hoeven* te worden, bijvoorbeeld omdat zelfregulering ook een optie is. Tevens geeft de Nota aan dat niet-handhaafbare regulering niet zinvol is.

2.2 Valkuilen bij overheidsregulering

Als de overheid signalen ontvangt dat de situaties uit Box 1 zich voordoen, kan zij beslissen om in te grijpen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat regulering vrijwel altijd volgend is; het wordt vaak pas in gang gezet nadat een kwestie daadwerkelijk als een probleem wordt gezien.

In de *rationele beleidstheorie* worden de stappen van het beleidstraject uitgestippeld. De eerste stap in het beleidstraject is het verkennen van het beleidsprobleem en de beleidsdoelstellingen.[8] In het traject van een bepaald maatschappelijk probleem naar de bijbehorende beleidsdoelstellingen vallen ook de keuzes met betrekking tot de invalshoek en de inhoudelijke vormgeving van het beleid. De instrumentkeuze is de volgende stap. Tijdens deze fase van het beleidsontwikkelingsproces worden op basis van uiteenlopende overwegingen instrumenten gekozen die worden ingezet om de beleidsdoelstellingen te bereiken. De overheid kan kiezen uit een breed scala van instrumenten, variërend van juridische, financiële tot communicatieve instrumenten. De verschillende instrumenten worden tegen elkaar afgezet wat betreft effectiviteit en randvoorwaarden, waarbij deze randvoorwaarden betrekking hebben op bijv. financiële mogelijkheden, juridische mogelijkheden, uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid, draagvlak, consistentie, ethische restricties en transactiekosten. Bij een eenmaal gekozen beleidsinstrument zijn verschillende uitvoeringsmogelijkheden denkbaar. Ook kan de handhaving op verschillende wijzen plaatsvinden.

---

7 TK 1990-1991, 22008 nrs 1-2.

8 Voor een beschrijving van het beleidstraject zie o.a. Oostdijk en Van Nassau (2000).

Lange tijd ging men ervan uit dat de overheid een corrigerende taak had als er sprake was van marktfalen of van bovengenoemde politiekonwenselijke situaties. Tegenwoordig denkt men daar iets genuanceerder over: overheidsoptreden kan zelf ook maatschappelijk ongewenste effecten met zich meebrengen. Men spreekt dan van overheidsfalen of reguleringsfalen. Er worden vier vormen van reguleringsfalen onderscheiden.

De eerste vorm van reguleringsfalen hangt samen met de complexiteit van reguleren. De werkelijkheid is veel complexer dan het ideaalplaatje van de rationele beleidstheorie. In het beleidstraject van een beleidsprobleem tot instrumentkeuze en het vormgeven van uitvoering en handhaving moeten immers tal van complexe keuzes worden gemaakt. Bij dergelijke complexe keuzes kan overheidsoptreden onvoorziene, ongewenste effecten hebben.

Ten tweede vereist het beleidsproces veel kennis en informatie over het te reguleren terrein. Er is hierbij vaak sprake van informatieasymmetrie: de marktpartijen hebben in de regel meer en betere informatie dan de regulator (de overheid). Informatieasymmetrie tussen de regulator en de gereguleerde kan tot reguleringsfalen leiden.

Ten derde kan regulering transactiekosten veroorzaken die groter zijn dan de efficiëntiewinsten van de regulering. Regulering gaat namelijk nagenoeg altijd gepaard met transactiekosten: (a) institutionele kosten en (b) 'compliance' kosten. Institutionele kosten zijn de kosten van het in stand houden van het apparaat. Sterk sturende regulering kent weinig ingebouwde prikkels tot zelfhandhaving, en heeft dus hoge institutionele kosten. Soms kan de overheid profiteren van schaalvoordelen door een instantie meerdere reguleringstaken op zich te laten nemen. Dit kent echter zijn beperkingen, en het kan leiden tot een overbelast overheidsapparaat. Compliance kosten zijn de kosten die ondernemingen moeten dragen doordat ze hun gedrag of productie moeten aanpassen aan de nieuwe regels. De hoogte van deze kosten hangt af van de concrete invulling van regulering en van de vraag hoe ingrijpend regulering in een specifiek geval is.

Ten slotte zijn er ook economische kosten: regulering kan de statische en dynamische efficiëntie aantasten.[9] Het Europese landbouwbeleid is hiervan een goed voorbeeld. Vanwege politieke overwegingen (zoals voedselzekerheid) en vanwege de sterke lobby van de sector, wordt de landbouwproductie in Europa kunstmatig hoog gehouden. Dit heeft tot gevolg dat de statische en dynamische efficiëntie lager blijven dan mogelijk. De statische efficiëntie wordt aangetast in de zin dat er in Europa te veel wordt geproduceerd terwijl dat

[9] De statische efficiëntie gaat uit van de korte termijn en heeft betrekking op de optimale verdeling van schaarse middelen tussen alternatieve productiedoeleinden. Dynamische efficiëntie gaat uit van de lange termijn. Hierbij staat het vergroten van de welvaart in de loop van de tijd centraal.

niet kostenefficiënt is in vergelijking met productie in andere werelddelen. Dit heeft ook consequenties voor de dynamische efficiëntie, met name het investeringsgedrag van private partijen. Bij afwezigheid van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid zouden investeringen naar andere locaties (buiten Europa) of naar andere sectoren vloeien.

Naast complexiteit, informatieproblemen, transactiekosten en economische kosten spelen er nog andere problemen rond overheidsregulering. Regulering is niet alleen een antwoord op marktfalen, maar ook een resultaat van rent-seeking gedrag[10] door belangengroepen die in staat zijn overheidsregulering te beïnvloeden.[11] De *public choice theorie* verklaart hoe individuele preferenties zijn weerspiegeld in stemprocedures zoals die gebruikt worden voor publieke instituties. Een belangrijke veronderstelling hierbij is dat politici niet streven naar het maximaliseren van het algemeen belang, maar hun eigen doeleinden nastreven, zoals maximaliseren van hun status, budget of aantal stemmen. Dit kan leiden tot inefficiënte regulering, vooral wanneer lobbies in het spel zijn (omkoping, corruptie en vriendjespolitiek maar even buiten beschouwing gelaten).

Lobbying wordt ook door de *economic theory of regulation* als bron van welvaartsverslechtende overheidsregulering aangewezen.[12] In deze theorie vraagt de sector zelf om regulering, zoals kwalificatievereisten, kwaliteitseisen of invoerbescherming. Deze regulering kan echter problemen met zich meebrengen indien deze uit het oogpunt van marktwerking te hoog wordt ingezet, met name omdat dit toetredingsbarrières vormen. Deze kunnen makkelijk hoger zijn dan nodig omdat ondernemers die eenmaal op de markt actief zijn belang hebben bij zo hoog mogelijke toetredingsbelemmeringen en bij het ontbreken van elke concurrentie op kwaliteit of door invoer. Daar waar de voordelen geconcentreerd zijn (bij de producenten) en waar de kosten over een grote groep verdeeld worden (de consumenten) zijn lobbygroepen eerder in staat inefficiënte regulering door te drukken.

Vanwege de genoemde moeilijkheden en problemen won in de jaren negentig de opvatting terrein dat de overheid, waar mogelijk, taken aan de markt moet overlaten (denk aan de MDW-operatie).[13] Volgens deze opvatting zou de overheid zich moeten beperken tot het scheppen van voorwaarden waaronder de vrije markt goed kan functioneren, en zou zij pas moeten ingrijpen als het zelfregulerend vermogen in een bepaald gebied tekortschiet. Dit sluit aan bij de overheid als corrigerende partij bij marktfalen (zie paragraaf 2.1).

---

10 Rent-seeking gedrag betekent naar (financieel) voordeel strevend gedrag.
11 Zie ook Posner (1974); Stigler (1974); Buchanan & Tullock (1962), Buchanan (1987).
12 Stigler, 1971.
13 Het politieke klimaat lijkt de laatste tijd echter te veranderen, zoals moge blijken uit de discussies over Quango's, de NS en het elektriciteitsnet.

In de jaren negentig was er als gevolg hiervan steeds meer aandacht voor analyses van marktfalen in combinatie met reguleringsfalen. Op vele terreinen werd bestudeerd of er mogelijkheden waren voor deregulering. In het kader van deregulering werd zelfregulering steeds vaker als optie genoemd.[14] Zelfregulering heeft vanuit dit perspectief als (potentieel) voordeel dat daarmee marktfalen gereduceerd kan worden tegen lagere kosten dan bij overheidsregulering.

Zelfregulering is niet alleen een optie bij deregulering: zelfregulering kan ook een welvaartsverbeterende stap zijn vanuit een situatie zonder regulering. Soms is dit een tussenstap of proeftuin voor overheidsregulering. Denk bijvoorbeeld aan CAO's die algemeen verbindend worden verklaard.

2.3 Regulering en zelfregulering

Het is niet eenvoudig om een volledige en tegelijkertijd werkbare definitie te geven van zelfregulering. Het begrip 'regulering' en het daarvan afgeleide begrip 'zelfregulering' worden namelijk in veel verschillende betekenissen gebruikt.

Regulering

Juristen interpreteren 'regulering' op een andere wijze dan economen. Voor juristen zijn fundamentele regels, zoals eigendomsrechten, het contractenrecht, en een rechtssysteem om conflicten op te lossen en rechten te handhaven, ook een vorm van regulering. Economen beschouwen dergelijke regels daarentegen als een basale voorwaarde: de markt kan pas functioneren als zulke regels bestaan, omdat die van fundamentele betekenis zijn voor het functioneren van markten en daarmee als het ware de infrastructuur voor marktwerking vormen. Voor economen is er derhalve pas sprake van regulering of zelfregulering als er additionele regels worden geïntroduceerd boven dergelijke fundamentele regels. Van wat in economisch opzicht als fundamentele regels worden gezien (zoals het recht op eigendom) wordt in dit onderzoek verondersteld dat zij à priori gewaarborgd zijn.

Zelfregulering

De definitie voor zelfregulering (als afgeleide van de moeilijk definieerbare term van regulering) is ook niet eenvoudig en zeker niet vanzelfsprekend. In de economie wordt de 'onzichtbare hand' van het prijsmechanisme als zelfregulerend mechanisme beschreven. Wij beschouwen dit echter niet als zelfregulering, maar (slechts) als marktwerking. Zo zullen wij de juridische term 'eigenrichting' ook niet als zelfregulering beschouwen.

[14] De Haan e.a., 2001.

Uitgaande van het doel van dit onderzoek, namelijk het ordenen en verdiepen van de bestaande kennis over zelfreguleringsinstrumenten, is het echter zinvol om hier een brede definitie van zelfregulering te kiezen. In dit onderzoek gaan we in beginsel uit van de definitie van de inventarisatiestudie van EZ, maar zullen deze op sommige punten beperken.

Zelfregulering houdt in dat maatschappelijke partijen in bepaalde mate zelf verantwoordelijk zijn voor het opstellen en/of uitvoeren en/of handhaven van de regels.

Een eerste beperking van deze definitie betreft een onderzoeksinhoudelijke beperking. In het kader van deze studie focussen we primair op marktordeningstaken.[15] Dit betekent dat we ons richten op zelfregulering wat betreft regulering van economische activiteiten of daaraan gerelateerde (externe) effecten. Regulering van overige maatschappelijke kwesties wordt niet meegenomen in deze studie. Zelfregulering kan vanzelfsprekend ook worden toegepast op andere maatschappelijke problemen. In dit onderzoek wordt niet ingegaan op zelfregulering met betrekking tot deze andere problemen omdat de voor- en nadelen en de slaag- en faalfactoren daar anders kunnen liggen dan voor economische activiteiten.

Een tweede beperking heeft betrekking op enkele andere concepten, die op zich vallen binnen de definitie uit de inventarisatiestudie van EZ. Het gaat hierbij om de actieve deelname aan het proces van democratische besluitvorming door het uitoefenen van het stemrecht, het petitierecht, deelname aan het maatschappelijk debat etc. Om dezelfde als de hierboven genoemde reden worden deze concepten buiten beschouwing gelaten.

Zelfregulering – een afgeleide van regulering?

Het begrip zelfregulering is hierboven vooralsnog uit regulering afgeleid. De opstap van regulering naar zelfregulering is een belangrijke, maar het dekt niet het verschijnsel van zelfregulering in zijn geheel.

Zelfregulering kan enerzijds ontstaan als alternatief[16] voor overheidsregulering. In zo'n situatie is het motief achter zelfregulering vergelijkbaar met de mogelijke rechtvaardigingen voor overheidsregulering, zoals in paragraaf 2.1 beschreven. Zelfregulering kan bijvoorbeeld ontstaan door anticipatie op overheidsregulering, met als doel het voorkomen van de wellicht strengere en eventueel minder passende overheidsinterventie. Zelfregulering kan

[15] De focus van het onderzoek vormen de rechtsregels die gericht zijn op het bevorderen en het instandhouden van marktwerking en het bestrijden en voorkomen van marktfalen, maar uitdrukkelijk niet op rechtsregels die niet of nauwelijks van belang zijn voor marktwerking of waarbij geheel andere doeleinden om politieke redenen prioriteit hebben gekregen. Dit komt grofweg overeen met wat wel als economisch ordeningsrecht wordt aangeduid.

[16] Alternatief in de zin van dat zowel overheidsregulering als zelfregulering mogelijk is.

ook door de overheid afgedwongen worden door de dreiging van strenge overheidsregulering.

Anderzijds kan zelfregulering ontstaan zonder dreigende overheidsregulering. Het kan zijn dat er problemen spelen die qua inhoud overeenkomen met de in paragraaf 2.1 genoemde motieven, maar dat de ernst van het probleem (nog) geen overheidsinterventie rechtvaardigt.[17] In dergelijke situaties kan de branche op eigen initiatief tot zelfregulering overgaan. Initiatieven om een beter imago te creëren in een sector waar informatieasymmetrie een probleem vormt, is een voorbeeld van dergelijke zelfregulering. Ook gezamenlijke inspanningen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen vallen onder deze categorie. Zelfregulering is tevens een optie op markten waar fundamentele rechten in geding zijn, zoals de media waar het recht op vrije meningsuiting een belangrijk issue is. Op dergelijke markten is de overheid huiverig om regulerend op te treden.[18] Een derde situatie waarin overheidsingrijpen niet direct te verwachten is, is in complexe en/of zeer dynamische sectoren waar de kennis die nodig is voor regulering bij de overheid ontbreekt.

Een derde categorie van zelfregulering ontstaat met andere motieven dan waarvoor overheidsregulering in aanmerking komt.[19] Gewone transactiekosten van het economisch verkeer geven geen aanleiding tot overheidsingrijpen. Toch kunnen marktpartijen op eigen initiatief deze transactiekosten trachten te beperken door middel van zelfregulering. Een voorbeeld hiervan is een branche die gezamenlijk algemene voorwaarden opstelt. Een ander voorbeeld is wanneer marktpartijen alternatieve geschilafdoeningspaden bewandelen. Het gaat in deze situaties niet om zelfregulering 'ter vervanging van een al dan niet reële optie van overheidsregulering', maar om een aanvulling op de wetten en de juridische procedures die er reeds zijn. In Box 2 worden de motieven voor zelfregulering nog eens opgesomd.

---

17 Zelfregulering in plaats van overheidsregulering, omdat overheidsregulering niet aan de orde is.

18 Dit komt naar voren uit gesprek met Prof. mr. Jan Kabel. EZ (1985, p. 11) noemt ook het beginsel van de individuele consumptievrijheid hetgeen de overheid belemmert in sommige gevallen op te treden.

19 De term 'spontane' zelfregulering is niet de optimale uitdrukking, want zelfregulering ontstaat niet zomaar, het is wel degelijk een reactie op iets.

Box 2. Motieven voor zelfregulering

- Zelfregulering: in situaties (zie par 2.1) waar in afwezigheid van zelfregulering overheidsregulering noodzakelijk zou zijn omdat er sprake is van marktfalen of politieke motieven.
- Zelfregulering: in situaties waar qua type probleem overheidsregulering aan de orde is (marktfalen of politieke motieven), maar dat overheidsregulering toch niet te verwachten is omdat
  - de ernst van het probleem overheidsregulering niet rechtvaardigt, of
  - de ruimte om te reguleren voor de overheid beperkt is omdat er grondrechten in het geding zijn die de burgers (in mindere of meerdere mate) tegen overheidsinmenging beschermen, of
  - de kennis die nodig is voor regulering bij de overheid ontbreekt (m.n. in complexe en/of zeer dynamische sectoren).
- Zelfregulering: op eigen initiatief, ter aanvulling op overheidsregels, om transactiekosten van het economisch verkeer te verlagen.

De in Box 2 geschetste driedeling loopt in grote lijnen parallel met het door EZ gehanteerde onderscheid tussen de drie beschermingsniveaus van consumentenbelangen.[20] Op *basisbeschermingsniveau* staat de zorg voor het fysieke welzijn, met name gezondheid en veiligheid, centraal. Het bewerkstelligen van het basisbeschermingsniveau is primair de taak van de overheid, maar ook zelfregulering is een optie. Het *tweede beschermingsniveau* omvat de zorg voor de economische belangen van de consument als zelfstandige marktpartij. Op dit niveau acht de overheid het de primaire verantwoordelijkheid van betrokken marktpartijen om via zelfregulering tot de bescherming van consumenten te komen. Mocht echter zelfregulering onvoldoende resultaten opleveren dan kan de overheid overgaan tot regulering. Op het *derde beschermingsniveau* ligt (voor zover marktpartijen dit wensen) zelfregulering voor de hand. De belangen die op het spel staan zijn relatief zeer beperkt, of het kan zo zijn dat de overheid (bijvoorbeeld op grond van het beginsel van de individuele consumptievrijheid) niet in staat is om in te grijpen. EZ noemt het behandelen van klachten en geschillen als een onderwerp van het derde beschermingsniveau.[21]

Juridische inkadering

Het aandachtsveld wordt hier vanwege de leesbaarheid en de scope van het rapport beperkt tot slechts enkele aspecten van het juridisch kader.

---

[20] EZ, 1985, p. 8-11.

[21] De SER betwijfelt of in de praktijk eerste en tweede beschermingsniveaus ex ante onderscheiden kunnen worden en zet vraagtekens bij de term beschermingsniveau op het derde niveau, daar de overheid hiervoor geen verantwoordelijkheid aanvaardt (SER, 1986, p. 15)

Wanneer we uitgaan van het begrip regulering zoals hiervoor beschreven, en het begrip zelfregulering definiëren als een afgeleide daarvan, waarbij maatschappelijke actoren (dus iedereen behalve de overheid) betrokken worden bij het opstellen en handhaven van de regels, is zelfregulering een vorm van conflictoplossing die niet door de wetgever of de rechter wordt uitgevoerd, maar door de maatschappelijke actoren zelf. In de meest extreme vorm kan de afwezigheid van regelgeving door de overheid als anarchie worden bestempeld. In dit verband is het interessant op te merken dat sommige auteurs geloven dat anarcho-kapitalisme superieur is aan overheidsinterventie, zie bijvoorbeeld Friedman (1992, 1994).

Indien de overheid *strafrecht* gebruikt als instrument van regulering is er (meestal) geen ruimte meer om daarvan af te wijken, dit zou namelijk neer komen op eigenrichting, hetgeen verboden is. Indien bijvoorbeeld de exploitant van een café algemene voorwaarden zou hanteren die bepalen dat de norm en/of sanctie voor mishandeling, belediging, etc. binnen zijn café afwijken van de officiële norm – naar boven of naar onder – zou dat ontoelaatbaar zijn. De afgrenzing van de ruimte waarbinnen zelfregulering toelaatbaar is, is echter erg lastig te maken. Indien – bijvoorbeeld – de beoefenaren van de bokssport met elkaar afspreken (via het lidmaatschap van eenzelfde bond) dat binnen de boksring andere normen gelden kan dat wel. Een belangrijk aspect in dit verband is het zogenaamde 'geweldsmonopolie' van de overheid, wat inhoudt dat de overheid als enige geweld (in brede zin) mag gebruiken om het recht te handhaven. Indien maatschappelijke actoren geweld gebruiken is dat derhalve in strijd met het verbod op eigenrichting ('eigen rechter spelen').

Indien de overheid *privaatrecht* gebruikt als instrument van regulering is er daarentegen typisch wel alle ruimte om daarvan af te wijken. Dit heeft te maken met het feit dat privaatrecht normaliter geen dwingend karakter heeft; d.w.z. dat regels slechts gelden voor zover partijen zelf geen (andere) regels hebben afgesproken. Het privaatrecht heeft zelfregulering (in brede zin) als het ware ingebouwd in het wettelijk systeem. Zo verwijst het begrip 'onrechtmatige daad' naar de maatschappelijke verkeersopvattingen: "Als onrechtmatige daad worden aangemerkt een inbreuk op een recht en een doen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht of *met hetgeen volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer betaamt*, een en ander behoudens de aanwezigheid van een rechtvaardigingsgrond"[22]. Het 'ongeschreven recht' is in die zin te kenmerken als een vorm van zelfregulering. Ook het begrip redelijkheid en billijkheid, dat in het burgerlijk recht een grote rol speelt, verwijst o.m. naar "de gewoonte" – waarbij wel bedacht moet worden dat dit in verhouding tot het normale spraakgebruik een vrij beperkt begrip is.[23]

---

22 Art. 162 lid 2 boek 6 BW.

23 Art. 2 lid 2 boek 6 BW; art. 248 lid 2 boek 6 BW. Een ander, vergelijkbaar voorbeeld is de "natuurlijke verbintenis" uit art. 3 boek 6 BW, die (o.m.) bestaat: "(b.) wanneer iemand jegens

Ook in het *publiekrecht* wordt soms aangesloten bij en verwezen naar normen die voortvloeien uit het maatschappelijk verkeer. Zo verwijzen de wettelijke bepalingen van het Europese mededingingsrecht naar "het handelsgebruik".[24]

Er is tevens een verwantschap tussen zelfregulering en het belangrijke vrijheidsbegrip in de context van een democratische rechtsstaat. Dit vrijheidsbegrip wordt namelijk vaak opgevat als autonomie, d.w.z. de mogelijkheid zichzelf beperkingen te stellen.

Tevens is de afgrenzing met de beginselen van een democratische rechtsstaat relevant. In dit verband zijn met name van belang de transparantie (openbaarheid) van bestuur en regelgeving, de democratische legitimatie van de regelgever, en de afgrenzing tussen zelfregulering en het verbod om rechtzoekenden van een beroep op de rechter af te houden, dit laatste met name in de context van instrumenten in het cluster 'Geschilbeslechtende instrumenten'.[25]

2.4 De voordelen en valkuilen van zelfregulering

Vanuit de optiek van de zelfregulerende onderneming of branche geldt dat functionerende zelfregulering voor hen per definitie wenselijk is.

> 'Self-regulation is rational business strategy in markets where business power and structural imperfections make discretionary standard-setting a reality and where the threat of federal intervention is ever present." (Levin, 1967, p. 643)

De belangrijkste drijfveer voor het bedrijfsleven om aan zelfregulering te doen is eigenbelang.[26] Marktpartijen zullen zichzelf willen reguleren als zij daarmee een beter imago kunnen scheppen (voor zichzelf en voor de branche) en om te voorkomen dat ze aan de schandpaal worden gezet door maatschappelijke organisaties. Verder zullen zij bereid zijn

---

een ander een *dringende morele verplichting* heeft van zodanige aard dat naleving daarvan, ofschoon rechtens niet afdwingbaar, *naar maatschappelijke opvattingen* als voldoening van een aan die ander toekomende prestatie moet worden aangemerkt."

24 Dit betreft de definitie van 'koppelverkoop', zie art. 81 lid 1 sub e) EG resp. art. 82 sub d). Hier wordt de ruimte voor zelfregulering overigens ook bijzonder strikt geïnterpreteerd, zie bijvoorbeeld de uitspraak van het Hof van Justitie in de *Tetra Pak II*-zaak: "Zelfs wanneer de gekoppelde verkoop van twee producten in overeenstemming is met het handelsgebruik of wanneer er een natuurlijk verband tussen de gekoppelde producten bestaat, kan deze verkoop dus niettemin een misbruik in de zin van artikel [82] opleveren, tenzij deze objectief gerechtvaardigd is." HvJEG 14 november 1996, zaak C-333/94P, *Tetra Pak II, Jur.* 1996, I-5951, zie r.o. 37.

25 Artikel 17 van de Grondwet stelt daaromtrent het volgende: "Niemand kan tegen zijn wil worden afgehouden van de rechter die de wet hem toekent." Vgl. ook art. 2 lid 3 en art. 14 IVBPR; art. 6 en 13 EVRM.

26 Van Driel, 1989, p. 9.

zichzelf te reguleren als ze daarmee het maken van wetgeving kunnen voorkomen, uitstellen of overbodig maken. Ondernemers(organisaties) geven de voorkeur aan zelfregulering boven overheidsregulering omdat ze minder in staat zijn de invulling van wetgeving te beïnvloeden en omdat overheidsregulering met veel onzekerheden omringd is.[27] Ook zijn ondernemingen bereid om te zelfreguleren om de (transactie)kosten van het functioneren te verlagen. Als zelfregulering op gang is gekomen kunnen we er dus van uitgaan dat het voor de betrokken ondernemingen voordelen met zich meebrengt (ten opzichte van de situatie zonder zelfregulering).[28]

Een interessantere vraag is echter of ook de publieke belangen daarmee evengoed gediend zijn en tevens of men à priori iets kan zeggen over de wenselijkheid van zelfregulering vanuit het publiek belang. In deze paragraaf worden de belangrijkste argumenten voor- en tegen zelfregulering die in de literatuur genoemd zijn uiteengezet. Bij sommige voordelen en valkuilen zijn kanttekeningen geplaatst. Cruciaal is verder dat niet alle vóór's en tegen's per definitie optreden. Afhankelijk van de context zijn bepaalde voordelen en valkuilen minder of meer relevant.

Het belangrijkste argument voor zelfregulering is dat specifieke kennis, die vereist is voor het opstellen van regulering, bij de sector vaak groter en beter is dan bij de overheid, of dat de sector tegen lagere kosten de benodigde informatie kan verzamelen. Marktpartijen hebben meer expertise en inzicht in de aard van de problemen en de haalbaarheid van mogelijke oplossingen.

Een tweede (bekritiseerd) efficiëntieargument is dat de transactiekosten van regulering lager zullen zijn indien de kosten van regulering door de sector zelf gedragen worden. Zelfregulerende ondernemingen hebben belang bij het binnen de perken houden van administratieve lasten en overige kosten. Critici stellen dat het in de praktijk ook anders uit kan pakken als een zelfregulerende organisatie zichzelf in stand probeert te houden en dat er zelfs sprake kan zijn van een zelfversterkend effect. Het kan in bepaalde gevallen in het belang van de zelfregulerende organisatie zijn om zich steeds groter en belangrijker te maken, waardoor de kosten van zelfregulering wel eens hoog kunnen uitpakken. Als er een mogelijkheid bestaat om deze kosten aan de consumenten, toeleveranciers of onafhankelijke

---

[27] Rolink (2001, p. 96) leidt de onzekerheid rond overheidsregulering af van de betrokkenheid van meerdere overheden, veranderingen in prioriteitsstelling en van de gevoeligheid van de overheid voor lobbyactiviteiten.

[28] De hierboven genoemde private voordelen en de hierna te noemen maatschappelijke voor- en nadelen veronderstellen dat zelfregulering ook daadwerkelijk functioneert. Om van de voordelen te kunnen profiteren, moet de sector echter wel *in staat zijn* om te zelfreguleren. De randvoorwaarden aan zelfregulering worden in hoofdstuk 4 uiteengezet.

distributeurs door te berekenen (dit hangt in principe af van de prijselasticiteit van de vraag) dan is er geen prikkel om de kosten van zelfregulering te beheersen.

Een derde efficiëntieargument heeft betrekking op de betere aansluiting op het handelsperspectief van betrokkenen. Regulering die niet wordt opgelegd van bovenaf, maar die zelf (mede) is opgesteld heeft als voordeel dat er een grotere prikkel en bereidheid tot naleving bestaat. Dit helpt bovendien de handhavingskosten te beperken.

Een vierde voordeel van zelfregulering ten opzichte van overheidsregulering is dat zelfregulering over het algemeen een minder beperkte flexibiliteit kent. Zo zijn zelfregulerende lichamen veelal minder bureaucratisch dan de overheid.[29] Regels kunnen sneller en soepeler vastgesteld en gewijzigd worden, zeker in vergelijking met het opstellen en implementeren van wetgeving. Dit is vooral van belang in dynamische markten waar innovatie belangrijk is en/of waar consumentenvoorkeuren regelmatig veranderen.[30] Dit geldt ook voor markten waar transparantie een grote rol speelt. Op de zich snel ontwikkelende ICT markten zien we dan ook veel zelfregulering. Het flexibiliteitsargument kan in bepaalde gevallen echter een keerzijde hebben. In sommige gevallen kan een effect van zelfregulering zijn dat de concurrentie wordt beperkt (waarbij uiteraard wel de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) om de hoek kan komen kijken). In die gevallen zullen de zelfregulerende spelers minder snel geneigd zijn om de regels bij te stellen om concurrentiebeperkingen op te heffen (cq. meer concurrentie te creëren).

Zelfregulering kan een verbetering betekenen ten opzichte van een situatie zonder regulering. Zelfregulering is bijvoorbeeld zeer geschikt op markten waar fundamentele rechten in geding zijn, zoals de media waar het recht op vrije meningsuiting een belangrijk issue is. Op dergelijke markten is de overheid huiverig om regulerend op te treden. In de praktijk zien we dan ook dat in die sector veel zelfreguleringsafspraken worden gemaakt.

Een ander, meer bestuurlijk voordeel van zelfregulering is dat het de taken van het overbelaste overheidsapparaat kan verlichten. Partijen hoeven bijvoorbeeld niet meer zo snel naar de rechter voor geschillenbeslechting als een mediator de partijen op één lijn probeert te krijgen. De overheid moet echter metatoezicht uitoefenen wanneer publieke belangen in geding zijn. Met de term metatoezicht wordt bedoeld de algemene alertheid, het ontvangen van signalen uit de samenleving en het reageren op deze signalen.

---

[29] Dat ze minder bureaucratisch zijn komt o.a. door de omvang en het aantal aspecten dat aan de orde is.

[30] Belangrijk hierbij is dat zelfregulering de rechtszekerheid niet in gevaar brengt, daar deze juist op dergelijke markten fragiel kan zijn.

Zelfregulering heeft ook andere maatschappelijke voordelen. Betrokkenheid van de samenleving hiervan is een voorbeeld. Ook de communicatie tussen belanghebbende partijen over de te hanteren regels wordt door sociale wetenschappers als een belangrijk voordeel genoemd. Economen waarschuwen hierbij echter voor gevaar voor collusie of samenspanning (zie hieronder).

Dan komen we bij de valkuilen. Het grootste nadeel van zelfregulering is dat het concurrentiebelemmerend kan werken, zoals de bezorgde economen hierboven al stelden. Zo kan de concurrentie beperkt worden door excessief hoge kwaliteitsstandaarden, (hoge) vaste prijzen of het opwerpen van toetredingsbelemmeringen. Ook kan zelfregulering gepaard gaan met intensieve communicatie, hetgeen samenspanning in de hand kan werken.

Een tweede aandachtspunt hangt samen met de mogelijke aantasting van de rechtszekerheid (althans voor zover het de kenbaarheid van de van toepassing zijnde regels betreft) door zelfregulering. Voor goed functionerende markten is het immers van groot belang dat de rechtszekerheid gewaarborgd wordt. Sommige zelfreguleringsafspraken zijn moeilijk af te dwingen en er kunnen voor verschillende partijen – afhankelijk van hun machtspositie en relatie tot de regulator – andere voorwaarden gelden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan instrumenten die een externe werking hebben.

Een derde valkuil van zelfregulering is dat specifieke deel- of groepsbelangen oververtegenwoordigd kunnen worden in het opstellen en handhaven van de regels. Een dominante rol van een deelgroep verschilt echter niet veel van het probleem van lobbygroepen bij overheidsregulering (zie paragraaf 2.2).

Een laatste punt van aandacht hangt samen met het mogelijke *pre-emptive* effect van zelfregulering. Doordat de sector zelfregulering in een bepaalde richting kiest, staat de wetgever die later strengere regulering overweegt voor een *fait accompli*; het wordt moeilijker regulering in een andere richting te sturen. Er kan dus sprake zijn van *path dependence*.

De mogelijke voordelen en de daarbij horende kanttekeningen en nadelen zijn in Box 3 nog eens samengevat.

Box 3 De mogelijke voordelen en valkuilen van zelfregulering

Voordelen	**Maar...**
- informatievoorsprong bij marktpartijen	- gevaar voor misbruik van informatievoorsprong
- transactiekosten regulering	- transactiekosten voor derden en/of kostenafwenteling op consument
- betere aansluiting op handelsperspectief	
- flexibiliteit	- gevaar voor 'eenrichtingsverkeer'
- verlichting overbelaste overheidsapparaat	
- betrokkenheid van de samenleving	- gevaar voor concurrentiebeperking
- geschikt waar overheid liever niet reguleert omdat fundamentele rechten in geding zijn (bijv. media en recht op vrije meningsuiting)	
	- beperkte afdwingbaarheid van regels
	- hier ook gevaar voor lobbygroepen
	- path dependence

3 Zelfreguleringsinstrumenten

In hoofdstuk 2 is het theoretisch kader uiteengezet, waarbinnen het concept zelfregulering is geïntroduceerd en de theoretische voor- en nadelen zijn beschreven. Zelfregulering is een begrip dat zeer verschillende verschijningsvormen heeft. In dit hoofdstuk wordt het concept zelfregulering concreet gemaakt door op de specifieke verschijningsvormen van zelfregulering in te gaan. Deze verschijningsvormen noemen we de zelfreguleringsinstrumenten.

Hier worden 22 verschillende instrumenten onderscheiden. Deze instrumenten kunnen vanuit het oogpunt van de gebruikers in vijf verschillende clusters ingedeeld worden: (1) 'techniekgerichte instrumenten' (2) 'gedragsgerichte instrumenten', (3) 'informerende instrumenten', (4) 'contractuele instrumenten' en (5) 'geschilbeslechtende instrumenten'. Daarnaast zijn er (6) 'publiekrechtelijke beroepsorganisaties', een zeer vergaande vorm van zelfregulering, die zich op de grens tussen zelfregulering en overheidsregulering bevindt. In Box 4 zijn de afzonderlijke zelfreguleringsinstrumenten geclusterd weergegeven.

Box 4 De geclusterde zelfreguleringsinstrumenten

'Techniekgerichte instrumenten'
Normalisatie
NTA
Regulering door techniek

'Contractuele instrumenten'
Overleg over algemene voorwaarden
Standaardregeling

'Gedragsgerichte instrumenten'
Gedragscode
Reclamecode
Protocol
Herenakkoord
Convenant
Kartel

'Geschilbeslechtende instrumenten'
Arbitrage
Bindend advies
Mediation
Ombudsman
Tuchtrecht

'Informerende instrumenten'
Keurmerk
Certificatie
Erkenningsregeling
Ketengarantiestelsel
Visitatie

PBO's

In dit hoofdstuk worden de genoemde clusters van zelfreguleringsinstrumenten beschreven. Per cluster wordt de typering van het (beleids)problemen, een beknopte schets van de instrumenten in het cluster en de clusterspecifieke kenmerken beschreven. De uitgebreide beschrijving van de instrumenten inclusief een praktijkvoorbeeld, een beschouwing van de

juridische aspecten en een uiteenzetting van voor- en nadelen en van slaag- en faalfactoren en de clusterspecifieke kenmerken van de instrumenten en randvoorwaarden zijn in de bijlagen te vinden.

Bij de clusterspecifieke voor- en nadelen wordt onderscheid gemaakt naar de consumenten, marktpartijen en de overheid. Bij de voor- en nadelen van de overheid worden doorgaans de voor- en nadelen van de consumenten meegenomen. De overheid heeft natuurlijk ook belangstelling voor een goed ondernemersklimaat. Deze zijn echter bij de voor- en nadelen voor marktpartijen genoemd, en worden daar niet nog eens herhaald.

De genoemde *cluster*specifieke voor- en nadelen zijn de voor- en nadelen die overwogen moeten worden bij de keuze voor een *instrument*. Welke daarvan relevant zijn, is sterk context afhankelijk. Als een branche eenmaal voor een instrument heeft gekozen, heeft deze de nadelen 'voor lief genomen'. De tabellen moeten dus met nadruk zo gelezen worden als een checklist bij het maken van de *keuze* voor een instrument en niet als de evaluatie van het functioneren van een instrument.

Vooruitlopend op de clusterspecifieke randvoorwaarden, geldt voor alle clusters dat het soms nodig kan zijn om de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) te raadplegen over de specifieke invulling van een instrument. Zelfreguleringsinstrumenten kunnen namelijk in bepaalde gevallen een mededingingsbeperkende werking hebben. Er bestaat gevaar dat de concurrentie tussen de bedrijven beperkt wordt wanneer de eisen die worden gesteld invloed hebben op één of meerdere van de volgende aspecten van het commercieel beleid van ondernemingen:

- het vaststellen van prijzen;
- het verdelen van markten of voorzieningsbronnen;
- leveringscondities;
- beperking van productie of afzet.

De gestelde eisen kunnen dan op grond van de Mededingingswet verboden zijn. In bepaalde gevallen kan de NMa op aanvraag ontheffing verlenen van bepaalde verboden van de Mededingingswet.

3.1 Techniekgerichte instrumenten

De trigger: typering probleem

'Techniekgerichte instrumenten' kunnen worden ingezet als zelfreguleringsinstrument in technische bedrijfstakken waar producten (of delen daarvan) compatible en uitwisselbaar dienen te zijn.

'Techniekgerichte instrumenten'

Normalisatie
Nederlandse Technische Afspraak
Regulering door techniek

De instrumenten

In het cluster 'techniekgerichte instrumenten' zijn de instrumenten (1) normalisatie, (2) Nederlandse Technische Afspraak en (3) regulering door techniek opgenomen.

Normalisatie houdt in dat er gezamenlijke normen worden vastgesteld door belanghebbende partijen over de (technische) specificaties van een product, dienst of bedrijfsproces. Ze worden vooral opgesteld voor technische bedrijfstakken waar een norm de vorm van een gemeenschappelijke 'taal' kan aannemen. Door deze gemeenschappelijke taal wordt de compatibiliteit en de uitwisselbaarheid van producten, of delen daarvan, vergroot, en kan bijvoorbeeld de afzetmarkt worden vergroot.

Het Nederland Normalisatie-instituut (NEN) en het Nederlands Elektrotechnisch Comité (NEC) zorgen voor het opstellen van nationale normen. Bedrijven kunnen ook zelf een norm opstellen, maar voor nationale toepassing of nog verdergaande normalisatie (op Europees of mondiaal gebied) is tussenkomst van één van de twee normalisatie-instellingen noodzakelijk.

Naast een bedrijf kunnen ook maatschappelijk organisaties of individuen de aanzet geven tot het opstellen van een norm. Het verzoek tot het opstellen van een bepaalde norm kan worden ingediend bij het NEN of het NEC (afhankelijk van de branche waarop de norm van toepassing is). Het NEN of NEC bekijkt dan of het onderwerp rijp is voor normalisatie, of er voldoende partijen geïnteresseerd zijn in zo'n norm en of er misschien voldoende reden is om direct op Europees of mondiaal niveau te normaliseren. Wanneer men overgaat tot het opstellen van een norm begint een lang proces van informatie inwinnen, overleggen en schaven, om tot een norm te komen die in de praktijk kan worden toegepast en waarbij alle belanghebbenden (een kans op) inspraak hebben gehad. Dit proces kan jaren in beslag nemen.

Een snellere manier om specificaties op te stellen is de Nederlandse Technische Afspraak (NTA). Sinds korte tijd heeft het Nederlands Normalisatie-instituut de mogelijkheid om in een paar maanden tijd specificaties voor een bepaalde branche op te stellen. Er worden bij het opstellen van een NTA procedures gevolgd die afwijken van de regels die gelden voor het opstellen van Nederlandse normen. Volgens het Nederlands Normalisatie-instituut is een

NTA geen lager soort norm, maar gaat het om een uniek product. Een NTA is bijvoorbeeld een effectief instrument als een snelle oplossing nodig is voor een probleem waarvoor geen consensus van alle belanghebbenden, of waarvoor de laatste stand van zaken van een snel veranderende technologie moet worden vastgelegd.

Zowel een norm als een Nederlandse Technische Afspraak hoeft niet te worden nageleefd door een betrokken onderneming. Een onderneming kan zelf bepalen of het wil produceren volgens een bepaalde norm of technische afspraak.

Tabel 1 Voor- en nadelen van 'techniekgerichte instrumenten'

Marktpartijen	Overheid
Voordelen	
▪ Bij complexe en kwetsbare productieprocessen kunnen gestelde normen de kwaliteit van de producten waarborgen. ▪ Objectieve toevoeging aan de positionering van het product. ▪ Door de gemeenschappelijke 'handelstaal' (het hanteren van één norm) wordt de uitwisselbaarheid van producten of onderdelen daarvan bevorderd. Als producten onderling afhankelijk zijn, zal het hanteren van één norm tot voordelen leiden, bijvoorbeeld vergroten van de markt. ▪ Ook de kennis van ondernemers zelf dient als input bij de opstelling van de normen. Dit kan bijdragen aan de bekendheid, duidelijkheid en toepasbaarheid van de normen onder betrokken ondernemers.	▪ (Internationale) handel kan gestimuleerd worden door een eenduidige norm. ▪ In tegenstelling tot wetten kunnen normen gemakkelijk actueel gehouden worden. ▪ Profiteren van kennis in de branche.
Nadelen	
▪ Andere belanghebbenden dan producenten hebben invloed op de inhoud van de gestelde normen. In vergelijking met andere zelfreguleringsinstrumenten is er bij de instrumenten in dit cluster meer invloed op het bedrijfsproces mogelijk. ▪ Het opstellen van de standaarden kost tijd en dus geld. ▪ Belemmeringen voor partijen die niet zijn betrokken.	▪ Het is moeilijker voor de overheid om normen op te leggen, of bij te sturen. ▪ Consumenten verwachtingen: consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de normen gehanteerd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid. Dit is niet direct een probleem van de overheid, maar indirect (verslechtering consumentenvertrouwen) kan het wel een probleem worden.

Ten slotte is het mogelijk om te reguleren door middel van techniek. Voor de handel in informatieproducten zoals boeken, platen, films etc. konden producenten en distributeurs

traditioneel slechts de bescherming inroepen van wettelijke regels, nl. de Auteurswet, terwijl daarvoor nu tevens technische oplossingen beschikbaar zijn die hetzelfde kunnen bewerkstelligen (dit noemt men vaak 'digital rights management' (DRM)). De Auteurswet verleent rechthebbenden bijvoorbeeld het recht om het maken van kopieën aan anderen te verbieden, terwijl technische voorzieningen ook voor een effectieve beveiliging tegen kopiëren kunnen zorgen. De Europese richtlijn Auteursrecht in de Informatiemaatschappij[31] stimuleert deze vorm van zelfregulering, onder meer door de daarvoor gebruikte technische maatregelen op hun beurt juridisch te beschermen. In dit voorbeeld ziet men dat techniek en rechtsregels als substituten maar ook als complementen kunnen worden gebruikt.

Clusterspecifieke kenmerken

In bijlage 1 tot en met 3 zijn de instrumenten van het cluster 'techniekgerichte instrumenten' beschreven. Sommige eigenschappen gelden voor het hele cluster en anderen zijn specifiek voor het instrument. In de formats worden clusterspecifieke kenmerken met een gewone bullet aangegeven en instrumentspecifieke kenmerken worden met een pijltje gemarkeerd. De clusterspecifieke voor- en nadelen zijn in Tabel 1 samengevat.

Over de randvoorwaarden, overige belanghebbenden[32] en eventuele mededingingsaspecten m.b.t. techniekgerichte zelfreguleringsinstrumenten kan in het algemeen niet erg veel worden gezegd, daar dit sterk afhankelijk is van de technologie in kwestie en het object van regulering.

3.2 Gedragsgerichte instrumenten

'Gedragsgerichte instrumenten'

Gedragscode
Reclamecode
Protocol
Herenakkoord
Convenant
Kartel

De trigger: typering probleem

Zelfregulering door middel van 'gedragsgerichte instrumenten' kan op vele uiteenlopende problemen worden toegepast. De belangrijkste hiervan zijn imagoproblemen in de branche,

[31] Richtlijn 2001/29/EG, *Pb* L 167/10, 22.06.2001
[32] Normalisatie is in principe 'all-parties concerned'.

informatieasymmetrie tussen aanbieder en consument, en externe effecten. In sommige gevallen dienen deze afspraken ter voorkoming van overheidsregulering. In andere gevallen zijn overwegingen omtrent imagoverbetering doorslaggevend bij het aangaan van dergelijke zelfreguleringsafspraken.

De instrumenten

In het cluster 'gedragsgerichte instrumenten' zijn de volgende zes instrumenten ingedeeld[33]: (4) gedragscode (waaronder beroepscode, branchecode en erecode), (5) een zeer specifieke gedragscode: de reclamecode, (6) protocol, (7) herenakkoord, (8) convenant en (9) kartel. Al deze instrumenten geven partijen de mogelijkheid om afspraken te maken.

Gedragscodes geven bepaalde *gedragsregels* aan. Deze kunnen op zeer verschillende terreinen worden toegepast: van een gedragscode over ethische normen en waarden tot een gedragscode over de manieren van klachtenafhandeling in een bepaalde branche. Een reclamecode geeft gedragsregels met betrekking tot het maken van reclame. De Nederlandse Reclame Code bestaat naast het algemene gedeelte uit een bijzonder gedeelte, dat reclamecodes met de bijbehorende bepalingen ten aanzien van specifieke producten en diensten bevat, zoals bijvoorbeeld de reclamecode voor alcoholhoudende dranken.

Ook een ander instrument in dit cluster geeft bepaalde gedragsregels aan. Een protocol geeft voor specifieke situaties een concrete uitwerking van gedragsregels en is meer voorschrijvend dan een (gedrags)code. De invulling van een protocol staat verder vrij.

Herenakkoord, convenant en kartel zijn instrumenten waarvan de invulling volledig vrij staat voor de opstellers. De inhoud ervan kan wel betrekking hebben op het voorschrijven van gedrag, maar dat hoeft niet.

De verdere invulling van de instrumenten in dit cluster staat de opstellers volledig vrij. Bijvoorbeeld de regels omtrent het onderschrijven van een gedragscode, protocol, herenakkoord, convenant en kartel, en de bestraffing van het overtreden van de opgestelde regels zijn afhankelijk van de gemaakte afspraken. De naam van het instrument noch het soort speelt daarbij een rol. De benaming van instrumenten is namelijk (mede) bepaald door historisch gegroeide tradities in bepaalde sector(en). Het lijkt aannemelijk dat strategische overwegingen een rol hebben gespeeld bij de keuze voor instrumenten als erecode en herenakkoord: door te verwijzen naar begrippen als 'eer' en 'heren' wordt impliciet gesuggereerd dat wie zich er niet aan houdt oneervol/oneerlijk handelt, en zich niet gedraagt zoals dat een heer betaamt. Het zegt echter niets over de inhoud van de afspraken die worden gemaakt.

---

[33] De nummering correspondeert met de nummering van de bijlagen per instrument.

Ook het soort code dat men gebruikt, zegt niets over de inhoud ervan. Zo hanteren de NVM en de VBO, twee verenigingen voor makelaars en vastgoeddeskundigen, nagenoeg dezelfde gedragsregels, maar noemt de ene vereniging het een erecode en de ander een gedragscode. Het gaat in deze gevallen dus meer om de naam die je op het instrument plakt en niet zozeer om het instrument zelf.

Het instrument kartel heeft SEO aan de oorspronkelijk lijst van EZ toegevoegd. Een kartel is ook te typeren als een specifiek soort afspraak. Mededingingsbeperkende overeenkomsten tussen ondernemingen, onderling afgestemde feitelijke gedragingen en besluiten van ondernemersverenigingen kunnen in strijd met de mededingingsregels zijn, maar dat hoeft niet. Indien voldaan is aan de voorwaarden genoemd in art. 17 Mw (m.b.t. overeenkomsten e.d. met mogelijke gevolgen voor het functioneren van de Europese interne markt 81 lid 3 van het EG-Verdrag), zijn zulke overeenkomsten e.d. wel geoorloofd. Een voorbeeld hiervan is de vaste boekenprijs.

In Box 5 wordt de juridische inkadering weergegeven.

Box 5 Juridische inkadering van het cluster contracten

Of een bepaald instrument binnen het cluster 'gedragsgerichte instrumenten' al dan niet in juridische zin dient te worden getypeerd als overeenkomst wordt bepaald door de regels van het vermogensrecht, zoals die zijn vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek. Hieronder zal zeer beknopt worden aangegeven wat de criteria zijn waarmee dient te worden bepaald of er sprake is van een overeenkomst. Hierbij dient men echter te bedenken dat er vrijwel voortdurend rechtszaken zijn waarin deze criteria door rechters op praktische wijze moeten worden ingevuld, omdat het niet eenvoudig is om vast te stellen of er nu wel of niet een bindende overeenkomst bestaat.
De primaire grondslag voor de totstandkoming van een overeenkomst is wilsovereenstemming. De wil om zich te binden moet daarbij (voor beide partijen) blijken uit een verklaring (art. 3:33 BW). Een overeenkomst is een zogenaamde 'meerzijdige rechtshandeling' (zie art. 6:213 BW), en komt tot stand door aanbod en aanvaarding (art. 6:217), hetgeen beide 'eenzijdige rechtshandelingen' zijn. Daarnaast bestaat een secundaire grondslag op basis van gerechtvaardigd vertrouwen (art. 3:35 BW), d.w.z. dat men onder omstandigheden ook gebonden is omdat de wederpartij op grond van een verklaring of gedraging mocht verwachten dat er sprake is van wilsovereenstemming (hoewel dat niet zo is).

Clusterspecifieke kenmerken

In bijlage 4 tot en met 9 zijn de instrumenten van het cluster 'gedragsgerichte instrumenten' beschreven in een factsheet. Sommige eigenschappen gelden voor het hele cluster en anderen zijn specifiek voor het instrument. In de formats worden clusterspecifieke kenmerken met een gewone bullet aangegeven en instrumentspecifieke kenmerken worden met een pijltje gemarkeerd. De clusterspecifieke voor- en nadelen zijn in Tabel 1 samengevat.

Tabel 2 Voor- en nadelen van instrumenten in het cluster 'gedragsgerichte instrumenten'

Marktpartijen	Overheid
Voordelen	
▪ Anticipatie op mogelijke overheidsregulering ▪ Herstellen/verbeteren van het imago ▪ Een grotere flexibiliteit dan bij overheidsregelgeving	▪ Zulke regels kunnen sneller tot stand komen dan een wet die hetzelfde regelt. Het wetgevingsproces vereist vaak enige jaren, en allerlei partijen kunnen het tot stand komen van een wet en de uitvoering daarvan onnodig lang ophouden en zelfs op de lange baan schuiven. ▪ Overheid hoeft minder regels op te stellen. ▪ Minder toezicht- en handhavinginspanning.
Nadelen	
▪ Het kost tijd om de regels op te stellen en (dus) geld. ▪ Je creëert de mogelijkheid tot *free-riden*: als veel ondernemingen een bepaalde afspraak onderschrijven is het voordelig voor een onderneming (zowel ondernemingen die de afspraken wel onderschrijven als andere ondernemingen) om zich niet te houden aan de regels maar wel te profiteren van het gewekte vertrouwen bij consumenten, die het idee hebben dat alle ondernemingen dezelfde regels toepassen.	▪ Consumenten verwachtingen: consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de regels nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid. Dit is niet direct een probleem van de overheid, maar indirect (verslechtering consumentenvertrouwen) kan het wel een probleem worden. ▪ Metatoezicht: de overheid heeft een taak bij gekregen

Er is een aantal randvoorwaarden voor het goed functioneren van gedragsgerichte zelfreguleringsafspraken. De clusterrandvoorwaarden (slaag- en faalfactoren) zijn in de formats (zoals bij de voor- en nadelen) met een gewone bullet weergegeven, terwijl de instrumentenspecifieke randvoorwaarden met een pijltje zijn gemarkeerd. De clusterspecifieke randvoorwaaden zijn hieronder samengevat.

- Inpasbaarheid van de regels in de bedrijfsvoering is cruciaal voor het succes.
- De *organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep: een sterke verbinding tussen de deelnemers van een bepaalde beroepsgroep of brancheorganisatie zal ertoe leiden dat er een betere sociale controle is en coördinatie mogelijk blijft. Ten slotte is er vaak sprake van een afgeleide binding: de brancheorganisatie tekent en de aangesloten ondernemingen moeten zich houden aan de afspraken. Brancheorganisaties dekken vrijwel nooit de hele branche, waardoor een free-rider probleem kan ontstaan. Men moet overwegen of de branche in voldoende mate wordt afgedekt.
- Indien de organisatiegraad laag is en de branche uit *vele marktspelers* bestaat, kan de overeenstemming en coördinatie moeizaam verlopen.

- Als het *draagvlak* onder de betrokken ondernemingen groot is, zal de bereidheid tot naleving en de aansluiting van de gedragsregels op de praktijk groot zijn. Er is geen objectieve indicator om draagvlak te kunnen meten; dit is een subjectieve afweging.
- *Maatschappelijke druk* kan ervoor zorgen dat ondernemingen een bepaalde gedragsregels opstellen en zich er ook aan houden.
- Onduidelijkheid over toezicht, controlemaatregelen en sancties kunnen de slaagkans van het instrument ernstig bemoeilijken.
- Duidelijke regels met betrekking tot wijziging of opzegging zijn noodzakelijk.
- Tussentijdse evaluatie van de opgestelde regels bevordert het succes van de afspraak.
- Bepaalde overheden kunnen ook free-ridersgedrag tonen, bijvoorbeeld als de rijksoverheid iets afspreekt, maar gemeenten zich niet houden aan de afspraak.

Bij de keuze voor een instrument uit dit cluster en eventueel bij de specifieke invulling hiervan kunnen overige belanghebbenden worden geconsulteerd. Wie deze overige belanghebbenden zijn, hangt af van het soort afspraak dat men wil gebruiken. Omdat de instrumenten in dit cluster zo'n vrij karakter hebben en omdat ze op allerlei terreinen toegepast kunnen worden, is er geen beperking aan te geven in wie overige belanghebbenden zijn. Mogelijke overige belanghebbenden zijn consumenten, maatschappelijke organisaties (al dan niet als vertegenwoordiger van consumentenbelangen), medewerkers, de overheid, afnemers en leveranciers.

3.3 Informerende instrumenten

'Informerende instrumenten'

Keurmerk
Certificatie
Erkenningsregeling
Ketengarantiestelsel
Visitatie

De trigger: typering probleem

'Informerende instrumenten' kunnen worden ingezet als zelfreguleringsinstrument als de transparantie op de markt bemoeilijkt wordt door informatieasymmetrie tussen aanbieder en consument. Door extra informatie te geven aan de consument in de voor-contractuele fase, kan het consumentenvertrouwen toenemen en de afzetmogelijkheden vergroot worden.

De instrumenten

In het cluster 'informerende instrumenten' zijn de volgende instrumenten ingedeeld[34]: (10) keurmerk, (11) certificering, (12) erkenningsregeling, (13) ketengarantiestelsel en (14) visitatie.

Bij certificering, een erkenningsregeling en een ketengarantiestelsel wordt informatie geboden door het voeren van een bepaald keurmerk. Men wil door middel van een keurmerk laten zien dat er aan bepaalde (strenge) eisen voldaan wordt. Het ligt echter aan de aard van het keurmerk in hoeverre men kan vertrouwen op de kwaliteit. Een keurmerk is dan ook te onderscheiden in eerstegraads en tweedegraads keurmerken.

Een eerstegraads keurmerk geeft aan dat een product, een dienst, een proces of een persoon *gecertificeerd* is door een onafhankelijke instantie. Dit houdt in dat een onafhankelijke partij heeft beoordeeld dat er aan vooraf gespecificeerde eisen wordt voldaan en dat er een certificaat is afgegeven waarin deze overeenstemming wordt bevestigd. Dit gehele proces wordt *certificatie* genoemd.

Als de certificerende instelling een deskundige organisatie is, die onafhankelijk is van de aanvragers/houders van het certificaat, kan het worden erkend door de *Raad voor Accreditatie (RvA)*. De RvA is opgericht door de overheid en ziet toe op de deskundigheid en onafhankelijkheid van certificerende instellingen. Als een instelling aan de eisen van de RvA voldoet, wordt de instelling geaccrediteerd. Certificering door zo'n instelling wordt dan ook wel *certificering onder accreditatie* genoemd.

Het voordeel van certificatie onder accreditatie is dat belanghebbenden ervan uit mogen gaan dat de kwaliteit gewaarborgd is, daar er controle wordt uitgevoerd op zowel de gestelde eisen als op het voldoen aan die eisen. Critici stellen echter dat certificatie-instellingen met inbegrip van de Raad voor Accreditatie, verre van transparant werken. Tevens stellen zij dat de inhoud van een certificaat vaak onduidelijk is voor buitenstaanders.

Een *tweedegraads keurmerk* mag door een brancheorganisatie of andere instelling worden verleend. Het komt overeen met een eerstegraads keurmerk, alleen wordt er geen toezicht gehouden op de keurmerkverlenende instelling door een onafhankelijke instantie.

Een voorbeeld van een tweedegraads keurmerk is het Keurslagerlogo. Slagers die voldoen aan de eisen die opgesteld zijn door de Keurslagervereniging, kunnen worden erkend door de vereniging als Keurslager. De slager mag dan voortaan het Keurslagerlogo voeren en van

[34] De nummering correspondeert met de nummering van de bijlagen per instrument.

allerlei andere dingen gebruik maken die de Keurslagervereniging ter beschikking stelt, zoals verpakkingen en ander promotiemateriaal.

Om het Keurslagerlogo te mogen voeren, moet een slager dus *erkend* worden als Keurslager. Naast *erkenningsregelingen* als deze die zijn opgezet door een branchevereniging, kunnen ook onafhankelijke instellingen erkenningsregelingen opzetten en zijn er erkenningsregelingen die voortvloeien uit de wet, bijvoorbeeld de erkenningsregeling snelheidsbegrenzer die voortvloeit uit de Rijtijdenwet.

Er is nog een restcategorie (wel eens derdegraads keurmerken genoemd) die de indruk wekken dat ze keurmerken zijn, maar dat zijn ze in feite niet. Dit zijn 'keurmerken' die een bedrijf of een branche zichzelf geeft, zonder dat er controle plaatsvindt of een bedrijf wel aan bepaalde eisen voldoet en waarvan de betekenis moeilijk is in te schatten voor de consument. Een voorbeeld hiervan is het Euroshopper-logo van Albert Heijn.

Een *ketengarantiestelsel* is een instrument waar facetten van de verschillende soorten keurmerken gebruikt worden. Bij een ketengarantiestelsel gaat het er om, dat elke schakel van een keten verantwoordelijk is voor het eindproduct. De laatste schakel kan dus verantwoordelijk worden gehouden voor iets wat er in een schakel daarvoor gebeurd is. Om het risico op fouten zo klein mogelijk te houden, worden er strenge eisen gesteld aan de werkzaamheden van alle schakels. In het systeem van Integrale Keten Beheersing (IKB) van het Productschap Vee en Vlees (PVV) worden bedrijven pas *erkend* als zijnde een bedrijf dat aan de IKB eisen voldoet, als zij *gecertificeerd* zijn door bepaalde instellingen en aan allerlei andere eisen voldoen. Pas als ondernemingen aan alle eisen voldoen mogen zij het IKB logo voeren.

Bij *visitatie* wordt er geen gebruik gemaakt van een keurmerk, maar van een visitatierapport waarin beschreven wordt hoe het gaat in een bepaalde instelling. Visitatie is namelijk een vorm van auditing waarbij een commissie bestaand uit externe, onafhankelijke collega's op 'visite' gaat bij een organisatie om te zien hoe de organisatie werkt en wat de kwaliteit van de geleverde prestaties is. Het visitatierapport levert dan de informatie over de organisatie. Er zijn meestal geen formele sancties verbonden aan een visitatie. Een uitzondering hierop is het hoger onderwijs waar visitatiecommissies een belangrijke rol spelen bij de beslissing over het voortbestaan van matige tot slechte opleidingen. Visitaties zijn alleen in de semi-overheidssector toepasbaar. Commerciële bedrijven zouden immers geen concurrenten in de keuken laten kijken.

Clusterspecifieke kenmerken

In bijlage 10 tot en met 14 zijn de instrumenten van het cluster 'informerende instrumenten' beschreven. Uit deze formats zijn de clusterspecifieke voor- en nadelen af te leiden (Tabel 3).

Tabel 3 Voor- en nadelen van 'informerende instrumenten'

Marktpartijen	Overheid
Voordelen	
▪ Objectieve toevoeging aan de positionering of imago van het product. ▪ Toegenomen consumentenvertrouwen kan vertaald worden in hogere afzetmogelijkheden en/of hogere prijzen. ▪ Invloed op de normen door de branche. ▪ Voorkomen dat derden profiteren van investering in opgebouwde goodwill. ▪ Anticipatie op mogelijke overheidsregulering.	▪ Het bevordert de doorzichtigheid van een markt. ▪ Efficiëntere inzet van handhavingtoezicht is mogelijk, bijvoorbeeld metatoezicht. ▪ De overheid is niet langer direct verantwoordelijk voor kwaliteit van producten. ▪ De overheid is niet langer direct verantwoordelijk voor veiligheid van producten. ▪ Ondernemingen kunnen daadwerkelijk afgerekend worden op hun gedrag.
Nadelen	
▪ Veelal zijn er (hoge) kosten aan verbonden. ▪ Verzwaring administratieve lastendruk. ▪ De kwaliteitskenmerken worden geëxpliciteerd – afwijkingen worden transparant.	▪ Soms onduidelijkheid over de gestelde eisen. ▪ De door partijen gestelde criteria kunnen voor de overheid niet voldoende zijn. ▪ Mogelijke onduidelijkheid over de naleving van voorschriften. ▪ Consumenten verwachtingen: consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de regels nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten en diensten, dit is echter valse zekerheid die het vertrouwen in de overheid kan schaden. Dit is niet direct een probleem van de overheid, maar indirect (verslechtering consumentenvertrouwen) kan het wel een probleem worden.

Het succes van 'informerende instrumenten' hangt samen met een aantal slaag- en faalfactoren. De clusterspecifieke randvoorwaarden zijn hieronder opgesomd.

- Het instrument moet meerwaarde hebben voor de ondernemers, en ook voor de afnemers.
- De regels moeten passen in de bedrijfsvoering.

- Onduidelijkheid over de gestelde eisen door ontransparante werking van keurmerkverlenende/visitatie-aanbiedende instellingen staat succes in de weg.
- De deelnemers moeten een goed toezicht op naleving van de gestelde regels opzetten, want één slechte ervaring van de consument heeft een negatief effect op de gehele regeling.
- *Maatschappelijke druk* kan ervoor zorgen dat ondernemingen bepaalde regels opstellen en met een keurmerk kenbaar willen maken dat zij zich aan die regels houden.
- Door de overvloed aan certificaten, keurmerken etc. is het voor de consument moeilijk te achterhalen wat er precies met een bepaald certificaat gewaarborgd wordt. Denk bijvoorbeeld aan de vele soorten eieren: scharrel eieren, maïs eieren, buitenloop eieren, eko eieren en biologische eieren. Kritisch toezicht van consumenten- en belangenorganisaties is daarom van groot belang.
- *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep; een sterke verbinding tussen de deelnemers van een bepaalde beroepsgroep of brancheorganisatie zal er toe leiden dat er een betere sociale controle is en coördinatie mogelijk blijft.
- Als het *draagvlak* onder de betrokken ondernemingen groot is, zal de bereidheid tot naleving en de aansluiting van de regels op de praktijk groot zijn.
- Bevorderingsmaatregelen van de overheid zoals bijvoorbeeld subsidies, belastingvoordeel.

Bij de keuze voor een instrument en de invulling daarvan kunnen belanghebbenden worden geconsulteerd. Wie overige belanghebbenden zijn, hangt af van de context. Mogelijke overige belanghebbenden zijn consumenten, de overheid, belangenorganisaties, en ook afnemers en leveranciers.

3.4 Contractuele instrumenten

'Contractuele instrumenten'

Overleg over algemene voorwaarden (bij de SER)
Standaardregeling

De trigger: typering probleem

Transactiekosten in de contractuele fase wanneer aanbieder en koper over de voorwaarden van de koop moeten overleggen, kunnen verlaagd worden door 'overleg over contractvoorwaarden' te voeren. Daardoor hoeft de aanbieder niet met elke koper opnieuw

te onderhandelen. Deze instrumenten verhogen overigens de transparantie voor de consument, waardoor ook aan de vraagkant minder transactiekosten benodigd zijn.

De instrumenten

Tot dit cluster behoren de instrumenten (15) 'algemene voorwaarden overleg in het kader van de SER[35]' en de eventueel daaruit voortvloeiend de (16) 'standaardregeling'.[36] Deze instrumenten worden in bijlagen 15 en 16 uiteengezet.

Algemene voorwaarden zijn de 'kleine lettertjes' bij koop- en andere overeenkomsten waarin de rechten en plichten van de consument en aanbieder zijn vastgelegd. We spreken over tweezijdige zelfregulering als ondernemers en consumenten in overleg gezamenlijk invulling geven aan de algemene voorwaarden. De overleggen worden in het kader van de Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg van de SER gevoerd. De algemene voorwaarden die in dit kader opgesteld zijn, zijn te herkennen aan de standaardclausule. Ondernemingen kunnen de gezamenlijk opgestelde algemene voorwaarden converteren in imagoverbetering en daarbij goodwill van de consument te winnen.

Er zijn in- en uitstapmogelijkheden. In individuele gevallen kan men afwijken van de algemene voorwaarden, maar deze afwijkingen moeten schriftelijk tussen ondernemer en consument worden vastgelegd. Een ondernemer(sorganisatie) kan ook structureel overgaan tot het hanteren van eenzijdig gewijzigde algemene voorwaarden. In dat geval vervalt de standaardclausule. Voordat het zo ver komt, zal de SER een bemiddelingspoging doen. In de praktijk is dit echter amper voorgekomen.

Het verschil tussen de standaardregeling en algemene voorwaarden opgesteld in het kader van de SER is dat de standaardregeling voor de hele branche geldt, terwijl algemene voorwaarden alleen voor het georganiseerde deel van de branche gelden. Het algemene voorwaarden overleg is eigenlijk een opstap naar een standaardregeling. Bij de standaardregeling behoudt bovendien de minister van Justitie bevoegdheden, als stok achter de deur. In die zin zijn algemene voorwaarden (in overleg opgesteld) 'meer' zelfregulering dan een standaardregeling. In praktijk zien wij nu pas de eerste pogingen om tot een standaardregeling te komen. In Box 6 wordt de juridische inkadering van de instrumenten in het cluster weergegeven.

Box 6 Juridische inkadering

Binnen het Burgerlijk Wetboek staat een afdeling algemene voorwaarden (artikelen 6:231 tot en met 247). Van belang zijn ook titel 1 (verbintenissen in het algemeen) en titel 5 (overeenkomsten in het algemeen) van boek 6 en titel 1 (koop en ruil) en 7 (opdracht) van Boek 7 BW.

35 SER staat voor Sociaal-Economische Raad.

36 De nummering correspondeert met de nummering van de bijlagen per instrument.

Clusterspecifieke kenmerken

Uit de beschrijvingen in bijlage 15 en 16 zijn de clusterspecifieke voor- en nadelen af te leiden. Deze zijn in Tabel 4 samengevat.

Tabel 4 Voor- en nadelen van 'contractuele instrumenten'

Marktpartijen	Overheid
Voordelen	
▪ Verlaagt transactiekosten van het economisch verkeer.	▪ Transparantie voor de consument.
Nadelen	
▪ Gebeurt in overleg met de consumenten: "ondernemers moeten ook water bij de wijn doen". Het gebruik van dit instrument kan dus sturend zijn voor de aanbieder.	▪ Gevaar voor concurrentiebeperking (met name op service).

Bij de totstandkoming van algemene voorwaarden in overleg tussen de branche en de consumenten (en eventueel de standaardregeling) speelt de SER en dan met name de Coördinatiegroep Zelfregulering een cruciale faciliterende rol. Echter, voor het succes van het instrument (de onderhandelingen en de handhaving) moet de branche en de omgeving aan een aantal randvoorwaarden voldoen.

- Er moet een bepaald niveau van *kennis* aanwezig zijn binnen de sector;
- Er moet *draagvlak* zijn binnen de sector;
- *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; en
- *Maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond kan een structurele oplossing in de vorm van algemene voorwaarden en een standaardregeling vergemakkelijken.

3.5 Geschilbeslechtende instrumenten

'Geschilbeslechtende instrumenten'

Arbitrage
Bindend advies
Mediation
Ombudsman
Tuchtrecht

De trigger: typering probleem

'Geschilbeslechtende instrumenten' kunnen op allerlei terreinen toegepast worden in het economisch verkeer. Deze instrumenten hebben een gezamenlijk doel, met name het voorkomen, beperken en oplossen van geschillen. De grootste voordelen van deze instrumenten is het ontlasten van het rechtssysteem, een toegankelijke rechtsspraak en het voorkomen van lange en kostbare gerechtelijke procedures.

'Geschilbeslechtende instrumenten' kunnen toegepast worden bij geschillen tussen twee zakelijke partijen, maar ook in geschillen tussen een aanbieder en een consument. In het laatste geval worden de drempels tot behandeling van geschillen verlaagd, waardoor consumenten hun recht kunnen halen.

Buitengerechtelijke geschilbeslechting is vooral een goede optie als de kosten van juridische procedures groter zijn dan de bedragen waaromtrent het conflict bestaat. Partijen die op de lange termijn aan elkaar verbonden zijn (vaste afnemers, leveranciers e.a.), zijn veelal in staat om efficiënte zelfreguleringsafspraken te maken over geschillenbeslechting, vooral als het om frequente conflicten met een ondergeschikt belang ('minor conflicten') gaat. Voor partijen die elkaar zelden of nooit treffen en waarbij grotere belangen op het spel staan, blijft de rechtbank toch de meest voor de hand liggende optie. In situaties waar partijen elkaar zelden treffen maar het conflict van beperkte omvang is (zoals een kapotte koffieapparaat gekocht bij de plaatselijke handelaar) kunnen zelfreguleringsafspraken tussen producenten en consumentenorganisaties een oplossing bieden.

Soms vervullen geschilbeslechtende instrumenten een handhavingsfunctie voor een zelfreguleringsafspraak. Als consumenten weten dat ze met een klacht over bijv. een makelaar naar de geschillencommissie van de NVM kunnen, is dat een extra controlemiddel voor de brancheorganisatie en dus een extra stok achter de deur voor (in dit geval) makelaars om zich aan de gestelde regels te houden.

De instrumenten

In het cluster 'geschilbeslechtende instrumenten' zijn de volgende instrumenten ingedeeld[37]: (17) arbitrage, (18) bindend advies, (19) mediation, (20) ombudsman en (21) tuchtrecht. Deze instrumenten hebben een gezamenlijk doel, met name het voorkomen, beperken en oplossen van geschillen.

In een overeenkomst kan worden afgesproken om toekomstige geschillen door *arbitrage* of door een *bindend advies* van een onafhankelijke deskundige te beslechten. Ook bij lopende geschillen kan overeen worden gekomen dat gebruik wordt gemaakt van arbitrage of een

[37] De nummering correspondeert met de nummering van de bijlagen per instrument.

bindend advies. Los van het feit of de keuze voor geschilbeslechtende instrumenten vooraf of ten tijde van een geschil wordt genomen, moeten de partijen het eens zijn over een drietal zaken:

- het aantal scheidsrechters (arbiters of bindend adviseurs);
- de wijze van benoeming; en
- de criteria waarop een uitspraak wordt gedaan: volgens rechtsregels of volgens criteria van 'wijze mannen naar billijkheid'.

Het belangrijkste verschil tussen arbitrage en bindend advies is in feite de bindendheid van de uitspraak. De uitspraak van arbitrage kan op eenvoudige wijze voor tenuitvoerlegging vatbaar worden verklaard door middel van een verlof tot tenuitvoerlegging (exequatur) van de president van de rechtbank. Daarmee krijgt een arbitraal vonnis dezelfde kracht als een vonnis van een overheidsrechter. Een arbitraal vonnis zal door de overheidsrechter hoofdzakelijk aan formele vereisten worden getoetst (en dus niet inhoudelijk).

Een uitspraak gedaan bij wege van bindend advies heeft niet de kracht van een vonnis, doch is slechts een uitspraak van een derde (bindend adviseur), waarbij partijen vooraf overeengekomen zijn zich daarnaar te zullen gedragen. Weigert één der partijen zich aan het bindend advies te houden, dan pleegt zij contractbreuk en kan de andere partij haar voor de overheidsrechter dagvaarden tot nakoming van de overeenkomst. In tegenstelling tot de uitspraak van een arbitragecommissie kan een bindend advies door de overheidsrechter ook inhoudelijk worden getoetst.

Mediation is het gezamenlijk oplossen van een geschil met de hulp van een neutrale conflictbemiddelaar: de mediator. De uitkomst wordt niet opgelegd door de mediator, de partijen bepalen zelf hoe de oplossing eruit ziet. Vaak blijkt dat gezamenlijk een oplossing kan worden bereikt, waarmee alle betrokkenen tevreden zijn. Bij mediation zijn meer creatieve oplossingen mogelijk. Dit is een belangrijk voordeel ten opzichte van een juridische procedure. Een ander voordeel van mediation is dat partijen de baas blijven over de oplossing van hun geschil en hun relatie niet onnodig wordt beschadigd. De uitkomst wordt in een overeenkomst vastgelegd in een zogenaamd vaststellingsovereenkomst. Bij niet nakoming kan de rechter worden ingeschakeld (of kan opnieuw een mediator worden ingesteld).

De functie van de *ombudsman* combineert de functie van mediation en bindend advies. In de context van zelfregulering gaat het hier niet over de Nationale Ombudsman, die als taak heeft individuele gevallen van onbillijkheid die uit overheidsmaatregelen kunnen voortvloeien, te onderzoeken en te vereffenen, maar gaat het over de ombudsmannen

ingesteld door de branche zelf met als doel om geschilbeslechting te faciliteren. Na de geschilafhandeling door de ombudsman staan de normale rechtswegen open.

Het doel van tuchtrecht is de waarborging van kwaliteit van de beroepsuitoefening. Het is een normhandhavingsstelsel gericht op het gedrag van een bepaalde beroepsgroep. De open normen worden ingevuld door codes/tuchtrechtspraak.

'Geschilbeslechtende instrumenten' worden door verschillende gespecialiseerde instanties bevorderd. Zo zijn het Nederlandse Arbitrage Instituut, de Stichting Geschillencommissies Consumentenzaken, en het Nederland Mediation Instituut in leven geroepen om alternatieve geschilbeslechting te promoten en om marktpartijen met de benodigde informatie en middelen te voorzien om daarvan gebruik te kunnen maken.

Clusterspecifieke kenmerken

De gezamenlijke, clusterspecifieke voordelen van 'geschilbeslechtende instrumenten' zijn in Tabel 5 samengevat.

Tabel 5 Voor- en nadelen van instrumenten in het cluster 'geschilbeslechtende instrumenten'

Marktpartijen	Overheid
Voordelen	
▪ Verkleint de kans op lange en kostbare gerechtelijke procedures. ▪ Toegankelijke rechtspraak. ▪ Marktpartijen kunnen zich daarmee onderscheiden.	▪ Ontlasten van het rechtssysteem, en als gevolg daarvan een hogere toegankelijkheid tot rechtspraak voor gevallen waar dat meer nodig is.
Nadelen	
▪ Minder bekend dan gewone rechtspraak (de interpretatie van de regels) en geschreven voor een specifiek geval. Daardoor mogelijk minder directe precedentwerking. ▪ Niet geschikt voor situaties waarin sprake is van ernstig conflict en men de tegenpartij hard wil 'aanpakken' om als voorbeeld te stellen voor anderen.	▪ Andere, namelijk meer procedurele, waarborgen m.b.t. rechtszekerheid en rechtvaardigheid.

Arbitrage, bindend advies en mediation kunnen ad hoc in geval van een geschil in overleg tussen de geschilpartijen als medium gekozen worden. Dit is een vorm van zelfregulering, omdat partijen overeenkomen om bepaalde zelfgekozen en gestelde regels na te leven. In zulke gevallen moet alleen overeenstemming zijn over de keuze van het instrument en de specifieke invulling daarvan en verder zijn geen andere randvoorwaarden nodig.

Voor branchebrede structurele zelfreguleringsafspraken voor het instellen van een ombudsman (bijvoorbeeld Ombudsman Verzekeringen), een arbitragecommissie voor de sector (Raad van Arbitrage voor de bouw) of een gespecialiseerde geschillencommissie (Geschillencommissie Telecommunicatie) zijn echter additionele randvoorwaarden noodzakelijk:

- er moet een bepaald niveau van *kennis* aanwezig zijn binnen de sector;
- er moet *draagvlak* zijn binnen de sector;
- *de organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; en
- *maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond kan een structurele oplossing in de vorm van een geschilbeslechtend instrument vergemakkelijken.

3.6 PBO's

Ten slotte is er nog de publiekrechtelijke beroepsorganisatie, die in bijlage 22 wordt beschreven. Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO) (ook wel schap of product- of bedrijfschap genoemd) zijn bijzondere brancheorganisaties die op economisch en sociaal gebied zaken voor een branche regelen. Het is een vreemde eend in de lijst van zelfreguleringsinstrumenten. Het is een zeer vergaande, geïnstitutionaliseerde vorm van zelfregulering, die grenst aan overheidsregulering. In haar activiteiten incorporeert een PBO vaak meerdere verschillende zelfreguleringsinstrumenten die reeds in de andere clusters genoemd worden. Het gaat in dit onderzoek niet zo zeer om de institutionele structuur van het schap, maar om de afspraken daarbinnen (bijv. collectieve merken, collectieve reclame ('kijk eens wat vaker in de spiegel van de kapper'), kwaliteitsregelingen en verordeningen).

Kenmerkend voor de afspraken binnen een PBO/schap is het bindende karakter voor de branchegenoten: alle bedrijven in de branche vallen eronder en iedereen moet zich aan de regels van het schap houden. Een schap is dan ook een openbaar bestuurslichaam, een soort overheid voor een specifieke branche. Het is een hybride organisatievorm: deels privaat en deels publiek. Bij de activiteiten van een schap staat zowel het algemeen belang als het belang van de betrokken branche voorop.

Er zijn meerdere soorten schappen: er zijn product- en bedrijfschappen en er zijn ook beroepsorganisaties. Productschappen zijn er voor bedrijven die zich met hetzelfde product bezighouden, van grondstof tot eindproduct (zoals bij het Productschap Vee en Vlees: "van fok tot kok"). Bedrijfschappen zijn er voor bedrijven met eenzelfde functie in het economische leven, zoals alle bedrijven in de detailhandel. Schappen zijn er ook van

beoefenaren van een beroep, zoals de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) voor notarissen.

Een schap houdt zich bezig met zaken als scholing van werknemers, kwaliteitsbeheer en -controle of gezamenlijke exportpromotie. De hele sector betaalt aan deze activiteiten mee. 'Gratis meeliften' (free-ridersgedrag) is niet mogelijk. Sommige schappen voeren ook regelgeving van de overheid uit. De kennis en deskundigheid van de schappen in de eigen sector en hun bevoegdheden als overheid maken ze daarvoor uitermate geschikt. Voor dergelijke 'medebewindstaken' krijgen zij een vergoeding van de overheid.

Om een PBO op te richten moeten werkgevers en werknemers in een branche een verzoek indienen bij de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze kan dan met een algemene maatregel van bestuur het schap officieel in het leven roepen. Dit gebeurt in overleg met de SER. In zijn advies stelt de SER onder meer vast of de betreffende ondernemers- en werknemersorganisaties de hele sector in voldoende mate vertegenwoordigen. Elke vier jaar controleert de SER of er nog genoeg steun voor het schap is in de betrokken branche. Ook bij opheffing of samenvoeging van schappen zal de minister het advies van de SER vragen.

Hier worden verder geen 'clusterspecifieke kenmerken' genoemd, omdat deze overeenkomen met de in het format genoemde kenmerken behorend bij het ene instrument in dit 'cluster' (bijlage 22).

4 Instrumentenkeuze

In Hoofdstuk 2 is het theoretisch kader geschetst en in Hoofdstuk 3 zijn de instrumenten geïntroduceerd en de onderscheidende kenmerken van zelfreguleringsinstrumenten per cluster beschreven. Het ultieme doel van deze exercities is om de ingrediënten van een beslissingsondersteunende 'roadmap' te kunnen ontwikkelen. Of zelfregulering het gewenste sturingsconcept is, welke concrete invulling het instrument dan zou moeten krijgen en met welke andere beleidsinstrumenten het al dan niet ondersteund zou moeten worden, is sterk contextafhankelijk. Dit neemt niet weg dat wel enkele algemeen geldende vuistregels zijn te geven.

Bij het ontwikkelen van de roadmap staan de volgende elementen centraal:

- typering probleem;
- typering spelers;
- instrumentenmix.

Indien beleidsmakers en/of de branche deze elementen gericht uit zouden werken, wordt het voor hen mogelijk om zelf een oordeel te vellen over de wenselijkheid en haalbaarheid van zelfregulering. Door de uitwerking van de eerste twee elementen (typering probleem en typering spelers) is het mogelijk om een advies te geven over de vraag of zelfregulering al dan niet aan de orde is, en zo ja welke cluster(s) instrumenten in aanmerking komen. Het derde element geeft handvatten voor de keuze van specifieke instrumenten en suggereert wenselijke combinaties.

4.1 Typering probleem

In paragraaf 2.1 werd beschreven dat regulering wenselijk kan zijn vanwege marktfalen en vanuit een drietal niet-economische (politieke) overwegingen. In deze paragraaf wordt onderzocht welke beleidsproblemen zich lenen voor de inzet van zelfregulering. Van belang is dat geredeneerd blijft worden vanuit het beleidsprobleem. Eigenschappen daarvan zoals de (gepercipieerde) ernst, in het geding zijnde belangen, en de mate van (politieke) dringendheid dienen meegenomen te worden in de overwegingen om al dan niet over te gaan tot zelfregulering.

Gebrek aan concurrentie

Marktfalen vanwege gebrek aan concurrentie wordt aangepakt met economisch ordeningsrecht zoals het Europese en nationale mededingingsrecht (de Mededingingswet) en met bijzondere (vaak sectorale) regulering.

In de Mededingingswet worden de spelregels gesteld, maar een echte ingreep vindt pas plaats als de markt geen disciplinerende invloed meer kan uitoefenen op de marktpartijen. Het gaat hier om gevallen waarbij een onderneming een economische machtspositie heeft (of dreigt te verkrijgen) en er een dreiging bestaat (of is bewezen) dat zij er misbruik van maakt.[38] Bijzondere (sectorale) regulering heeft vaak betrekking op de toegang tot de markt en het alledaagse functioneren van een markt, bijvoorbeeld tarieven voor bepaalde communicatienetwerken- en diensten (universele dienstverlening).

Zelfregulering is geen effectief en/of efficiënt middel om deze vorm van marktfalen te corrigeren. De reden hiervoor is gelegen in het feit dat een zelfreguleringsafspraak met als doel gebrek aan concurrentie te bestrijden, in principe tegenstrijdig is met het eigenbelang van ondernemingen. De drijfveer van ondernemingen is immers om op de lange termijn winsten te maximaliseren. Bij marktfalen door gebrek aan concurrentie (monopolies, kartels) zijn ondernemingen in staat overwinsten te boeken.[39] Ook als een afspraak in het kader van zelfregulering tot stand zou komen is de prikkel voor ondernemingen groot om daarvan af te wijken (dat zou hen immers meer winst opleveren).

In dit onderzoek is het kartel als een mogelijk zelfreguleringsinstrument geïdentificeerd. Het gaat dan echter om kartels die ontheffing hebben gekregen van het kartelverbod, omdat met het toestaan daarvan bepaalde publieke doelen bereikt kunnen worden die zwaarder wegen dan het verlies van concurrentie. Belangrijk hierbij is dat het om een ander probleem gaat dan om het gebrek aan concurrentie binnen de perken te houden.

Omwille van de duidelijkheid plaatsen we een kanttekening: er is een onderscheid tussen een markt en een type marktprobleem. Zo is de energiemarkt een sterk gereguleerde markt op die punten waar marktfalen afkomstig uit het netwerkkarakter en de kostenstructuur van de sector. Dat wil niet zeggen dat de sector op andere punten (bijvoorbeeld op milieugebied) niet kan overgaan tot zelfregulering.

---

38 Overeenkomsten e.d. worden in de regel slechts als mededingingsbeperkend aangemerkt (en derhalve verboden) als sprake is van een groot marktaandeel.

39 Overwinst wil zeggen meer dan normale winst. Normale winsten wil zeggen dat bedrijven voldoende winst maken om het geïnvesteerd vermogen te belonen. Niet meer dan normale winsten, ook wel aangeduid als economische winst, wil zeggen dat er geen winst overblijft na aftrek van de beloning voor geïnvesteerd vermogen. Op dit punt verschilt het met het begrip 'winst' in boekhoudkundige zin en met het normale spraakgebruik. (zie o.a. Stephen Martin, 2001, *Industrial organization – A European perspective*, Oxford University Press, pp. 13-14).

Zelfregulering is geen optie voor problemen rond gebrek aan concurrentie

Informatieasymmetrie

Een tweede vorm van marktfalen is informatieasymmetrie. In paragraaf 2.1 werd uitgelegd dat informatieasymmetrie een spiraal van averechtse selectie en achteruitgang van de kwaliteit tot gevolg kan hebben. Markten waar dit probleem speelt, kunnen zowel door overheidsregulering als door zelfregulering aangepakt worden.

De Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg, de Wet BIG is een voorbeeld van overheidsregulering om de informatieasymmetrie omtrent de kundigheid van zorgverleners weg te nemen. De ernst van de informatieprobleem is in dit geval dermate serieus dat de overheid zelf de regulering in handen neemt. Alleen diegenen die in het register zijn ingeschreven, mogen de door de wet beschermde titel voeren. De deskundigheid van de geregistreerde beroepsbeoefenaren is hiermee voor iedereen herkenbaar.

Het initiatief en de oplossing voor het bestaan van informatieasymmetrie kunnen echter ook van de branche of van de beroepsgroep zelf komen. 'Informerende instrumenten', 'techniekgerichte instrumenten' en een reeks 'gedragsgerichte instrumenten' lenen zich bij uitstek om informatieproblemen weg te nemen. Zo is het wolmerk (een keurmerk) een betrouwbaar signaal voor de consument. Ook is er een eindeloze reeks instrumenten te noemen waarmee beroepsbeoefenaren van verschillende vakken zich proberen te onderscheiden, zoals erkenningregels, certificering, licenties en erecodes (denk aan de boekhandelaar, de notaris of de apotheker).

'Informerende instrumenten', 'gedragsgerichte instrumenten' en 'techniekgerichte instrumenten' lenen zich bij uitstek voor om informatieasymmetrie weg te nemen

Externe effecten

Economen spreken van externe effecten indien niet alle kosten (of baten) die gepaard gaan met de productie een prijs hebben. De traditionele visie is dat de overheid dit marktfalen kan corrigeren door een heffing op te leggen in het geval van een extern effect.[40] Milieuvervuiling is een schoolvoorbeeld van negatieve externe effecten. Een negatieve extern effect kan met een belasting of een emissiehandelssysteem aangepakt worden, denk bijvoorbeeld aan de Regulerende Energiebelasting of aan de NO_x- handel in Californië. Ook kunnen subsidies het gebruik bevorderen van wit- en bruingoed dat efficiënt omgaat met energie. Activiteiten

[40] A.C. Pigou (1924), *The Economics of Welfare*, 2nd edition. London: MacMillan and Co.

die positieve externe effecten genereren, zoals onderzoek en ontwikkeling, kunnen eveneens gesubsidieerd worden door de overheid.

De problematiek rond externe effecten kan echter ook door marktpartijen zelf aangepakt worden. In de gedachtegang van Coase zijn externe effecten te internaliseren door te onderhandelen en contracten te sluiten waarin de externe effecten verdisconteerd worden, althans zolang er geen transactiekosten zijn die dit belemmeren.[41] Dit zien we ook in de praktijk. Schiphol compenseert bijvoorbeeld omwonenden voor geluidsoverlast door het subsidiëren van evenementen en het (mede) deelnemen aan het isolatieprogramma (dubbele ramen voor omliggende woningen). Hierbij spelen overigens ook wettelijke regelingen een rol. Een dergelijke Coasiaanse afspraak heeft al elementen van zelfregulering: een marktpartij neemt stappen om verdergaande overheidsregulering te voorkomen en om goede sier te maken.

'Gedragsgerichte instrumenten', zoals convenanten, protocollen en herenakkoorden, zijn gangbare zelfreguleringsinstrumenten om externe effecten te internaliseren. Een belangrijke drijfveer hierbij is het voorkomen van overheidsregulering. Bij dergelijke 'gedragsgerichte instrumenten' speelt de overheid een belangrijke faciliterende rol. Vanwege de veelheid van belanghebbenden zouden de transactiekosten erg hoog zijn als het bedrijfsleven met bijvoorbeeld elke Nederlandse burger een (Coasiaans) contract zou willen sluiten. Zo sluit de overheid een contract met het bedrijfsleven om een bepaald doel te verwezenlijken, denk bijvoorbeeld aan benchmarking convenanten waarbij Philips, KLM, Schiphol Airport en Rank Xerox de Nederlandse overheid beloven om energie-efficiënt te produceren in ruil voor het niet hoeven deelnemen aan een eventueel emissiehandelssysteem.

De overheid kan ook zelfreguleringafspraken stimuleren door bijvoorbeeld subsidies te verstrekken aan initiatieven zoals belangengroepen die grote aantallen (relatief zwakke) partijen verenigen en hun daardoor in staat stellen aan onderhandelingen deel te nemen (bijv. subsidie voor consumentenbond, vereniging van omwonenden, buurtbewoners, lotgenoten zoals patiëntenverenigingen etc.).

Corrigeren voor externe effecten kan door middel van 'gedragsgerichte instrumenten'

[41] Het Coase-theorema luidt als volgt (Coase, 1960). Als er sprake is van externe effecten, is een optimale allocatie van de middelen op basis van decentrale beslissingen mogelijk, zonder dat er wordt ingegrepen in de verdeling van de eigendomsrechten. De meer algemene versie van Williamson (1979) stelt dat als de transactiekosten te verwaarlozen zijn, de eigendomsrechtsorde geen rol speelt omdat alle mogelijk voordelen door middel van kosteloze onderhandelingen en afspraken kunnen worden gerealiseerd.

Publieke goederen

De traditionele opvatting is dat voor de productie van publieke goederen overheidsbemoeienis gerechtvaardigd is, omdat er anders niet of te weinig geproduceerd wordt. Goederen die van oudsher als publieke goederen werden beschouwd, zoals de productie en levering van elektriciteit, goederenvervoer op het spoor, worden tegenwoordig soms wel degelijk door private partijen geproduceerd. Zelfs de vuurtoren – één van de schoolvoorbeelden van publieke goederen – kan door private partijen verzorgd worden (Coase toonde dit al aan). Hiermee worden vraagtekens geplaatst bij de rechtvaardiging van overheidsbemoeienis met als motief 'publieke goederen'. Echter: private productie is niet hetzelfde als zelfregulering.

Wij hebben geen overtuigende aanwijzingen gevonden dat publieke goederen via zelfregulering verzorgd kunnen worden. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat zelfregulering hier geen rol zou kunnen spelen, maar het is niet de meest voor de hand liggende optie.

Geen aanwijzingen dat zelfregulering zich leent voor de verzorging van publieke goederen

Herverdelingsmotieven

Economen zijn vaak geneigd om naar de totale welvaart te kijken en niet naar de verdeling daarvan. Ongelijke welvaartsverdeling is eerder een maatschappelijk dan een economisch probleem. Politiek houdt deze visie van economen echter niet lang stand.

Zelfregulering met als motief 'herverdeling' is moeilijk voor te stellen als het om marktordeningvraagstukken gaat. Zelfregulering bij maatschappelijke onderwerpen (zoals liefdadigheid, acties van kerkgemeenschappen e.a.) is in het voorliggende onderzoek buiten beschouwing gelaten omdat dit buiten de definitie van zelfregulering valt.

Zelfregulering is geen voor de hand liggende optie om ongelijke welvaartsverdeling recht te trekken

Paternalistische motieven

Paternalistische motieven leiden soms tot overheidsregulering, denk bijvoorbeeld aan het voorschrijven van autogordels of leeftijdsvoorschriften voor alcoholgebruik. Soms is het echter in het belang van marktpartijen om zelf actie te ondernemen, voornamelijk om overheidsregulering te voorkomen, maar ook om een goed imago te creëren. De combinatie van imago en dwang van de overheid (dreiging met regulering) is hierbij cruciaal. Het meest bekende voorbeeld is de reclamecode. Maar er zijn ook andere voorbeelden. Zo hebben de

sportschoenenfabrikanten Nike en Reebok voor een gedragscode gekozen om te laten zien dat ze geen kinderarbeid gebruiken of dat ze het afval dat vrijkomt bij de productie, proberen te recyclen Nog een ander voorbeeld is de zelfregulering in de media ten aanzien van de inhoud van programma's (www.kijkwijzer.nl). Ook het kartel van de boekenbranche valt onder deze problematiek (met de vaste boekenprijs wordt de toegankelijkheid van de boekhandel en de verkoop van minder populaire boektitels gestimuleerd).

Zelfregulering om overheidsregulering vanuit paternalistische motieven te voorkomen en/of om een goed imago te creëren is mogelijk door middel van 'gedragsgerichte instrumenten'

Maatschappelijke onevenwichtigheid

In tijden van grote onevenwichtigheden, zoals oorlog, grote recessies of (natuur)rampen, wordt in het algemeen van de overheid verwacht dat ze regulerend optreedt. Het is denkbaar dat zelfreguleringsinstrumenten met succes kunnen worden ingezet, maar zelfregulering is niet de meest voor de hand liggende optie.

Tijdens het voorliggende onderzoek is maar één praktijkvoorbeeld tegengekomen, waarbij zelfregulering tegen de achtergrond van een crisissituatie is toegepast: het herenakkoord van de Nederlandse overheid met Shell en Esso over de besteding van de gaswinsten ten tijde van de oliecrisis eind jaren zeventig en begin jaren tachtig. Deze case is overigens geen voorbeeld van een best practice.[42]

Zelfregulering met als onderliggend motief het oplossen van grote onevenwichtigheden is geen voor de hand liggende optie

Transactiekosten: geen legitiem motief voor overheidsregulering – maar soms wel voor zelfregulering

In het economisch verkeer is sprake van transactiekosten. Vanuit economisch perspectief is marktwerking over het algemeen te verkiezen boven overheidsregulering, tenzij door overheidsingrijpen een grotere mate van efficiëntie kan worden bereikt. Gewone transactiekosten geven geen aanleiding tot overheidsingrijpen. Toch kunnen marktpartijen op eigen initiatief deze transactiekosten trachten te beperken door middel van zelfregulering.

Transactiekosten in de contractuele fase wanneer aanbieder en koper over de voorwaarden van de koop moeten overleggen, kunnen verlaagd worden door 'contractuele instrumenten'

[42] Lees meer over dit praktijkvoorbeeld in de format voor herenakkoord.

(overleg over algemene voorwaarden). Daardoor hoeft de aanbieder niet met elke koper opnieuw te onderhandelen. Deze instrumenten verhogen overigens de transparantie voor de consument waardoor ook aan de vraagkant minder transactiekosten benodigd zijn.

Transactiekosten kunnen ook hoog uitpakken in geval van geschillen. De gewone rechtsgang betekent lange en kostbare procedures. 'Geschilbeslechtende instrumenten' is een aanvulling op de wetten en juridische procedures die er al zijn. Het gaat niet om een alternatief voor overheidsregulering maar om een aanvulling daarop.

Zelfregulering om transactiekosten in het economisch verkeer te verlagen is mogelijk door het gebruik van 'contractuele instrumenten' en van 'geschilbeslechtende instrumenten'

Conclusie

Zoals uit het voorgaande is af te leiden, leent niet ieder beleidsprobleem zich voor de inzet van zelfregulering. Uit de beschouwing blijkt dat zelfregulering vooral voorkomt bij het oplossen dan wel voorkomen van problemen voortkomend uit informatieasymmetrie, het internaliseren van externe effecten en paternalistische motieven. Ook wordt zelfregulering als aanvulling op overheidsregulering toegepast om gewone transactiekosten van het economisch verkeer te verlagen in de contractuele en in de na-contractuele fase.

In situaties van *gebrek aan concurrentie*, *publieke goederen*, *ongelijke welvaartsverdeling* en *maatschappelijke onevenwichtigheid* kan (als de ernst van het probleem het rechtvaardigt) overheidsregulering ingezet worden. In deze gevallen komt zelfregulering weinig tot niet voor. Hiermee is uiteraard niet gezegd dat zelfregulering hier geen rol zou kunnen spelen, evenmin dat zelfregulering bij de eerstgenoemde motieven de panacee is.

Zelfregulering kan plaatsvinden op eigen initiatief, ter aanvulling op overheidsregels en om transactiekosten van het economisch verkeer te verlagen

De bevindingen zijn in Box 7 samengevat.

Box 7 De motieven achter regulering dan wel zelfregulering

Mogelijke rechtvaardigingen voor overheidsregulering		**Geen overheidsregulering,**
Marktfalen	**Politieke overwegingen**	**Verlaging transactiekosten op eigen initiatief**
x Gebrek aan concurrentie ✓ Informatieasymmetrie ✓ Externe effecten x Publieke goederen	x Ongelijke welvaartsverdeling ✓ Paternalistische motieven x Maatschappelijke onevenwichtigheid	- Transactiekosten contracten - Transactiekosten geschillen

x: wordt alleen door overheidsregulering aangepakt;
√: zowel overheids- als zelfregulering is een optie;
-: alleen door middel van zelfregulering.

4.2 Actoren

In de vorige paragraaf is uiteengezet voor welke type problemen zelfregulering aan de orde kan zijn. De vraag is echter of zelfregulering ook daadwerkelijk tot de mogelijkheden behoort. Of zelfregulering een passende optie is hangt van de context af. Deze context wordt door de actoren (en hun kenmerken, drijfveren en mogelijkheden) bepaald:

- de gebruikers (de branche of een groep van bedrijven);
- de overheid;
- overige belanghebbenden; en
- faciliterende instanties.

Hieronder worden de randvoorwaarden voor de actoren uiteengezet die vereist of wenselijk zijn om zelfregulering tot een succes te maken.

De gebruikers van zelfregulering

Zelfregulering veronderstelt dat de branche (of een groep van bedrijven) hun eigen verantwoordelijkheid (kunnen) nemen in het oplossen van een markt- of maatschappelijk probleem. Pas indien aan de volgende randvoorwaarden is voldaan, is dat haalbaar.

Ten eerste is zelfregulering pas reëel wanneer in de betreffende branche (of deel daarvan) een cultuur van gedeelde verantwoordelijkheid ten aanzien van een bepaald maatschappelijk probleem bestaat. Vergelijk bijvoorbeeld de chemische industrie versus de taxi sector. In de

chemische industrie heerst een cultuur van 'zelf verantwoordelijkheid nemen'. In de taxi sector daarentegen zagen we in het verleden eerder 'anarchie en eigenrichting'.

Ten tweede dient de branche over een zekere mate van deskundigheid te beschikken. Niet iedere onderneming of branche zal immers in staat zijn een maatschappelijk probleem te onderkennen, te analyseren en vervolgens een zelfreguleringsinstrument te ontwikkelen en te implementeren.

Ten derde is een bepaalde mate van organisatie in de branche onontbeerlijk. Veelal is een intermediaire organisatie noodzakelijk die voor de overheid of maatschappelijke organisaties als aanspreekpunt fungeert en individuele bedrijven informeert en aanspoort. De dekkingsgraad van de brancheorganisatie(s) is van belang: een brancheorganisatie met een hoge dekkingsgraad is waarschijnlijk eerder in staat te reguleren en te handhaven dan een kleiner samenwerkingsverband. Echter, bij een brede brancheorganisatie met veelleden is de kans per definitie aanwezig dat bepaalde groepen zich minder vertegenwoordigd voelen door de organisatie.

Het is overigens te verwachten dat organisatiegraad en zelfregulering binnen (veelal door de Mededingingswet) bepaalde grenzen een zeker zelfversterkend effect heeft. Hoe meer terreinen binnen een bepaalde organisatie succesvol gedekt worden, hoe meer kans op succes op een uitbreiding van de coördinatie. Een branche die in het kader van de SER Coördinatiegroep voor Zelfreguleringsafspraken de Algemene Voorwaarden vastlegt, wordt bijvoorbeeld gestimuleerd om meteen ook geschilbeslechting te regelen.

De rol van de overheid

Het succes van zelfregulering hangt niet alleen van de deelnemende marktpartijen af: de overheid speelt in sommige gevallen een belangrijke rol.

De mate van overheidsbetrokkenheid kan op een schaal variëren (zoals weergegeven in Box 8). Bij zuivere overheidsregulering stelt de overheid een doel en stelt tevens ook de middelen vast om tot het gestelde doel te komen en zorgt daarbij voor toezicht en handhaving. De overheid kan ook een doel stellen en daarbij gebruik maken van het middel zelfregulering. In dat geval spreken we van 'geconditioneerde zelfregulering'. Geconditioneerde zelfregulering maakt gebruik van de voordelen van zelfregulering ten opzichte van overheidsregulering, terwijl de te realiseren overheidsdoelstelling in de gaten wordt gehouden door de overheid. Geconditioneerde zelfregulering ontstaat wanneer de overheid vormen van zelfregulering bewust toestaat, of juist stimuleert, maar daar tegelijkertijd bepaalde voorwaarden aan

verbindt.[43] Een voorbeeld van geconditioneerde zelfregulering is de betrokkenheid van de overheid bij de zelfregulering omtrent de verwijdering van de autowrakken.

Box 8 Mate van overheidsbetrokkenheid

Vrije zelfregulering → Geconditioneerde zelfregulering →Overheidsregulering

Verwijdering van autowrakken

Het afvalprobleem dat autowrakken eind jaren tachtig veroorzaakten werd zo groot, dat het ministerie van VROM ingrijpen noodzakelijk achtte. Door de vrijheid die de autobranche tot dan toe had genoten, zag men het creëren van wetgeving niet als oplossing, men was zelfs bang dat dat de nodige agressie zou opleveren en dat het wellicht niet zou worden nageleefd.
Daarom werd er gekozen voor zelfregulering; vertegenwoordigers van de betrokken partijen (garagebedrijven, autoherstelbedrijven, autodemontagebedrijven en shredderbedrijven) richtten Auto Recycling Nederland B.V. op. Deze Stichting stelde dusdanige regels op, dat de gedetailleerde recycledoelen van de minister gehaald zouden kunnen worden. De autobranche was er namelijk op gebrand deze doelen te behalen, omdat de minister gedreigd had dat bij onvoldoende resultaat van de zelfregulering toch tot wetgeving zou worden overgegaan. Andersom werkte de minister mee om de zelfregulering zo effectief mogelijk te laten verlopen, door bijvoorbeeld de door de Stichting ingestelde verwijderingsbijdrage algemeen verbindend te verklaren, zodat free-rider problemen vermeden konden worden.

Zelfregulering kan één- of tweezijdig tot standkomen. Van Driel spreekt van *eenzijdige zelfregulering* indien alleen het bedrijfsleven is betrokken en van *twee- of meerzijdige zelfregulering* indien ook groepen die de andere kant van de markt vertegenwoordigen, zijn betrokken.[44] De stimulerende rol van de overheid is vooral bij meerzijdige zelfregulering relevant. Convenanten tussen overheid en bedrijfsleven zijn voorbeelden van tweezijdige zelfregulering.

Convenanten energiegebruik

Een voorbeeld van tweezijdige zelfregulering zijn de benchmarking-convenanten. Hierbij kwam de Nederlandse overheid met een aantal sectoren die veel energie verbruiken (zoals de glastuinbouw, aardolieraffinaderijen en de staalindustrie) overeen dat zij zich zouden inspannen om na een bepaalde periode tot de top van de meest energie-efficiënte bedrijven te behoren. In ruil daarvoor zouden de deelnemende sectoren niet mee hoeven te doen aan een eventueel emissiehandelssysteem. De achtergrond van deze afspraken was de doelstelling om te voldoen aan de Kyoto-protocol.

Zelfregulering kan door een combinatie van afzonderlijke instrumenten op de hele horizon van 'het stellen van regels' tot 'handhaving' betrekking hebben. Ook is het mogelijk dat zelfregulering gepaard gaat met overheidsregulering. De overheid kan de totstandkoming en

43 Bos, 1995.
44 Van Driel, 1989, p. 12.

naleving afdwingen met wettelijke instrumenten die een verplichtend karakter hebben. De overheid kan ook wettelijke en niet-wettelijke maatregelen inzetten om de totstandkoming en naleving van zelfreguleringsafspraken te bevorderen. Niet-wettelijke maatregelen betreffen bijvoorbeeld ondersteuning bij het proces (denk aan het algemeen verbindend verklaren), toezicht en monitoring, co-regulering, en financiële stimulering.

Reclamecode

Om alcoholmisbruik tegen te gaan wilde het kabinet in 1986 reclame voor alcoholhoudende dranken op tv en radio verbieden. De Tweede Kamer was echter tegen zo'n verbod, en vond dat de alcoholbranche zelf haar reclame-uitingen aan regels moest binden. Om wetgeving in de toekomst te vermijden is de alcoholbranche toen tot zelfregulering overgegaan. Zij richtte de Stichting Verantwoord Alcoholgebruik (STIVA) op, die de Code voor Alcoholhoudende Dranken heeft opgesteld met daarin regels voor de reclame en promotie van alcoholhoudende dranken.
Tot en met 1997 verliep deze zelfregulering zonder noemenswaardige problemen. Toen echter in 1998 het alcoholgebruik van tienerjongens bleek te stijgen en ook de hoeveelheid genuttigde alcohol per hoofd van de bevolking steeg, wilde de toenmalige minister van Volksgezondheid, Borst, dat de Alcoholreclamecode zou worden aangescherpt. Na sterk aandringen is dit ook gebeurd. De overheid maakte toen ook bekend dat de zelfregulering in dit kader scherp gevolgd zou worden en heeft zelfs in de nieuwe drank en horeca wet de mogelijkheid gecreëerd om middels een AMvB overheidsregulering toe te passen.

De stimulerende rol die de overheid kan spelen sluit aan bij het EZ speerpunt van *system-governance*. Hierbij stelt de overheid zich als taak de voorwaarden te scheppen voor zelfregulering zodat bedrijven en consumenten het verder zelf kunnen oppakken en overgaan tot zelfordening.

Het gevaar van zelfregulering is, zoals al eerder in paragraaf 2.4 werd beschreven, dat zij door de beroepsgroep gebruikt wordt om toetredingsbarrières op te werpen voor nieuwe concurrenten. Geconditioneerde zelfregulering vergroot dat gevaar, aldus Bos (1995), omdat de overheid dan bewust aan de maatschappelijke organisaties een monopoliepositie verleent, waardoor het ongeorganiseerde bedrijfsleven gedwongen wordt zich te houden aan de afspraken waarvan men geen rol heeft gespeeld bij de totstandkoming.

Bij de keuze voor zelfregulering moet men duidelijk op een rij hebben om wat voor type zelfregulering het gaat (eenzijdig of meerzijdig, vrij of geconditioneerd) en wat voor rol de overheid hierbij kan spelen. Een stimulerende rol is meestal wenselijk, maar het blijft oppassen met te vergaande maatregelen waardoor marktwerking in en rond de betreffende sector beperkt wordt.[45] Ook kan de overheid ervoor waken dat de branche niet eindeloos blijft traineren, zoals dat wel eens gebeurt bij met name bij het bestrijden van externe effecten (bijvoorbeeld in de autobranche). Het dreigen met bijvoorbeeld wetgeving kan dan

[45] Ook in het WRR rapport 'De toekomst van de nationale rechtsstaat' wordt gepleit voor het verbeteren van de incentives tot zelfregulering.

een goed middel zijn om zelfregulering af te dwingen. Als (geconditioneerde) zelfregulering eenmaal gebruikt wordt, is het vangroot belang dat de overheid een betrouwbare en berekenbare partner is.

Een algemene conclusie is voorts dat metatoezicht ("een vinger aan de pols") altijd – ook als de overheid geen partij is – aan te raden is.[46] De algemene alertheid op signalen uit de samenleving wanneer door zelfregulering publieke belangen in het geding dreigen te komen, is van groot belang. Een specifiek voorbeeld hiervan is mededingingstoezicht.

De rol van overige belanghebbenden

De invloed van de externe omgeving van de onderneming is een belangrijke factor bij de keuze voor zelfregulering. Maatschappelijke en/of politieke druk vervult in dit proces een belangrijke en vaak doorslaggevende rol. De rol van maatschappelijke organisaties wordt steeds belangrijker. Zo heeft de organisatie Milieudefensie ervoor gezorgd dat Akzo Nobel zich terugtrekt uit een omstreden project in Indonesië. Het ging hier niet om zelfregulering, maar het geeft wel aan dat de invloed van maatschappelijke druk toeneemt. Een voorbeeld op het gebied van zelfregulering betreft de recente aandacht voor koffiebrander Douwe Egberts en hun inkoop bij koffieboeren. Nadat enkele maatschappelijke organisaties de publiciteit hadden gezocht en het inkoopbeleid van DE in een kwaad daglicht stelden, zei DE de consumenten toe dat het bedrijf wel degelijk op een eerlijke wijze handelt met de koffieboeren (een gedragscode). Negatieve publiciteit via dit soort wegen kan ervoor zorgen dat ondernemingen overgaan tot regulering van hun activiteiten.

De maatschappelijke druk op ondernemingen neemt toe omdat men vindt dat het de morele plicht van ondernemers is om zich publiekelijk te verantwoorden tegenover de maatschappij. Het maatschappelijk ondernemen (MVO) platform (met daarin onder andere organisaties als Amnesty International, CNV, Consumentenbond, Max Havelaar en Somo) heeft bijvoorbeeld een referentiekader opgesteld voor maatschappelijk ondernemen, waaraan de manier van internationaal ondernemen getoetst kan worden. Met het manifest wil men aan de ene kant een poging doen om maatschappelijk ondernemen te definiëren en aan de andere kant de overheid te stimuleren om actiever beleid te gaan voeren.

De afspraken rond bijvoorbeeld maatschappelijk verantwoord ondernemen zijn echter vrijwillig en dus zullen ondernemingen er alleen aan voldoen als dat in hun eigen belang is. Marktpartijen zullen zichzelf willen reguleren als zij daarmee hun imago en die van de branche kunnen verbeteren en het schandpaaleffect voorkomen. Zelfregulering kan dus en belangrijk middel zijn bij het winnen van de gunst van de consument.

---

[46] Komt naar voren uit gesprekken met Prof. Ringeling en Prof Schuyt.

Veelal werkt de maatschappelijke druk ook via de overheid, denk aan bijvoorbeeld de recentelijk voorgenomen en door maatschappelijke organisaties en de overheid afgedwongen (voor april dit jaar verwachte) gedragscode voor mobiele operators voor wat betreft commerciële SMS diensten.

De maatschappelijke druk hangt samen met de zichtbaarheid van het probleem binnen de samenleving.[47] Hoe groter de zichtbaarheid, hoe groter de maatschappelijke druk. Denk bijvoorbeeld aan de verontwaardiging rond SMS diensten ten tijde van de grote SMS rage bij het populaire televisieprogramma 'Idols'.

De rol van overige belanghebbenden (meestal vertegenwoordigd door een maatschappelijke organisatie) kan verschillen. Bij sommige vormen, zoals meerzijdige zelfregulering, worden de belangen van derden meegenomen. De rol van derden kan verschillen, soms worden ze gevraagd voor een informerende rol, andere keren wordt hun mening echt vertaald in de regulering (zoals bij het algemene voorwaarden overleg bij de SER).

De rol van faciliterende instanties

Branches die algemene voorwaarden (of een standaardregeling) willen opstellen in overleg met consumenten, of sectoren die het in leven roepen van een PBO overwegen, kunnen voor informatie en begeleiding bij de SER terecht. Er is ook een reeks gespecialiseerde instellingen zoals het Nederlandse Arbitrage Instituut, de Stichting Geschillencommissies Consumentenzaken, het Nederlands Mediation Instituut, de Raad voor Accreditatie, de Reclame Code Commissie, de Stichting Nederlands Normalisatie-instituut, etc. Deze instanties kunnen alle benodigde informatie leveren en eventueel branches begeleiden in het zelfreguleringsproces. Het bestaan van deze instellingen is zeer waardevol. De potentiële gebruikers moeten alleen echter wel de weg vinden naar de juiste instantie.

Conclusies

1. Om zelfregulering te kunnen toepassen moet een branche voldoen aan een drietal randvoorwaarden:
   - er moet een bepaald niveau van *kennis* aanwezig zijn binnen de sector;
   - er moet *draagvlak* zijn binnen de sector;
   - de *organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende hoog zijn.
2. Een stimulerende rol van de overheid is meestal wenselijk, maar er dient tegelijkertijd te worden gewaakt voor het ontstaan van onnodig hoge toetredingsbarrières. Voorts is metatoezicht door de overheid cruciaal in het geval publieke belangen in het geding zouden komen.

[47] Rolink, 2002, p. 93.

3. Maatschappelijke druk speelt een belangrijke en een steeds belangrijker rol bij de totstandkoming van zelfregulering.
4. Er zijn vele instanties die bedrijven/branches kunnen begeleiden in het proces van zelfregulering. De bekendheid hiervan bij potentiële gebruikers kan echter verder worden vergroot.

4.3 Instrumentenmix

Door uitwerking van de typering van het probleem (paragraaf 4.1) en typering van de spelers (paragraaf 4.2) is het mogelijk om een advies te geven over de vraag of zelfregulering een oplossing kan zijn voor het gestelde probleem en welke clusters instrumenten in aanmerking komen om het probleem op te lossen. Tevens is van belang dat de algemene randvoorwaarden voor zelfregulering gewaarborgd zijn. Deze paragraaf is bedoeld om verdere handvatten te geven in het keuzeproces. Er zijn hierbij meerdere mogelijkheden: (1) overheidsregulering of zelfregulering?, (2) overheidsregulering of zelfregulering?, en indien (ook) gekozen wordt voor zelfregulering (3) verschillende combinaties van zelfreguleringsinstrumenten.

De eerste stap in dit keuzeproces is de overweging of zelfregulering door middel van een instrument uit het cluster een netto positief voordeel oplevert. De ernst en dringendheid van het probleem moeten afgewogen worden tegen de kosten van zelfregulering. 'Certificatie' van medisch specialisten rechtvaardigt overheidsbemoeienis, terwijl het al dan niet naleven van ISO-kwaliteitsnormen aan het bedrijfsleven overgelaten kan worden. Deze afweging kan gebaseerd worden op de clusterspecifieke voor- en nadelen, zoals beschreven in Hoofdstuk 3. Ook als het saldo van de voor- en nadelen positief is, moeten bepaalde clusterspecifieke randvoorwaarden (zie ook Hoofdstuk 3) in voldoende mate gewaarborgd zijn.

Indien het saldo van de voor- en nadelen afweging positief is en de randvoorwaarden voldoende gewaarborgd blijken te zijn, kan men een keuze maken voor een instrument binnen het cluster. De instrumentkeuze kan worden gebaseerd op de instrumentspecifieke voor- en nadelen en slaag- en faalfactoren. Deze zijn in de formats (in de bijlagen) te vinden. De instrumentspecifieke kenmerken zijn met een pijltje te onderscheiden van de clusterspecifieke kenmerken.

Zelfreguleringsinstrumenten kunnen op verschillende manieren gecombineerd worden. Het vaakst komen de combinaties van 'geschilbeslechtende instrumenten' met andere zelfreguleringsinstrumenten voor. Het inroepen van hulp van geschillencommissies wordt in allerlei zelfreguleringsafspraken genoemd. De SER adviseert in het kader van het Algemene

Voorwaarden Overleg standaard het betrekken van geschillencommissies. Geschillencommissies worden ook ingesteld om conflicten over de procedures tijdens visitaties op te lossen. Ten slotte bevatten afspraken uit het cluster 'gedragsgerichte instrumenten' bevatten ook vaak passages waar wordt afgesproken om arbitrage of bindend advies in te roepen in geval van geschillen.

De combinatie tussen geschilbeslechtende instrumenten en andere zelfreguleringsafspraken is een zeer wenselijke combinatie. Het bevordert de flexibele en (relatief) goedkopere toepassing van zelfregulering. De uitspraken van geschillencommissies kunnen ook teruggekoppeld worden naar het andere instrument: zo ziet de SER terugkoppeling van een uitspraak van een geschillencommissie naar de evaluatie van tweezijdige algemene voorwaarden als de optimalisatie van de relatie tussen ondernemer en consument.[48] De SER noemt dit de zelfordening van de rechtsrelatie ondernemer-consument.

Een andere vaak voorkomende combinatie is die van 'gedragsgerichte instrumenten' met 'informerende instrumenten'. Dit vloeit voort uit de belangen van de deelnemende bedrijven om de inspanningen te etaleren en daarmee de voordelen voor bedrijven te vergroten.

Andere combinaties zijn ook denkbaar, hoewel een zelfversterkend effect van het fenomeen zelfregulering daar minder duidelijk aantoonbaar is. Algemene voorwaarden in het kader van het SER overleg worden opgesteld met in acht name van de 'Protocol Overleg Algemene Voorwaarden'. In dat geval is eerder sprake van een praktische toepassing van het ene instrument door het andere.

In het algemeen geldt overigens wel dat zelfregulering een zelfversterkend effect heeft. Zelfregulering vereist aan de ene kant een bepaalde organisatiegraad van de branche en aan de andere kant betekent zelfregulering een versterking van de organisatiegraad. Zo is het mogelijk om steeds meer instrumenten toe te passen bij verschillende facetten in de activiteiten van een branche. Dit kan komen doordat betrokkenen positieve ervaringen hebben met zelfregulering, maar ook omdat organisaties (en dus ook brancheorganisaties) een intrinsieke neiging hebben om een steeds belangrijker rol te spelen bij allerhande branchezaken en dus ook bij de zelfregulering binnen die branche.

De gewenste instrumentenmix hoeft uiteraard niet uitsluitend te bestaan uit zelfreguleringsinstrumenten. Zelfregulering kan door de overheid worden ondersteund. De overheid is verantwoordelijk voor het scheppen van randvoorwaarden waarbinnen zelfregulering een zo groot mogelijke kans van slagen heeft. Voor algemene voorwaarden zijn voorbeelden van dergelijke randvoorwaarden de wettelijke minimumeisen en de

48 SER, Jaarverslag 2002.

ministeriële Erkennings- en subsidieregeling voor geschillencommissies en in sommige branches de wettelijke verplichting een geschillencommissie in te stellen. Naast juridische-, financiële- en communicatieve instrumenten kan de overheid dreigen met wetgeving en daarmee ondernemers op hun eigen manier bepaalde doelstellingen laten bereiken (zie de voorbeelden van geconditioneerde zelfregulering in paragraaf 4.2, bij de beschrijving van de rol van de overheid).

Literatuur

Adviescollege toetsing administratieve lasten (2002). *Alternatieve beleidsinstrumenten & administratieve lasten*. Den Haag: Actal.

Akerlof, G. (1970). The market for 'lemons': quality, uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 84, (3), 488-500.

Alcoholpreventie: http://www.alcoholpreventie.nl

Waart, S. de & Spruijt, D. (2001). *Keur of willekeur: een inventarisatie van ideële keurmerken en groene beeldmerken*. Amsterdam: Alternatieve Konsumenten Bond.

Appelman, M. & Broek, A. van den, (2002). *Boek en markt: effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*. Den Haag: Centraal Planbureau Sociaal en Cultureel Planbureau.

Beijers, W.M.E.H., Huisman, W. & Niemeijer, E. (1995). Bedrijfscodes: een verkenning onder de honderd grootste ondernemingen in Nederland. *Justitiële Verkenningen*, 21, (4), 61-87.

Berg, R. van den (1999). *Averechts recht: inaugurale rede Rotterdam*. Groningen: Intersentia Rechtswetenschappen.

Berg, R. van den (1999). Disproportionele regulering. *Economisch Statistische Berichten*,, 84, (4216), 594.

Bos, D.I. (1995*). Marktwerking en regulering: theoretische aspecten en ervaringen in Nederland en het buitenland*. Rotterdam: (OCFEB).

Buchanan, James M. (1987). The constitution of economic policy. *American Economic Review*, 77, (3), 243-250.
http://links.jstor.org/sici?sici=0002-8282%28198706%2977%3A3%3C243%3ATCOEP%3E2.0.CO%3B2-0.

Buchanan, James M. & Tullock, Gordon (1962). *The calculus of consent: logical foundations of constitutional democracy*. Michigan: University of Michigan Press.
http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCv3Contents.html, tevens gepubliceerd in: *The Collected Works of James M. Buchanan*, Indianapolis (Indiana): Liberty Fund, Inc. (1999) http://www.econlib.org/library/Buchanan/buchCContents.html.

CBO Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg. *Visitatiecursus in de zorg*.
http://www.cbo.nl/algemeen/agenda/event20021030160631/view

Chikuba (2003). http://www.kinderopvang.com/Soorten/eisen.htm 19 maart.

Coase, Ronald H. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law Economics,* 3, (1), 1-44; herdrukt in: Coase, Ronald H., *The firm, the market, and the law*. p. 95-156. Chicago: The University of Chigaco Press, 1988.

Coase, Ronald H. (1974). The lighthouse in economics. *Journal of Law and Economics,* 17, (2), 357-376; herdrukt in: Coase, Ronald H., *The firm, the market, and the law*. p. 187-213. Chicago: The University of Chigaco Press, 1988.

Donner, J.P.H. (1993). De relativiteit van zelfregulering, In: Eijlander, Ph., Gilhuis, P.C. & Peters, J.A.F. (eds.), *Overheid en zelfregulering*. p. 33-51. Zwolle: Tjeenk Willink.

Driel, Marina van (1989). *Zelfregulering: hoog opspelen of thuisblijven*. Proefschrift. Deventer: Kluwer.

Evers, G., (2002). *Blind vertrouwen?: een onderzoek naar de toepassing van certificatie ten dienste van de wettelijke voorschriften*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers. http://www.kub.nl/nieuws/persberichten/2002/11/0213811.html

Europese Commissie (1984). *Richtlijn 84/450/EEG* van de Raad van 10 september 1984 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der Lid- Staten inzake misleidende reclame, *Pb* L 250/17 (19/09/1984).
http://europa.eu.int/servlet/portail/RenderServlet?search=RefPub&lg=nl&nb_docs=25&domain=Legislation&in_force=NO&year=1979&month=8&day=&coll=JOC&nu_jo=194&page

Europese Commissie (2001). *Beginselen van het Europese beleid inzake internationale normalisatie*. Werkdocument van de diensten van de Commissie, no. 1296. Brussel: SEC.

Europese Commissie (2003). *Dialoog met bedrijfsleven*.
http://europa.eu.int/business/nl/topics/standards/ 10 maart.

Europese Unie (2003). *Gemeenschapsmerk*.
http://europa.eu.int/scadplus/leg/nl/lvb/l26022a.htm

Europese Unie (2003). *Study on the economic impact of regulation in the field of liberal professions in different Member States*. January.
http://europa.eu.int/comm/competition/publications/publications/#liberal

FNV: http://www.fnv.net/host/industriebond/herenakkoord.html

Friedman, David D. (1992). Less law than meets the eye. Book review on Robert C. Ellickson, *Order without law*. Cambridge: Harvard University Press, 1991, *The Michigan Law Review*, 90, (6), 1444-1452.
http://www.daviddfriedman.com/Academic/Less_Law/Less_Law.html.

Friedman, David D. (1994). 'Law as a Private Good', *Economics and Philosophy,* 10, 319- 327. URL:

http://www.daviddfriedman.com/Academic/Law_as_a_private_good/Law_as_a_private_good.html.

Friedman, David D. (1996). Anarchy and efficient law. In: Sanders, John & Narveson, Jan (eds.), *For and against the state*. Latham, Md.: Rowman and Littlefied Publishers. http://www.daviddfriedman.com/Academic/Anarchy_and_Eff_Law/Anarchy_and_Eff_Law.html.

Geelhoed, L.A. (1993). Deregulering, herregulering en zelfregulering, In: Eijlander, Ph., Gilhuis, P.C. & Peters, J.A.F. (eds.). *Overheid en zelfregulering*. p. 33-51. Zwolle: Tjeenk Willink.

Geschillencommissie Consumentenzaken: http://www.geschillencommissie.nl

Haan Jos de, Broek, Andries van de & Schnabel, Paul (2001). *Het nieuwe consumeren: een vooruitblik vanuit demografie en individualisering*. SCP werkdocument 72 Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hertog, Johan A. den ((2003). *Public and private interests in regulation: essays in the law & economics of regulation*. Proefschrift Utrecht. S.l.: s.n.

Higgs-Kleyn, N. & Kaperlianis, D. (1999). The role of professional codes in regulating ethical conduct. *Journal of Business Ethics*, 19, 363-374.

Hijma, J. (1997). *Algemene voorwaarden*. Monografiëen Nieuw BW. Deventer: Kluwer.

Huls, N.J.H & Stout, H.D. (eds.) (1992). *Reflecties op reflexief recht*. Zwolle: Tjeenk Willink.

Industriebond NVV/FNV. Voorbeeld Herenakkoord. Website FNV: http://www.fnv.net/host/industriebond/herenakkoord.html

Jongeneel, R.H.C. (1991). *De Wet Algemene Voorwaarden en het AGB-Gesetz*. Proefschrift Amsterdam Vrije Universiteit. Deventer: Kluwer.

Jansen, J. (2002). Vaste boeken of vaste prijs? *Volkskrant*, 28 oktober. http://www.volkskrant.nl/kunst/1035785521861.html

Kabel, J.J.C. (1983). Zelfregulering en recht. Basiscriteria voor zelfregulering van reclame in Nederland. *Sociaal Economische Wetgeving (SEW)* 30, (3), 151-165.

Kamerstukken (1996). *Convenanten van het Rijk met bedrijven en instellingen*. Kamerstukken Tweede Kamer, 1995-1996, 24 480, nrs. 1-2.

Kamerstukken (2000). *Economie met open grenzen; nota Internationaal is de norm: voortgangsrapportage over de nota Normen, certificaten en open grenzen, uit 1995*. Kamerstukken Tweede Kamer, 21670, 1999-2000, nr. 10.

Kaptein, M., Klamer, H.K. & Linden, J.C.J. ter (1999). *De Integere organisatie: het nut van een bedrijfscode*. Rijswijk: Media Groep.

Kempen, E.J. van (1998). Tien principes voor private uitvoering van publieke taken. *Economisch Statistische Berichten,*, 83, (4178), 892-895.

Keurmerkinstituut: http://www.keurmerk.nl

Keuringsraad Openlijke Aanprijzing Geneesmiddelen (KOAG) & Keuringsraad Aanprijzing Gezondheidsproducten (KAG): http://www.koagkag.nl/leidraad/cbegrippen.html.

Klok, P.J. (1989). *Convenanten als instrument van milieubeleid: de totstandkoming en effectiviteit van acht productgerichte milieuconvenanten en hierop gebaseerde verwachtingen omtrent de effectiviteit van convenanten* Enschede: Faculteit der Bestuurskunde, Universiteit Twente.

Kolk, A., Tulder, R.., & Sloekers, I. (2001). Werken gedragscodes kinderarbeid?. *Economische Statistische Berichten,* 86, (4295), 160-166.

Kuipers, P., Wessels, B. & Zant, W.F. van (eds.) (2002). *Praktijkhandleiding algemene voorwaarden*. Deventer: Kluwer.

Landes, William M. & Posner, Richard A. (1974). *The Private enforcement of law*. NBER Working Paper No. W0062. Cambridge: National Bureau of Economic Research. Also published in: William M. Landes & Posner, Richard A. The Private enforcement of law. *Journal of Legal Studies,* 4, 1975, (1);
http://dsl.nber.org/papers/w0062.pdf, http://papers.nber.org/papers/W0062.

Lede, C.J.A. van (1995). Het gedrag bepaald de code. *Justitiële Verkenningen*, 21, (4), 26-34.

Lessig, Lawrence (1999). *Code, and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.
(http://code-is-law.org/).

Lijster, J.J. de., Noord, P.F. de. & Vink, S.A.C. (1993). *Succes- en faalfactoren voor erkenningsregelingen in het Midden- en Kleinbedrijf*. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Amersfoort: Twijnstra Gudde.

Maks J.A.H. & Phillipsen, N.J., 2002, *De economische beginselen van zelfregulering*, Universiteit Maastricht.

Maks J.A.H., Faure, M.G. & Phillipsen, N.J. (2002). *Zelfregulering, marktwerking en mededinging*. Paper ten behoeve van de Conferentie. Marktwerking van het Ministerie van Economische Zaken, Scheveningen, 20 oktober 2000. Maastricht: Universiteit Maastricht.

MDW-werkgroep Certificering (1996). *Normalisatie en certificatie*. Achtergrondstudies Algemeen Wetgevingsbeleid. Wetenschappelijk Onderzoek, dl. 5. Den Haag: SOZA: WKB.

MDW-werkgroep Ketengarantiestelsels (2001) *Een goede keten, een zorg minder*. Den Haag, Ministerie van Economische Zaken.

Meeusen, M. & Deneux, S. (2002). *Een Babylonische keurmerkverwarring?: een studie naar de verwarring onder ketenactoren over keurmerken op voedingsmiddelen*.. Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Den Haag: Landbouw Economisch Instituut.

Miller J.C. (1985). The FTC and voluntary standards: maximizing the net benefits of self-regulation. *The Cato Journal*, 4, 897-903.

Ministerie van Economische Zaken: http://info.minez.nl/beleid/ext_frame.asp?site=/beleid/home_ond/eurregels/ezce/cemerk.htm)

Ministerie van Economische Zaken (1985). *Dereguleringsinvloeden op het consumentenbeleid: een benadering voor toekomstige instrumentenkeuze*. Rapport van de door de Interdepartementale Coördinatiecommissie voor Consumentenzaken (ICC) ingestelde werkgroep dereguleringsinvloeden consumentenbeleid, 18 september.

Ministerie van Economische Zaken (2002). *Inventarisatie zelfreguleringsinstrumenten*, november, Den Haag.

Ministerie van Justitie (1990). *Nota Zicht op de wetgeving*. TK 1990-1991, 22 008 nrs 1-2.

Ministerie van Justitie (1998). *Aanwijzingen voor de regelgeving, aanwijzingen voor convenanten: praktijkvoorschriften voor ontwerpers van regelingen en convenanten van de rijksoverheid*. Den Haag: SDU Uitgevers.

Ministerie van Landbouw en Visserij (2001). Beleidsnota voedselveiligheid 2001-2004: veilig voedsel in een veranderende omgeving. http://www.minlnv.nl/infomart/parlemnt/2001/par01243.pdf

Nationaal Platform Criminaliteitsbestrijding: http://www.minjust.nl/b_organ/npc/beroepsm/art_kk_wat_is_een_bedrijfscode.htm

Nederlands Arbitrage Instituut: http://www.nai.nl

Nederlands Huisartsengenootschap (NHG): http://www.artsennet.nl/nhg

Nederlands Mediation Instituut: http://www.nmi.nl

Nederlandse Mededingingsautoriteit: http://www.nmanet.nl

Nederlandse Parlamentaire Enquetecommissie Opsporingsmethoden (2001) *Vrije beroepsbeoefenaars, fraude en witwassen*. Rapport van de enquêtecommissie opsporingsmethoden, Bijlage X, Deelonderzoek 3,

Nederlandse Reclame Code, oktober 2000. Website van de Reclame Code Commissie, http://www.reclamecodecommissie.nl/SRC.asp?ID=2

Nederlandse Vereniging voor Makelaars en vastgoeddeskundigen (NVM): http://www.nvm.nl/nvm/index.jsp?navid=erecode

Nihoul, P. (1999). *Convergence in European Communications: a case study on the relationship between regulation and competition (Law). International Journal of Communications Law and Policy.* Issue 2, Winter 1998/1999, Web-Doc 1-2-1999; http://www.ijclp.org/2_1999/pdf/ijclp_webdoc_1_2_1999.pdf.

Nma (2001). *Richtsnoeren samenwerking bedrijven.* Brochure. Den Haag: Nederlandse Mededingingsautoriteit. 8 juni 2001, *Stcrt.* nr. 108, blz. 28-30. http://www.nmanet.nl/nl/Images/11_3532.pdf.

Nuis, A. (2001). *Het boek en de markt: een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels.* Amsterdam: Koninklijke Vereniging van het Boekenvak. Scheveningen: http://www.vasteboekenprijs.nl/attachments/het_boek_en_de_markt.rtf
Vaste boekenprijs (2003) homepage (www.vasteboekenprijs.nl), 18 maart.

OESO (1997) Co-operative approaches to regulation (een gedragscode voor convenanten). *Public management studies (PUMA/REG)*, 2, 33-34.

Olde Wolbers, Martine & Oostdijk, André (2001). Besluiten producentenverantwoordelijkheid. Research voor Beleid in opdracht van het ministerie van VROM. *Convenanten van het Rijk met bedrijven en instellingen.* Kamerstukken, Tweede Kamer, 1995-1996, 24 480, nrs. 1-2.

Oostdijk, A. & Nassau, C. van (2000). *Normalisatie en certificatie van milieumeetmethoden: evaluatie en toekomstverkenning.* Onderzoek in opdracht van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Leiden: Research voor Beleid.

Peeters, B. (1994). *Convenanten, in het bijzonder milieuconvenanten.* Zwolle: Tjeenk Willink.

Productschap Margarine, Vetten en Oliën: http://www.mvo.nl/voeding-en-gezondheid/claims/KOAG.html

Productschappen Vee, Vlees en Eieren: http://www.pve.nl, 12 maart 2003.

Projectgroep Agressie zwembaden (2002). *Protocol Gedragsregels Zwembaden.* Leiden: Projectgroep Agressie zwembaden.

Posner, Richard A. (1974). *Theories of Economic Regulation, NBER Working Paper* W0041. Cambridge: National Bureau of Economic Research. http://dsl.nber.org/papers/w0041.pdf, http://papers.nber.org/papers/W0041; also published in: *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 5, 1974, (2), 335-358; http://links.jstor.org/sici?sici=0005-8556%28197423%295%3A2%3C335%3ATOER%3E2.0.CO%3B2-A.

Raad van Accreditatie: http://www.rva.nl

Raeflex Visitatie woningcorporaties:
http://www.aedeswcp.nl/cgi-bin/as.cgi/0281000/c/start/file=/9281000/modulesf/fuohp0gs

Rapport Commissie-Scheltema (1993). *Staatskundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing. Kamerstukken II*, 1992-1993, 21 427, nrs. 40-41.

Reclame Code Commissie: http://www.reclamecodecommissie.nl/SRC.asp?ID=2

Rijswick, C.W.J. van (2002). *Certificering: het ei van Columbus voor de Nederlandse Veehouderij?* Themabericht 2002/26. Diemen: Rabobank.
http://www.rabobankgroep.nl/download/0226cri.pdf

Rolink, Emiel (2001). *De vervangbare overheid?* Doctoraalscriptie Politicologie. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Rossum, E. R. C. van (1988). *Milieuconvenanten*. Den Haag: Staatsuitgeverij/DOP.

Scholtz, Werner (2001). *Milieuconvenanten oftewel omgevingsbestuur-samewerkingsovereenkomsten als zelfregulerende instrument in die omgevingsreg*. Proefschrift Universiteit Leiden. S.l.: s.n.

SER (1986) *Advies consumentenbeleid*. SER-publikatienr 86/15. Den Haag: Sociaal Economische Raad.

SER-Commissie voor Consumentenaangelegenheden (1989). *Rapport wettelijke ondersteuning zelfreguleringsafspraken*. SER-publikatienr. 89/20. Den Haag: Sociaal Economische Raad.

SER Coördinatiegroep Zelfregulering (2000). *Protocol overleg algemene voorwaarden* en *handleiding voor algemene voorwaarden*. Den Haag: Sociaal Economische Raad.

SER (2003), Jaarverslag 2002, Den Haag.

Smith, A. (1904). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, 1776, ed. E. Cunnan. New York: Putnam.

Stichting Coördinatie Certificatie Milieuzorgsystemen: http://www.sccm.nl

Stichting de Ombudsman: http://www.stichtingdeombudsman.nl

Stichting Reclame Code (2000). *De Nederlandse Reclame Code*, oktober 2000. Amsterdam: Stichting Reclame Code.

Stichting Reclame Code (2002). *De Reclamecode voor Alcoholhoudende Drank*, 1 januari 2002. Amsterdam: Stichting Reclame Code.

Stichting Erkenningen Tuinbouw (1999). *Erkenningsregeling voor Groothandelaren in Bloemkwekerijproducten.* Zoetermeer: Stichting Erkenningen Tuinbouw.

Stichting Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorgsector (2003): http://www.hkz.nl 19 maart.

Stigler, G.J. (1971). The theory of economic regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 2, (1), 3-21.

Stigler, George J. (1974). Free riders and collective action: an appendix to theories of economic regulation. *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 5, (2), 359-365; http://links.jstor.org/sici?sici=0005-8556%28197423%295%3A2%3C359%3AFRACAA%3E2.0.CO%3B2-E.

Valk, W.D.M., van der (1998). *Erkenningsregelingen in Nederland, de actuele stand van zaken.* Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Zoetermeer: EIM.

Valk, W.D.M. van der & Zeijden, P.Th. van der (2002). *Keurmerken, erkenningsregelingen en certificaten, klare wijn of rookgordijn?* Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Zoetermeer: EIM.

Verberk, S. & Erp, J. van (2002). Certificering als instrument voor naleving van regelgeving, kansen en risico's. Openbaar Bestuur, tijdschrift voor beleid en organisatie & politiek*, 12, (4), 2-5.*

Vereniging Bemiddeling Onroerend Goed (VBO): http://www.vbo.nl

Vereniging van Keurslagers: http://www.keurslager.nl

Wessels, B. & Jongeneel, R.H.C. (1997). *Algemene Voorwaarden.* Studiepocket privaatrecht, 48. Zwolle: Tjeenk Willink.

Williamson, O.E. (1979). Transaction-cost economics: the governance of contractual relations. *Journal of Law and Economics*, 22, pp. 233-261.

WRR (1992). *Milieubeleid: strategie, instrumenten en handhaafbaarheid.* Rapporten aan de regering WRR 41. Den Haag: SDU Uitgevers.

WRR (2002). *De Toekomst van de nationale rechtstaat.* Rapporten aan de regering WRR 63. Den Haag: SDU Uitgevers.

Opmerking bij de Bijlagen

In de 22 bijlagen is per instrument een factsheet opgenomen. In de factsheets zijn sommige regels leeg, omdat de betreffende categorie of niet van toepassing is of niet relevant is. Hieronder staat een leeg format afgebeeld zodat de indeling duidelijk is.

Naam:	
Type instrument:	
Algemeen	
Beschrijving instrument:	
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	
Initiatiefnemer:	
Wie stelt de regels op?	
Wie zijn deelnemers?	
In- en uitstapmogelijkheden:	
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	
Wetgevend kader:	
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	
Nadelen voor marktpartijen:	
Voordelen voor overheid:	
Nadelen voor overheid:	
Slaagfactoren:	
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	
Contactpersonen:	

Bijlage 1 Normalisatie

Naam:	Normalisatie
Type instrument:	Cluster 'techniekgerichte instrumenten
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Normalisatie is het proces waarbij afspraken worden gemaakt tussen belanghebbende partijen over de (technische) specificaties van een product, dienst of bedrijfsproces. De afspraken worden vastgelegd in een document wat ook wel *norm* wordt genoemd. Normen komen tot stand op basis van *consensus (all parties concerned)*. Het naleven van normen is *niet verplicht*, maar wel kan de toepassing contractueel verplicht gesteld worden. Voor bedrijven betekenen normen een gemeenschappelijke technische 'taal' en toegang tot markten, terwijl zij voor de consumenten bescherming bieden en vertrouwen wekken in producten en diensten. Deze technische afspraken kunnen op vier niveaus worden gemaakt, mondiaal, regionaal (bijv. Europees), nationaal en op bedrijfsniveau. Op internationaal niveau wordt niet volgens het model van directe inspraak gewerkt, deelname vindt dan plaats via de nationale normalisatie-instituten. In Nederland zijn er twee normalisatie-instellingen, op het gebied van elektrotechniek, informatietechnologie en telecommunicatie is het *Nederlands Elektrotechnisch Comité (NEC)* verantwoordelijk voor normalisatie en op alle andere gebieden is de *Stichting Nederlands Normalisatie-instituut (NNI)* de nationale normalisatie-instelling. Een bedrijf, organisatie, individu of het NNI/NEC zelf, kan aangeven dat er behoefte is aan een bepaalde norm. Een dergelijk verzoek kan worden neergelegd bij de desbetreffende beleidscommissie van het NNI/NEC. De beleidscommissie gaat na of het onderwerp in technisch opzicht normalisatierijp is en of er voldoende partijen geïnteresseerd zijn in zo'n norm, hoe wordt voorzien in de financiering van de begeleiding en of er voldoende reden is om niet direct Europees of mondiaal te normaliseren. Als men overgaat tot het opstellen van een norm, begint er een lang proces van overleggen, schaven en opstellen om tot een norm te komen die in de praktijk kan worden toegepast en waarbij alle belanghebbenden (een kans op) inspraak hebben gehad. Gewoonlijk wordt een norm na 5 jaar geëvalueerd. Als gevolg daarvan kan een norm ongewijzigd worden bevestigd, worden herzien of worden ingetrokken.
Juridische definitie:	

Praktijkvoorbeeld:	**Condooms** In en om het huis van iedere Nederlander zijn tal van producten en situaties te vinden, waarvoor ooit normen zijn opgesteld. Zo ook voor condooms. De Europese norm NEN-EN 600 uit 1996 specificeert bijvoorbeeld de eisen voor condooms voor mannen. Naast omschrijving van afmetingen en model, bevat deze norm testmethodes voor het bepalen van lengte, breedte, barstvolume, kracht en rek bij breuk en gaten van condooms. Maar ook de kleurvastheid, verpakking en etikettering staan beschreven. Op dit moment wordt gewerkt aan een revisie van de E(uropese)N(orm) 600 samen met een revisie van de ISO 4074: Latexrubbercondooms - Eisen en beproevingsmethoden, met de bedoeling om de norm in de toekomst te publiceren als wereldwijd geldende NEN-EN-ISO-norm. Bron: Nederlands Normalisatie instituut http://www.nen.nl/nl/act/norn/2000/2000_08.htm#h3
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Bij afhankelijkheid van de producten, diensten of bedrijfsprocessen van andere marktpartijen kan het hanteren van één norm, de compatibiliteit en de uitwisselbaarheid bevorderen.
Initiatiefnemer:	Marktpartijen, soms de overheid of andere belangenorganisaties.
Wie stelt de regels op?	Alle belanghebbenden tezamen.
Wie zijn deelnemers?	Marktpartijen en soms ook overheid
In- en uitstapmogelijkheden:	Het is in de meeste gevallen niet verplicht om te voldoen aan de gestelde norm. Als een onderneming er wel aan wilt voldoen mag dat. De aanpassingen die men moet doen om aan de gestelde eisen te voldoen kunnen geld kosten, wat de instapdrempel verhoogt. Uitstappen kan zonder problemen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De deelname aan een normalisatieproces is *vrijwillig*. Er wordt niet gecontroleerd of een onderneming aan de gestelde eisen voldoet, de ondernemer bepaalt zelf of hij naar buiten wil brengen dat hij aan de eisen voldoet of niet. Dat zorgt in dit geval niet voor problemen, omdat het in het belang van de ondernemer is dat hij alleen zegt aan de norm te voldoen als hij dat ook werkelijk doet. Afnemers, leveranciers etc. zullen er namelijk vanzelf (snel) achterkomen dat een onderneming niet aan de norm voldoet en het vertrouwen in die onderneming opzeggen.
Wetgevend kader:	In nationale en Europese wetten wordt steeds vaker naar normen verwezen, zoals bijvoorbeeld in het geval van: - Milieuwetgeving - Het Bouwbesluit - Eisen bij openbare aanbesteding van overheidsopdrachten Zodra normen in de wet worden vastgelegd verandert het juridisch karakter van privaatrechtelijk naar publiekrechtelijk.

Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	**Europa** Op Europees niveau zijn er drie verschillende normalisatie-instellingen; het CENELEC (Comité Européen de Normalisation Electrotechnique), voor de Europese normalisatie op elektronisch gebied, het European Telecommunications Standards Institute (ETSI) voor de Europese normalisatie op het gebied van Telecommunicatie en het Comité Européen de Normalisation (CEN) voor normalisatie op alle andere gebieden. Deze Europese instellingen hebben o.a. als doel het opstellen van Europese normen, bevordering van de toepassing van mondiale normen en een bijdrage leveren aan het opheffen van handelsbeperkingen. Leden van de CEN en CENELEC zijn de nationale normalisatie-instellingen van de EU-lidstaten, de leden van de ETSI zijn de nationale PTT's en grote producenten op het gebied van telecommunicatie. In de CEN en CENELEC regels is opgenomen dat elke Europese norm moet worden geïmplementeerd door de lidstaten en dat tegenstrijdige nationale normen moeten worden ingetrokken. Hier geldt dus een *verplichte implementatie* voor de nationale normalisatie-instellingen (voor bedrijven blijft gelden dat zij vrijwillig aan deze normen mogen voldoen). **Mondiaal** Voor internationale normen geldt geen implementatieplicht. De normen die worden opgesteld door de International Organization for Standardization (ISO) en de International Electrotechnical Commission (IEC) *mogen* door elk land als nationale norm worden overgenomen. De doelstelling van ISO en IEC is dan ook het tot stand brengen van wereldwijde normen door *vrijwillige deelname* van een groot aantal landen. Veel mondiale normen worden echter direct of indirect gebruikt voor Europese normalisatie en krijgen zo een verplichte status binnen de EU. De leden van de internationale normalisatie-instellingen zijn de nationale normalisatie-instellingen. De ISO en IEC werken nauw samen en hebben dan ook vrijwel identieke procedures.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Bij complexe en kwetsbare productieprocessen kan het voldoen aan de gestelde normen ervoor zorgen dat kwaliteit van de producten gewaarborgd blijft. • Door het hanteren van één norm, wordt de uitwisselbaarheid van producten of onderdelen daarvan bevorderd. Als producten onderling afhankelijk zijn, zal het hanteren van één norm tot voordelen leiden, bijvoorbeeld vergroten van de markt. • Normen helpen een gemeenschappelijke handelstaal creëren, waardoor in verschillende landen geproduceerde onderdelen compatibel en netwerken interoperabel zijn. • Objectieve toevoeging aan de positionering van het product. • Het bevordert het imago van een ondernemer. • Afzetmogelijkheden worden vergroot • Ook de kennis van ondernemers zelf, dient als input bij de opstelling van de normen, dit kan bijdragen aan de bekendheid, duidelijkheid en toepasbaarheid van de normen.

	• Anticipatie op mogelijke overheidsregulering.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Andere belanghebbenden dan producenten hebben invloed op de inhoud van de gestelde normen. • Het normalisatieproces kost veel tijd en geld.
Voordelen voor overheid:	• Internationale handel kan gestimuleerd worden door een eenduidige norm. • In tegenstelling tot wetten kunnen normen gemakkelijker actueel gehouden worden.
Nadelen voor overheid:	• De overheid kan het toepassen van normen niet opleggen. • Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de normen gehanteerd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	• Er is een breed draagvlak. • Hoog dekkingspercentage. • Het betrekken van een brancheorganisatie bij de ontwikkeling van normen kan een efficiëntievoordeel geven (omdat niet elke afzonderlijke ondernemer er tijd en geld in het normalisatieproces hoeft te steken). • Het subsidiëren van het ontwikkelen van normen.
Faalfactoren:	➢ Wanneer private partijen tot normstelling zijn gekomen kan de wetgever in de verleiding komen om deze gemakkelijk in wetgeving te incorporeren. • Het gewicht van een marktpartij speelt een rol bij de invulling van een norm. Een producent met een groot marktaandeel zal een norm makkelijker naar zijn hand kunnen zetten dan een kleine consumentenvertegenwoordiging.
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Commissie van de Europese Gemeenschappen 'Werkdocument van de diensten van de Commissie beginselen van het Europese beleid inzake internationale normalisatie', Brussel, SEC (2001) 1296. Europese Commissie, Dialoog met Bedrijfsleven op http://europa.eu.int/business/nl/topics/standards/ (site bezocht op 10 maart 2003). MDW-werkgroep Certificering, 'Normalisatie & Certificatie', 1996. Nota 'Internationaal is de norm', *Kamerstukken II*, 21670, nr. 10 (16 juni 2000).
Contactpersonen:	Mevr. Ten Wolde van het Nederland Normalisatie instituut, tel: 015 2 690 391

Bijlage 2 Nederlandse Technische Afspraak

Naam:	Nederlandse Technische Afspraak (NTA)
Type instrument:	Cluster 'techniekgerichte instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Het Nederlands Normalisatie-instituut kent sinds kort de mogelijkheid om een nieuwe snelle vorm van specificaties op te stellen die direct kunnen worden gebruikt: de Nederlandse Technische Afspraak (NTA). De NTA is niet een lager soort norm, maar is een uniek product. NTA is vooral een effectief instrument als: - Specificaties of werkmethoden voor een beperkte kring benodigd zijn; - voor de snelle oplossing van een probleem geen consensus van alle belanghebbenden nodig is; of - de laatste stand van zaken van een snel veranderende technologie moet worden vastgelegd; - specificaties of werkmethoden voor een termijn van maanden, niet van jaren. De NTA mag niet in tegenspraak zijn met een bestaande NEN, NPR of NVN en een andere NTA, wel is concurrentie mogelijk (bijvoorbeeld een andere bepalingsmethode voor hetzelfde criterium of werkzaam bestanddeel). De aankondiging voor het ontwikkelen van een NTA wordt gedaan op de website van de NEN in de rubriek *Normontwikkeling*. Hier zijn ook de procedures voor het opstellen van een NTA te vinden. Deze wijken af van de regels die gelden voor het opstellen van specificaties in normcommissieverband. Een NTA zijn in de normalisatiecatalogus en op de NEN website opgenomen. Normen opgesteld door het Nederlands Normalisatie-instituut kunnen gebruikt worden bij accreditatie en certificatie. Als er geen normen zijn vastgesteld, kunnen NTA's ook handvatten bieden voor accreditatie en certificatie.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	"In samenspraak met belanghebbenden heeft TNO een protocol opgesteld voor slipwerend schoeisel, dat nu door het Nederlands Normalisatie-instituut als Nederlandse Technische Afspraak (NTA) is uitgegeven. (…) NTA 8001 'Slipwerend schoeisel' geeft informatie over de factoren die van invloed zijn op uitglijden. Te denken valt aan externe factoren die met het schoeisel zelf te maken hebben, bijvoorbeeld de ruwheid van de zolen en het slijtgedrag. Daarnaast is van belang hoe de vloeren eruit zien waarop het schoeisel gebruikt wordt. Verder is een belangrijke externe factor de verontreiniging van zowel schoeisel als vloeroppervlak. Naast externe factoren zijn persoonskenmerken, in de vorm van psychologische (angst om te vallen) en fysische (zicht) factoren, ook van invloed op uitglijden. Vervolgens omschrijft de NTA onderzoeksmethoden om de slipvastheid van schoenen te beoordelen. Ten slotte bevat de NTA ook een aantal aanbevelingen, bijvoorbeeld met betrekking tot de voorlichting die de schoenenproducenten en de verkoper kunnen geven aan de klant." Bron: www.nen.nl

Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Industrie en andere marktpartijen die een goede, technisch correcte, praktische normen nodig hebben.
Initiatiefnemer:	Iedere natuurlijke of juridische persoon (aanvrager) die belang heeft bij de ontwikkeling van een NTA kan een voorstel voor een NTA project voorleggen.
Wie stelt de regels op?	Ten minste twee verschillende belanghebbende partijen nemen deel aan het opstellen van een NTA. Deelname uit andere landen van de wereld is mogelijk. Binnen de opstellingtermijn voor deelname (zes weken) mogen geen partijen worden geweigerd die willen deelnemen. Besluiten worden met eenvoudige meerderheid genomen. De NTA wordt niet voor openbare kritiek gepubliceerd.
Wie zijn deelnemers?	Ten minste twee verschillende belanghebbende partijen nemen deel.
In- en uitstapmogelijkheden:	In- en uitstappen kan zonder problemen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Na afloop van een bepaalde geldigheidsperiode (niet langer dan drie jaar) die door de werkgroep wordt vastgelegd moet een NTA op actualiteit en geldigheid worden gecontroleerd. Dan adviseert de werkgroep aan de Algemeen Directeur NEN of de NTA moet worden gehandhaafd, ingetrokken of worden omgezet in bijvoorbeeld een NEN.
Wetgevend kader	
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Deelname uit andere landen van de wereld is mogelijk. Met de mogelijkheid tot het opstellen van NTA's volgt het Nederlands Normalisatie-instituut een internationale en Europese trend.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Snelle afspraken die breed toepasbaar zijn ➢ Een NTA vergt minder inspanning in tijd, geld en personele inzet op gebieden waarvoor (nog) geen plaats is voor normen. • Plus de voordelen van normalisatie: • Bij complexe en kwetsbare productieprocessen kan het voldoen aan de NTA ervoor zorgen dat kwaliteit van de producten gewaarborgd blijft. • Door het hanteren van een NTA, wordt de uitwisselbaarheid van producten of onderdelen daarvan bevorderd. Als producten onderling afhankelijk zijn, zal het hanteren van één norm tot voordelen leiden, bijvoorbeeld vergroten van de markt. • NTA's helpen een gemeenschappelijke handelstaal creëren, waardoor in verschillende landen geproduceerde onderdelen compatibel en netwerken interoperabel zijn. • Objectieve toevoeging aan de positionering van het product. • Het bevordert het imago van een ondernemer. • Afzetmogelijkheden worden vergroot

	• Ook de kennis van ondernemers zelf, dient als input bij de opstelling van de NTA's, dit kan bijdragen aan de bekendheid, duidelijkheid en toepasbaarheid van de NTA's. • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Wordt minder breed (of voor een korter periode) toegepast dan normen • Andere belanghebbenden dan producenten hebben invloed op de inhoud van de gestelde NTA's. • Het proces kost even goed tijd en daarmee geld.
Voordelen voor overheid:	➢ In tegenstelling tot wetten of normen kunnen NTA's gemakkelijker actueel gehouden worden.
Nadelen voor overheid:	➢ De overheid kan het toepassen van NTA's niet opleggen. • Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de NTA gehanteerd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	• Kennis in de branche • Dekkingsgraad
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	
Contactpersonen:	Nederlands Normalisatie Instituut, Tel: 015 - 2690390

Bijlage 3 Regulering door techniek

Naam:	Regulering door techniek ('code as code')
Type instrument:	Technische instrumenten
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Het gebruik van techniek om te reguleren.
Juridische definitie:	(n.v.t.)
Praktijkvoorbeeld:	Voor de handel in informatieproducten zoals boeken, platen, films etc. konden producenten en distributeurs traditioneel slechts de bescherming inroepen van wettelijke regels, nl. de auteurswet, terwijl daarvoor nu tevens technische oplossingen beschikbaar zijn die hetzelfde kunnen bewerkstelligen (dit noemt men vaak 'digital rights management' (DRM)). De Auteurswet verleent rechthebbenden bijvoorbeeld het recht om het maken van kopieën aan anderen te verbieden, terwijl technische voorzieningen ook voor een effectieve beveiliging tegen kopiëren kunnen zorgen. De Europese richtlijn Auteursrecht in de Informatiemaatschappij (Richtlijn 2001/29/EG, *Pb* L 167/10, 22.06.2001) stimuleert deze vorm van zelfregulering, onder meer door de daarvoor gebruikte technische maatregelen op hun beurt juridisch te beschermen. In dit voorbeeld ziet men dat techniek en rechtsregels als substituten maar ook als complementen kunnen worden gebruikt.
Kenmerken op een rij	
Marktkenmerken bij toepassingsgebieden:	Technisch karakter (in brede zin) van producten/diensten.
Initiatiefnemer:	Opdrachtgever van gebruikte technologie of ontwerper daarvan.
Wie stelt de regels op?	Indien op eigen initiatief degene die de technologie ontwerpt, indien in opdracht worden deze meestal door de opdrachtgever bepaald.
Wie zijn deelnemers?	Eenieder die de betreffende technologie gebruikt.
In- en uitstapmogelijkheden:	Alternatieve technologieën gebruiken, of (indien mogelijk) de technologie zelf aanpassen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Door technologie zelf.
Wetgevend kader	Zeer divers, afhankelijk van technologie en object van regulering. Onder omstandigheden kan het intellectuele eigendomsrecht en het recht van oneerlijke mededinging een onderneming de controle over technologie bieden.

Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden	Afhankelijk van technologie en object van regulering.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	Die kunnen nauwelijks in het algemeen worden aangegeven, omdat zeer verschillende soorten regulering door techniek kunnen bestaan (van kopieerbeveiliging voor software tot verkeersdrempels om de snelheid van het verkeer te reguleren). Wellicht is een algemeen punt dat handhaving 'automatisch' geschiedt. Dit kan men zowel als voordeel als nadeel zien.
Nadelen voor marktpartijen:	Zie voordeel
Voordelen voor overheid:	Zie voordeel
Nadelen voor overheid:	Zie voordeel
Slaagfactoren:	
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	

Bijlage 4 Gedragscode

Naam:	Gedragscode (wordt ook wel bedrijfscode, beroepscode, branchecode of erecode genoemd).
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Een gedragscode is een middel om gedrag in organisaties te reguleren. Het geeft aan welke uitgangspunten een organisatie richtinggevend wil laten zijn bij het bepalen van beleid en bij het nemen van beslissingen. Een gedragscode kan opgesteld worden door een enkele onderneming (*bedrijfscode*), maar ook door een collectief personen die hetzelfde beroep uitoefenen (*beroepscode*) of door een collectief van concurrerende, ondernemingen (*branchecode*). Wat eigenlijk hetzelfde is als een gedragscode is een *erecode*, deze code doet alleen (in naam) meer een beroep op het plichtsgevoel en geweten van de onderschrijver(s) dan de verbindendheid van gemaakte afspraken. De invulling van de gedragscode wordt bepaald door de opstellers.
Juridische definitie:	Het ministerie van Justitie definieert een gedragscode als een document dat de basale verantwoordelijkheden jegens belanghebbenden aangeeft (de missie) en daarvoor een aantal waarden, normen of regels formuleert voor het gehele bedrijf. Deze elementen staan niet op zichzelf, maar hangen onderling samen.
Praktijkvoorbeeld:	***De gedragscode van de Vereniging Bemiddeling Onroerend Goed*** Om lid te kunnen worden van de VBO, een belangenbehartiger en dienstverlener voor makelaars, dienen vastgoedadviseurs en makelaars zich te houden aan een *gedragscode* en daarnaast zich te verbinden aan de voorwaarden en het reglement van tuchtrechtspraak van de VBO. Door deze regels op te leggen probeert de VBO ervoor zorgen dat de kwaliteit en goede naam van het vak gewaarborgd blijven en kan zij zich sterk maken voor de makelaardij op het politieke en maatschappelijke vlak. In de VBO-gedragsregels is vastgelegd hoe een lid zich bij de uitoefening van zijn werkzaamheden dient te gedragen ten opzichte van opdrachtgevers en concurrenten /collega's. Zo staat bijvoorbeeld beschreven dat een lid ten allen tijde betrouwbaar, objectief en terzake deskundig moet zijn, en ook altijd onafhankelijk moet zijn met betrekking tot onderhandelingen. Verder dient men, in het geval van een conflict met de opdrachtgever over de gevolgde handelswijze, de klager te wijzen op de mogelijkheid een klacht in te dienen bij het hoofdbestuur van de VBO. Eventuele bezwaren tegen de handelwijze van concurrenten/collega's dienen ook gemeld te worden bij het hoofdbestuur van de VBO, en niet geuit te worden naar cliënten. Als laatste gedragsregel staat beschreven dat leden verplicht zijn de standaard VBO-contracten te gebruiken en het VBO-label te voeren. Een ieder die van oordeel is dat een lid van de Vereniging Bemiddeling Onroerend Goed heeft gehandeld in strijd met de gedragscode van de vereniging kan zich met een klacht wenden tot het *tuchtcollege* van de VBO.

	De erecode van de Nederlandse Vereniging van Makelaars o.g. en vastgoeddeskundigen (NVM) Vroeger bestonden er vele kleine verenigingen voor makelaars. Toen veel van deze verenigingen overgingen in de Nederlandse Vereniging van Makelaars o.g. en vastgoeddeskundigen (NVM), werden de verschillende codes die de kleine verenigingen hadden, samengevoegd tot de *NVM Erecode*. De NVM Erecode heeft betrekking op de deskundigheid, onafhankelijkheid en betrouwbaarheid van makelaars en vastgoeddeskundigen die lid zijn van de NVM. Zo wordt in de code beschreven dat een NVM-lid zich bewust dient zijn van zijn functie in het maatschappelijk verkeer, hij genoeg kennis behoort te hebben van de aangelegenheden waar hij zich mee bezig houdt, hij zich terug dient te trekken uit onderhandelingen zodra zijn onafhankelijkheid in gevaar komt en hij zich zal onthouden van risicodragende projectontwikkeling. Verder staat bijvoorbeeld beschreven dat een NVM-lid zich netjes dient te gedragen t.o.v. concurrenten/collega's en zich tot de NVM zal wenden in het geval van uit de hand lopende conflicten over zijn optreden. Met deze code en de andere lidmaatschapseisen wil de NVM een garantie bieden voor de minimum-kwaliteit van iedere NVM-makelaar. Om ervoor te zorgen dat leden zich ook aan de in deze gedragscode vastgelegde regels houden, kunnen zij worden onderworpen aan de tuchtrechtspraak van de NVM.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Informatieasymmetrie: Producenten van *imago-gevoelige* producten kunnen kiezen voor zoiets als een gedragscode om het publiek te laten zien dat ze van goede wil zijn. Voorbeelden hiervan zijn de gedragscodes van Nike en Reebok als reactie op de maatschappelijke verontwaardiging over vermeende kinderarbeid. Producenten van *ervaringsgoederen* (d.w.z. dat de consument de kwaliteit van een goed pas ná consumptie (goed) kan bepalen) kunnen door middel van een gedragscode de *kwaliteit* van de door hen geleverde diensten/producten proberen te *waarborgen*. Dit is handig om te doen omdat consumenten vaak de kwaliteit van zo'n product niet kunnen beoordelen. De Vereniging Bemiddeling Onroerend Goed (VBO) probeert bijvoorbeeld door het instellen van gedragsregels voor zijn leden (makelaars en vastgoedhandelaars) de kwaliteit en goede naam van de branche hoog te houden. De *maatschappelijke* druk op ondernemingen om verantwoord te ondernemen wordt steeds groter. Om aan te geven dat een onderneming zijn verantwoordelijkheid durft te nemen, kan deze vrijwillig gedragsregels instellen.
Initiatiefnemer:	Directie(s) van een onderneming of de personeelsafdeling Public relations afdeling Vertegenwoordigers van een branche/beroepsgroep
Wie stelt de regels op?	De onderneming zelf, men spreekt dan van een *bedrijfscode*. Een collectief van professionals met dezelfde opleiding en kennis, men spreekt dan van een *beroepscode* of *erecode*. Een collectief van ondernemingen die vaak elkaars concurrent zijn, men spreekt dan van een *branchecode* of *erecode*.
Wie zijn de deelnemers?	De opstellers van de code of de leden daarvan.

In- en uitstapmogelijkheden:	Afhankelijk van de gemaakte afspraken daaromtrent. Als naleving van een bepaalde gedragscode een voorwaarde is voor lidmaatschap van een brancheverenigingberoepsvereniging, dan verhoogt dit de in- en uitstapdrempel.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	***Toezicht en controle*** Om naleving van een gedragscode te bewerkstelligen is het van belang dat men duidelijke nalevingmechanismen ontwikkelt en deze vermeldt in de gedragscode. Er zijn verschillende manieren om te controleren of ondernemingen zich aan hun gedragscode houden; Men kan *speciale functionarissen* aanstellen om toezicht te houden op de naleving van de code. C&A heeft bijvoorbeeld een eigen, onafhankelijke instantie opgericht. Men kan *externe deskundigen* inhuren (bijvoorbeeld accountants) die de naleving van de code controleren. Daarnaast zal in belangrijke mate moeten worden vertrouwd op de *sociale controle* bij naleving van de gedragscode, omdat het niet mogelijk noch wenselijk is om naleving geheel te controleren op basis van formele procedures. Met de opkomst van internet zijn de mogelijkheden voor sociale controle groter geworden, zowel langs geautomatiseerde weg (monitoring) als middels menselijke tussenkomst. Klachtenbehandelingsystemen, waarbij consumenten of collega's een klacht kunnen indien als zij vinden dat een lid de gedragscode heeft geschonden, kunnen bijvoorbeeld efficiënter worden uitgevoerd. Deze vorm van *sociale controle* komt vaak voor, en is simpeler uit te voeren dan *externe controle* waarbij een externe deskundige of de overheid de gehele branche of beroepsgroep controleert op naleving van de code. ***Bestraffing*** Er dient een adequate sanctieregeling te zijn, waarvan de uitvoerenden van de gedragscode op de hoogte dienen te zijn. Want wanneer er significante straffen worden opgelegd bij overtredingen van de code, leidt dat tot een relatief lagere overtreding van codes. Een mogelijkheid om een sanctieregeling 'tanden' te geven is het instellen van een *arbitragecommissie* of een *tuchtcollege*, waar klachten in behandeling kunnen worden genomen, en eventueel sancties uitgesproken kunnen worden. Mogelijke sancties zijn: waarschuwing, berisping, opzeggen van contracten, boete, schorsing en royement.
Wetgevend kader	Gedragsregels zijn overeenkomsten die onder het **privaatrecht** vallen (zie ook §2.3, 'Regulering en zelfregulering').
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Vormvrijheid ➢ Het scheppen van 'corporate identity'

	➢ Het scheppen van grensbepalingen • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering • Herstellen/verbeteren van het imago • Flexibiliteit, de gedragscode kan veranderd worden als het nodig is.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Het verbinden van concreet gedrag aan gedetailleerde regels kan contraproductief werken, het kan starheid en het ontwijken van verantwoordelijk gedrag veroorzaken. ➢ Ondernemingen kunnen afgerekend worden op hun gedrag/resultaat. • Het kost tijd om de code op te stellen en dus geld. • Je creëert de mogelijkheid tot *free-riden*; als veel ondernemingen een bepaalde gedragscode onderschrijven is het voordelig voor een onderneming om de gedragscode niet toe te passen maar wel te profiteren van het gewekte vertrouwen bij consumenten, die het idee hebben dat alle ondernemingen de code toepassen.
Voordelen voor overheid:	➢ De gedragscode geeft houvast voor de overheid als specifiek kader voor wat gebruikelijk is in een branche. • Een gedragscode kan veel sneller tot stand komen dan een wet die hetzelfde regelt. Bij wetgeving kunnen allerlei partijen het tot stand komen van de wet onnodig lang ophouden en zelfs op de lange baan schuiven. • Overheid hoeft minder regels op te stellen. • Minder toezichts- en handhavingsinspanning.
Nadelen voor overheid:	➢ Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • Overheid kan de inhoud van de gedragscode niet dwingend opleggen. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de codes nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	• *Maatschappelijke druk* kan ervoor zorgen dat ondernemingen een gedragscode opstellen en zich er ook aan houden. • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep; een sterke verbinding tussen de deelnemers van een bepaalde beroepsgroep of brancheorganisatie zal er toe leiden dat er een betere sociale controle is en coördinatie mogelijk blijft. • Als het *draagvlak* onder de betrokken ondernemingen groot is, zal de bereidheid tot naleving en de aansluiting van de code op de praktijk groot zijn. • Duidelijke boetebepaling • Duidelijke regels met betrekking tot wijziging of opzegging • Tussentijdse evaluatie van de code • Inpasbaarheid van de code in de bedrijfsvoering
Faalfactoren:	• De grootte van de betrokken branche/beroepsgroep, overeenstemming en coördinatie verlopen moeizamer naar mate de betrokken groep groter is. • Brancheorganisaties dekken vrijwel nooit de hele branche, waardoor het free-rider probleem kan ontstaan (zie nadelen marktpartijen).

Valkuilen en tips:	De geboden informatie in een gedragscode kan onvoldoende aansluiten op de wensen van belanghebbenden (als deze bijvoorbeeld niet objectief genoeg is).
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Beijers, W.M.E.H., Huisman, W. en Niemeijer, E. (1995), 'Bedrijfscodes, Een verkenning onder de honderd grootste ondernemingen in Nederland', *Justitiële verkenningen*, (21/4), p 61-87. Higgs-Kleyn, N. en Kaperlianis, D. (1999), 'The role of professional codes in regulating ethical conduct', *Journal of Business Ethics* (19) p 363-374. Kaptein, M., Klamer, H.K. en Ter Linden, J.C.J. (1999), *De Integere organisatie. Het nut van een bedrijfscode.* Rijswijk, Den Haag Media Groep. Lede, C.J.A. van (1995), 'Het gedrag bepaald de code', *Justitiële Verkenningen.* (21/4) p 26-34. NMa, brochure Richtsnoeren samenwerking bedrijven, 8 juni 2001, *Stcrt* nr. 108, blz. 28-30, http://www.nmanet.nl/nl/Images/11_3532.pdf. Praktijkvoorbeeld: Kolk, A., Tulder, R., en Sloekers, I. (2001): 'Werken gedragscodes kinderarbeid?', *Economische Statistische Berichten*, (86/4295), p. 160-166.
Contactpersonen:	NVM, Mevrouw Mulder, tel.: 0900 6060 100

Bijlage 5 Reclame Code

Naam:	Reclame Code
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten', een specifieke vorm van een gedragscode
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Een reclame code is een specifiek geval van een gedragscode waarin de gedragsregels met betrekking tot reclame worden omschreven. In de *Nederlandse Reclame Code* is een veelheid van regels vastgelegd waar reclame aan moet voldoen. De Code bestaat uit een Algemeen Gedeelte en een Bijzonder Gedeelte. In het *Algemeen Gedeelte* wordt onder meer bepaald dat reclame niet mag misleiden en niet in strijd met de waarheid mag zijn. Ook subjectieve normen zijn in dit gedeelte opgenomen. Zo mag reclame niet nodeloos kwetsen en niet in strijd zijn met de goede smaak en het fatsoen. Het *Bijzondere Gedeelte* bevat bijzondere reclamecodes met de bijbehorende bepalingen ten aanzien van specifieke producten en diensten. Deze bepalingen gelden als aanvulling op het Algemene Gedeelte van de Nederlandse Reclame Code.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Code voor Aanprijzing van Gezondheidsproducten*** De Keuringsraad Aanprijzing Gezondheidsproducten (KAG), toetst publieksreclame voor gezondheidsproducten aan de door de branche opgestelde Code voor de Aanprijzing van Gezondheidsproducten (CAG). Bij de KAG zijn fabrikanten en importeurs van gezondheidsproducten, de media, erkende reclamebureaus en de farmaceutische detailhandel aangesloten. De Code voor de Aanprijzing van Gezondheidsproducten is in belangrijke mate een uitwerking van artikel 19 en 20 van de Warenwet, waarin staat dat niet gesteld mag worden dat waren de eigenschappen hebben om ziektes te voorkomen, te behandelen of te genezen. De teksten van reclame-uitingen die voor het publiek bestemd zijn, kunnen voordat deze worden geplaatst, uitgezonden of verspreid, worden voorgelegd aan de Keuringsraad. De raad zal de reclame-uitingen toetsen aan de Code voor de Aanprijzing van Gezondheidsproducten (CAG). Als de tekst aan de gestelde eisen voldoet, wordt de tekst voorzien van een *toelatingsnummer*, zodat de adverteerder kan laten zien dat de reclame aan de gestelde eisen voldoet. Deze voorafgaande toelating is ook een vereiste in de Nederlandse Reclame Code. Indien de Keuringsraad tijdens de beoordeling de reclame-uiting in strijd acht met de code, krijgt de adverteerder de gelegenheid om de zaken te verduidelijken om bezwaren weg te nemen. Indien er reclame wordt gemaakt die niet is toegelaten door de Keuringsraad kan de raad een klacht indienen bij de Reclame Code Commissie of naar de rechter stappen.

Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Indien voor bepaalde producten reclame zou worden gemaakt die in strijd is met de goede smaak of fatsoensregels zou dat schadelijk kunnen zijn voor het imago van dat product en reclame en commerciële media in het algemeen. Of wanneer het gaat om producten waarbij (overmatig) gebruik kan leiden tot gevaren voor de gezondheid (bijvoorbeeld sigaretten en alcohol), kunnen paternalistische motieven aanleiding geven tot het opstellen van een reclame code (zie §4.1)
Initiatiefnemer:	Vertegenwoordigers van een bepaalde branche.
Wie stelt de regels op?	De Reclame Code is gemaakt door de bij de Stichting Reclame Code aangesloten media, adverteerders, reclamebureaus, en consumenten. Bijzondere Reclame Codes worden gemaakt door de vertegenwoordigers van de sector waarvoor ze gelden (bijvoorbeeld STIVA voor de alcoholbranche).
Wie zijn de deelnemers?	De algemene regels van de Reclame Code gelden voor een ieder die in het openbaar goederen, diensten of denkbeelden aanprijst. Er kunnen Bijzondere Reclame Codes worden opgesteld voor bepaalde productgroepen (nu reeds: snoep, tabak, alcohol etc.) of distributievormen (brievenbus, telefoon, email), waarvan de Reclame Code Commissie ook de naleving controleert.
In- en uitstapmogelijkheden:	Deelname aan de reclame code is vrijwillig, in en uitstapmogelijkheden zijn dus aanwezig. Al kan druk van de branche en/of maatschappelijke druk er voor zorgen dat ondernemingen zich gedwongen voelen zich aan de reclame code te onderwerpen. Publiciteitssancties kunnen tevens worden opgelegd aan niet-aangesloten adverteerders, reclamebureaus en verspreiders.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De naleving van zowel de Algemene als de Bijzondere Reclame Codes wordt gecontroleerd door de Reclame Code Commissie. Deze heeft geen mogelijkheid om ambtshalve op te treden, maar reageert op basis van *klachten.* Een ieder die vindt dat een bepaalde reclame, de reclame code schendt, kan een klacht indienen bij de Commissie. Na beoordeling van de klacht kan de Reclame Code Commissie oordelen dat de klacht ongegrond is en deze klacht afwijzen, of oordelen dat de klacht gegrond is. In dat geval *beveelt* zij de adverteerder *aan* de betreffende reclame-uiting niet meer te gebruiken. Deze aanbeveling kan onderhands dan wel (beperkt) openbaar worden gedaan. • *Onderhands* betekent dat de Reclame Code Commissie de aanbeveling alleen bekend maakt aan de betrokken partijen. • *Openbaar* wil zeggen dat de Commissie een persbericht verstuurt waarin de beslissing bekend wordt gemaakt. • *Beperkt openbaar* wil zeggen dat de Commissie een uitspraak openbaar maakt zonder bekendmaking van de namen van betrokken partijen. Voor zowel de openbare, beperkt openbare, als de onderhandse aanbeveling geldt, dat zij kenbaar is voor derden. Uitspraken van de Reclame Code Commissie zijn dus *niet bindend,* er wordt alleen een *aanbeveling* gegeven. Beroep kan worden aangetekend bij het College van Beroep.
Wetgevend kader	

Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Voor grensoverschrijdende reclame is de Stichting Reclame Code aangesloten bij de European Advertising Standards Alliance (EASA) te Brussel. De EASA heeft een procedure voor de behandeling van deze klachten. De Europese Gemeenschap heeft in 1984 richtlijn 84/450/EEG aangenomen om de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen van Lidstaten inzake misleidende reclame nader tot elkaar brengen. Volgens art. 4 van deze richtlijn moeten de Lidstaten o.a. zorgdragen voor passende en doeltreffende middelen ter bestrijding van misleidende reclame in het belang van zowel consumenten als concurrenten en het publiek in het algemeen. Daartoe behoren wettelijke bepalingen op grond waarvan personen of organisaties die volgens de nationale wetgeving een rechtmatig belang hebben bij het verbieden van misleidende reclame: a) in rechte kunnen optreden tegen dergelijke reclame en/of b) deze reclame kunnen voorleggen aan een administratieve instantie die bevoegd is, hetzij zelf een uitspraak te doen over een klacht, hetzij een passende gerechtelijke procedure in te leiden.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Uitspraken van de Reclame Code Commissie zijn niet bindend. • Producenten kunnen voorkomen dat de overheid regels opstelt of zelfs een verbod oplegt voor het maken van reclame voor hun producten (bijvoorbeeld alcohol). Met deze vorm van zelfregulering mogen zij reclame blijven maken en maken zij goede sier.
Nadelen voor marktpartijen:	• Er zijn kosten verbonden aan zelfregulering.
Voordelen voor overheid:	➢ (zie MvT bij wetsontwerp Misleidende Reclame voor opsomming) ➢ Er gelden strengere regels voor reclames voor bepaalde *de-merit goods* (tabak, alcohol). ➢ De gedragscode geeft houvast voor de overheid als specifiek kader voor wat gebruikelijk is in een branche. ➢ De ruimte om te reguleren is beperkt omdat er grondrechten in het geding zijn (vrijheid van meningsuiting). Zelfregulering neemt taak over. • Een gedragscode kan veel sneller tot stand komen dan een wet die hetzelfde regelt. Bij wetgeving kunnen allerlei partijen het tot stand komen van de wet onnodig lang ophouden en zelfs op de lange baan schuiven. • Overheid hoeft minder regels op te stellen. • Minder toezichts- en handhavingsinspanning.
Nadelen voor overheid:	➢ Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • De overheid kan de inhoud van de gedragscode niet dwingend opleggen. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de codes nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	➢ Een groot draagvlak onder zowel overheid als producenten van *de-merit goods*.
Faalfactoren:	➢ Uitspraken van de Reclame Code Commissie zijn niet bindend en zij houden (soms) geen stand voor de rechter (zie bijv. de 2 recente uitspraken van Rb. Utrecht d.d. 22-10-2002); het sanctie-instrument werkt derhalve niet in echte conflictsituaties.

	➢ Controle is in handen van particulieren. ➢ Ongekwantificeerde doelstellingen van de zelfregulering (wanneer succesvol) en van de overheidsdoelstelling (tegengaan alcoholmisbruik), maakt dat de uitkomst van de zelfregulering door de producenten en overheid naar eigen believen kan worden geïnterpreteerd (zie discussie over zelfregulering van tabaksreclame in MvT Tabakswet; vgl. Reclamebesluit Geneesmiddelen en ontwerp-Besluit Alcoholreclame).
Valkuilen en tips:	De Reclame Code kan leiden tot een gevoel van zekerheid, terwijl veel gevallen van reclame uitingen niet onder de Reclame Code vallen, zoals bijvoorbeeld sponsoring, horecapromoties en sluikreclame.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Europese Commissie, 'Richtlijn 84/450/EEG van de Raad van 10 september 1984 betreffende het nader tot elkaar brengen van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen der Lid- Staten inzake misleidende reclame', *Pb* L 250/17 (19/09/1984), http://europa.eu.int/servlet/portail/RenderServlet?search=RefPub&lg=nl&nb_docs=25&domain=Legislation&in_force=NO&year=1979&month=8&day=&coll=JOC&nu_jo=194&page= Kabel, J.J.C., 'Zelfregulering en recht. Basiscriteria voor zelfregulering van reclame in Nederland', Sociaal Economische Wetgeving (SEW) 1983, nr. 3, pp. 151-165. Praktijkvoorbeelden: Keuringsraad Openlijke Aanprijzing Geneesmiddelen (KOAG) en de Keuringsraad Aanprijzing Gezondheidsproducten (KAG), website, http://www.koagkag.nl/leidraad/cbegrippen.html. Nederlandse Reclame Code, oktober 2000. Website van de Reclame Code Commissie, http://www.reclamecodecommissie.nl/SRC.asp?ID=2 Productschap Margarine, Vetten en Oliën, Website; http://www.mvo.nl/voeding-en-gezondheid/claims/KOAG.html Reclamecode voor Alcoholhoudende Drank, 1 januari 2002.
Contactpersonen:	Stichting Reclame Code, Mevrouw Lorang, tel: 020 6960019

Bijlage 6 Protocol

Naam:	Protocol
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Een protocol schrijft voor hoe men om moet gaan met/handelen in bepaalde situaties. Vaak wordt middels een protocol een gedragscode uitgewerkt, dit gebeurt doorgaans op een zeer concrete wijze en daardoor is een protocol vaak meer voorschrijvend dan een gedragscode. Vaak is een protocol gericht op beleidsuitvoerders.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Telefoonwijzer van het Nederlands Huisartsen Genootschap*** In 2002 heeft het Nederlands Huisartsen Genootschap (NHG) een telefoonwijzer ontwikkeld voor assistentes in huisartsenposten, voor de beoordeling van telefonische hulpvragen. Het protocol is ontwikkeld door een klein aantal huisartsen aan de hand van 8 belangrijke onderwerpen en verder uitgewerkt op een werkcongres met andere huisartsen, huisartsassistenten en specialisten. In eerste instantie was het protocol bedoeld voor assistenten in de huisartsenposten, die optimale huisartsenzorg bieden tijdens avond- en nachtdiensten en in het weekend. De telefoonwijzer helpt de assistentes de telefonische hulpvraag zo adequate mogelijk te beoordelen en zo er voor te zorgen dat de huisartsenhulp zo efficiënt mogelijk wordt ingezet. De NHG-Telefoonwijzer wordt echter ook vaak in de 'gewone' huisartsenpraktijk gebruikt. Ook daar verandert de rol van de assistente, hij/zij moet de aard van de hulpvraag van de patiënten bij het maken van afspraken beoordelen en heeft ook een adviserende taak gekregen. Om dit werk goed te kunnen uitvoeren is de NHG-Telefoonwijzer een handig hulpmiddel. De assistentes kunnen op grond van de intake en met behulp van de criteria in de NHG-Telefoonwijzer een inschatting maken van de mate van spoed waarmee de patiënt door de huisarts moet worden gezien. Met de ontwikkelde indeling kunnen de hulpvragen in vier klassen worden ingedeeld: levensbedreigend, spoed, dringend en routine. Door deze indeling wordt de huisartsenzorg efficiënter ingezet en patiënten worden beter aansluitend bij hun problemen geholpen. Bron: website Nederlands Huisartsen Genootschap; www.artsennet.nl/nhg
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Protocollen kunnen in allerlei situaties gebruikt worden, dus ook onder allerlei marktomstandigheden.
Initiatiefnemer:	Vaak beleidsmakers, maar in principe kan iedereen de aanzet geven tot het creëren van een protocol, van ondernemingen tot consumenten en belangenorganisaties (bijvoorbeeld Greenpeace).
Wie stelt de regels op?	Degenen die bij het protocol betrokken zijn, of vertegenwoordigers daarvan.

Wie zijn deelnemers?	Dat is afhankelijk van de gemaakte afspraken, meestal marktpartijen.
In- en uitstapmogelijkheden:	De in- en uitstapmogelijkheden zijn afhankelijk van de gemaakte afspraken (daarover) in het protocol.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De handhaving van de regels is afhankelijk van de gemaakte afspraken daarover. Beleidsmakers kunnen controleren of beleidsuitvoerders zich aan het protocol houden, dit kan achteraf (bijvoorbeeld bij problemen) maar ook preventief. Maar er kunnen ook geheel andere afspraken of juist geen afspraken over gemaakt worden.
Wetgevend kader	Protocollen zijn overeenkomsten die onder het privaatrecht vallen.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Vormvrijheid ➢ Een protocol schept duidelijkheid over de betekenis van huisregels en gedragscodes. ➢ Uniformering van gedrag. • Herstellen/verbeteren van het imago • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering • Flexibiliteit, het protocol kan veranderd worden als het nodig is.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Ondernemingen kunnen afgerekend worden op hun gedrag/resultaat. • Het opstellen van een protocol kost tijd en geld
Voordelen voor overheid:	• Een protocol kan veel sneller tot stand komen dan een wet die hetzelfde regelt. Bij wetgeving kunnen allerlei partijen het tot stand komen van de wet onnodig lang ophouden en zelfs op de lange baan schuiven. • Overheid hoeft minder regels op te stellen. • Minder toezichts- en handhavingsinspanning.
Nadelen voor overheid:	• De overheid kan de inhoud van een protocol niet dwingend opleggen.
Slaagfactoren:	• *Maatschappelijke druk* kan ervoor zorgen dat ondernemingen een protocol opstellen en zich er ook aan houden. • Duidelijkheid over de doelen van het protocol. • Inpasbaarheid van het protocol in de bedrijfsvoering. • Tussentijdse evaluatie van het protocol. • Duidelijke boetebepaling.

	• Duidelijke regels met betrekking tot wijziging of opzegging.
Faalfactoren:	➢ Voor een protocol bestaan geen vormvereisten en partijen kunnen het dus zo vaag houden als ze zelf willen, waardoor er allerlei problemen kunnen ontstaan, doordat bepaalde dingen niet of vaag zijn beschreven.
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Praktijkvoorbeelden: Projectgroep Agressie zwembaden, 'Protocol Gedragsregels Zwembaden', opgesteld te Leiden, 2002. Website van Het Nederlands Huisartsen Genootschap, www.artsennet.nl/nhg.
Contactpersonen:	NHG informatie: 030-2881700

Bijlage 7 Herenakkoord

Naam:	Herenakkoord
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten', een vorm van protocol
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Overeenkomst in goed vertrouwen, ook wel gentlemen's agreement genoemd.
Juridische definitie:	Een niet-bindende intentieverklaring.
Praktijkvoorbeeld:	***Herenakkoord van de Nederlandse overheid met Shell en Esso*** In 1979 stegen de olieprijzen en de prijs van benzine naar ongekende hoogten door de Iraanse revolutie, de machtsovername door Khomeini en de vlucht van de Sjah naar Perzië. Ook de prijs van het Nederlandse aardgas steeg en daarmee ook de winsten van Shell en Esso. Er was berekend dat Shell en Esso in de jaren 1980-1984 twee miljard extra winst zouden maken door de gestegen olieprijs. De PvdA was fel tegen deze manier van winst maken en wilde de hoge winsten van Shell en Esso afromen om deze te kunnen gebruiken voor het versterken van de Nederlandse economie en de werkgelegenheid. Die opvatting kreeg steun bij de bevolking en in de Tweede Kamer. Shell was het hier uiteraard niet mee eens en vond dat zij die winsten zelf nodig had. De Minister van Economische zaken toentertijd, van Ardenne, was de oliemaatschappijen vriendelijk gezind en vond dat zij de extra winsten al gebruikten voor het versterken van de economie. Om het afromen van deze winst te voorkomen, wilde hij een *herenakkoord* sluiten met Shell en Esso over de besteding van de gaswinsten in Nederland. Volgens van Ardenne zou daarmee een hooggekwalificeerde werkgelegenheid worden geschapen, de Nederlandse energievoorziening beter worden gediend en het Nederlandse researchpotentieel meer worden versterkt. De meerderheid van de Tweede Kamer steunde hem hierin. Zo werd er een *herenakkoord* gesloten waarin Shell en Esso werden verplicht bepaalde investeringen te doen. Shell en Esso hebben deze verplichtingen echter altijd ontkend. Volgens Shell werd de regering alleen een gespecificeerd overzicht geboden van de investeringsplannen van Shell en zouden deze investeringen pas gedaan worden als het rendement erop hoog genoeg was. Deze verschillende interpretaties van het *herenakkoord* heeft tot vele discussies in het parlement geleid, vooral ook omdat er in het akkoord niets was vastgelegd over *controle* op de uitvoering van de investeringsplannen. Na tussenkomst van vele belangenorganisaties die meenden dat de oliemaatschappijen zich in het geheel niet hielden aan de afspraken uit het akkoord, werd de minister gedwongen toe te geven dat het herenakkoord niet tot de verwachte resultaten had geleid. Echter toen de olieprijs ging dalen en daarmee de extra winst op aardgas, verminderde de discussie over het herenakkoord. Bron: website FNV: http://www.fnv.net/host/industriebond/herenakkoord.html
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Zie protocol
Initiatiefnemer:	Zie protocol
Wie stelt de regels op?	Zie protocol

Wie ondertekent?	Zie protocol
Overige belanghebbenden	Zie protocol
In- en uitstapmogelijkheden:	Zie protocol
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Zie protocol
Wetgevend kader	Zie protocol
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Zie protocol
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	Zie protocol
Nadelen voor marktpartijen:	Zie protocol
Voordelen voor overheid:	Zie protocol
Nadelen voor overheid:	Zie protocol
Slaagfactoren:	Zie protocol
Faalfactoren:	Zie protocol
Valkuilen en tips:	Zie protocol
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Praktijkvoorbeeld: Industriebond NVV/FNV, voorbeeld Herenakkoord, website FNV: http://www.fnv.net/host/industriebond/herenakkoord.html

Bijlage 8 Convenant

Naam:	Convenant (meerjarenafspraak)
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Een convenant is een schriftelijke, ondertekende afspraak tussen twee of meer partijen. Een convenant is gericht op het realiseren van beleidsdoelen van de overheid met medewerking van bedrijven. Convenanten zijn te vergelijken met een herenakkoord of een protocol, afhankelijk van wat daar precies afgesproken wordt. Inhoudelijk kunnen we twee soorten convenanten onderscheiden: - *Beleidsinhoudelijke* convenanten, bijvoorbeeld gericht op het terugdringen van emissies, van afvalstromen en van energiegebruik of het terugbrengen van de studieduur; en - *Procedureel-organisatorische* convenanten onder meer gericht op het maken van afspraken over de wijze waarop overleg gevoerd zal gaan worden, het regelen van samenwerking of op de decentralisatie van bevoegdheden. Procedureel-organisatorische convenanten lijken zeer op protocollen. Een andere typologie gemaakt door de Algemene Rekenkamer maakt onderscheid naar de aanleiding: - *Overbruggende convenanten*, worden afgesloten in afwachting van eventuele nieuwe regelgeving waaromtrent niet is vastgesteld hoe deze zal luiden. - *Vooruitlopende convenanten*, anticipeert op nieuwe voorgenomen regelgeving. - *Aanvullende/uitvoerende convenanten* sluiten aan bij bestaande regelgeving en geven hieraan een nadere uitwerking (inhoudelijke uitwerking van een wettelijke regeling). - *Zelfstandige convenanten* staan geheel los van bestaande (hogere) regelgeving. De zogenaamde *bestuursconvenanten* (convenanten tussen uitsluitend Rijk en lagere publieke lichamen) vallen niet onder de in dit onderzoek gehanteerde definitie van zelfregulering. Er zijn convenanten waarbij sprake is van resultaatverplichting, maar dat is niet per definitie het geval. Er zijn ook convenanten waarin partijen alleen verklaren dat ze een bepaalde inspanning zullen leveren, een bepaalde zorg op zich zullen nemen of te zullen streven naar een bepaalde situatie. Resultaatverplichting dan wel inspanningsverplichting is dus geen onderscheidende factor. Een branche-organisatie, maar ook een individueel bedrijf kan partij zijn in een convenant.
Juridische definitie:	"Een schriftelijke ondertekende afspraak of samenstel van afspraken met een of meer partijen, dit mede betrekking heeft op de uitoefening van publiekrechtelijke bevoegdheden of op een ander wijze gericht is op de verwezenlijking van rijksoverheidsbeleid." (uit: aanwijzingen voor convenanten)

	In 1992 concludeerde de WRR dat de juridische positie van het instrument convenant duister is. Ten eerste is de plaats van het convenant binnen het overheidsinstrumentarium niet uitdrukkelijk in de wet erkend. De overheid heeft twee petten op: • Een bestuursrechtelijke die haar regelgevende en handhavende bevoegdheid geeft en die haar verplicht daarbij rekening te houden met belangen van derden en uit te gaan van het principe van rechtsgelijkheid; • Die van een private partij die onderhandelt en afspraken maakt met een andere private partij om overheidsdoelen te realiseren. Ten tweede is niet altijd duidelijk of met een convenant altijd in privaatrechtelijke zin bindende afspraken beoogd zijn.
Praktijkvoorbeeld:	Tot 1995 kon slechts een deel van de materialen van de bijna duizend auto's die dagelijks in Nederland worden afgedankt opnieuw worden gebruikt. Er resteerde jaarlijks circa 60 miljoen kilo autoafval. De branche heeft zelf het initiatief genomen dit probleem aan te pakken en heeft – gestimuleerd door het ministerie van VROM - een collectieve verwijderingstructuur opgezet. Het verwijderingstructuur is gebaseerd op een verwijderingsbijdrage bij aankoop van een nieuw auto en van de kosteloze inname van het auto(wrak). Met de opbrengst van de verwijderingsbijdrage wordt de bedrijfseconomisch rendabele recycling van automaterialen mogelijk gemaakt. Het doel was om in 2000 ten minste 86% van de materialen uit autowrakken te recyclen. De Nederlandsche Vereniging de Rijwiel- en Automobielindustrie die 96% van de producenten en importeurs vertegenwoordigt, heeft de minister van VROM in 1994 gevraagd deze bijdrage algemeen verbindend te verklaren. De collectieve verwijderingstructuur van autowrakken en daarmee de algemeen verbindend-verklaring ('avv') kan als succesvol worden beoordeeld. Met behulp van certificering, administratieve controles en visuele controles handhaaft de branche zelf de verplichtingen. Ondernemingen zijn geprikkeld om mee te doen: met behulp van de verwijderingsbijdrage worden niet-rendabele demontageactiviteiten gefinancierd waardoor sommige activiteiten de autodemontagebedrijven nu wel geld opleveren. Hierdoor participeren bedrijven vanuit een bedrijfseconomisch doel in de verwijderingstructuur. Het systeem heeft echter onwenselijke mededingingsimplicaties. Met name de verplichte doorberekening (aan de consument) en de vastgestelde prijs zou, aldus de NMa, concurrentiebeperkend werken en daarmee in strijd zijn met de Mededingingswet. Echter omdat de minister van VROM de overeenkomst heeft goedgekeurd voordat de Mededingingswet in werking trad is deze door de NMa vrijgesteld tot 31 december 2000. Na die datum dient wel aan de bepalingen van de Mededingingswet te worden voldaan. Er zijn een aantal punten aangepast en de avv is weer toegepast. Referentie praktijkvoorbeeld: Martine Olde Wolbers en André Oostdijk (2001) *Besluiten producentenverantwoordelijkheid,* Research voor Beleid, in opdracht van het ministerie van VROM.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Externe effecten (bv milieu gebied)
Initiatiefnemer:	Kan de overheid zijn maar ook andersom.

Wie stelt de regels op?	De inhoud van de regels wordt bepaald door de overheid en de bedrijven gezamenlijk.
Wie zijn deelnemers?	Bedrijven en de overheid.
In- en uitstapmogelijkheden:	Soms is de looptijd van een convenant onduidelijk. In de aanwijzingen voor convenanten staat dat het de aanbeveling verdient om in een convenant een toetredingsregeling en opzeggingsregeling te maken.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Voor beleidinhoudelijke convenanten zijn duidelijke afspraken over de handhaving (zoals periodieke voortgangsbewaking en boetebepaling) zeer van belang. Dit geldt in mindere mate voor procedureel-organisatorische convenanten. In de meeste procedureel-organisatorische convenanten is de overheid zelf vertegenwoordigd in het overlegorgaan waarover in het convenant nadere afspraken worden gemaakt. Uit hoofde van die positie heeft zij direct zicht op de mate waarin de procedurele of organisatorische afspraken worden nageleefd. Bij een convenant (evenals bij gedragscode, beroepscode/branchecode en protocol) kan het in het belang van partijen zijn om in het midden te laten in hoeverre van een 'harde' bindende overeenkomst sprake is ('geen slapende honden wakker maken'). In sommige convenanten wordt een evaluatie- en handhavingssysteem opgenomen met specifieke maatregelen (bv. een boetebeding). Delen van een convenant kunnen onder wettelijke verplichtingen vallen, in dat geval houdt de overheid toezicht. De Minister-President heeft aanwijzingen opgesteld voor het gebruik van convenanten.
Wetgevend kader	Sommige convenanten geven een inhoudelijke uitwerking van een wettelijke regeling.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Convenanten zijn voornamelijk een Nederlands verschijnsel. In Duitsland, Denemarken en Oostenrijk wordt er ook gebruik van gemaakt, maar in mindere mate. In de aanwijzingen voor Convenanten van de Minister-President staat dat convenanten in beginsel niet worden gebruikt voor implementatie van een EG-besluit.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Groter flexibiliteit dan regelgeving • Imago: goede sier maken/maatschappelijke betrokkenheid tonen. • Kan een concrete invulling geven aan wettelijke voorschriften past beter bij handelswijze van branche dan als het door de overheid opgelegd wordt
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Beperking van bewegingsvrijheid
Voordelen voor overheid:	Convenanten zijn als bestuurlijke instrumenten voor het uitvoeren van overheidsbeleid vooral geschikt: ➢ Als methode om op nieuwe terreinen of ten aanzien van nieuwe onderwerpen een proces op gang te brengen en begeleiden waarbinnen de betrokken partijen samen toewerken naar een beoogde doel; ➢ Als methode om gezamenlijk vorm te geven aan het verwerkelijken van doeleinden binnen een al vaststaand wettelijk kader of op terreinen waar bestuursrechtelijke wetgeving uit de aard van de zaak niet (of slechts zijdelings) aan de orde is en waar algemene lijnen van beleid reeds zijn vastgesteld; ➢ Als vaststaat dat er wetgeving komt om vooruitlopend daarop vast resultaten te

	boeken; ➢ Als verwacht wordt dat wetgeving op de duur overbodig zal zijn; ➢ Vooruitlopend op wetgeving als verkenning en om alvast resultaten te boeken; • Wegens de mate van vormvrijheid; • Grotere flexibiliteit t.o.v. wettelijke regeling.
Nadelen voor overheid:	➢ Inspanningsverplichtingen kunnen lastig gecontroleerd en gehandhaafd worden. ➢ Na het behalen van afgesproken doel houdt de prikkel op.
Slaagfactoren:	➢ Concrete doelstellingen ➢ Hoogte van de doelstelling, doelstelling kan in absolute of relatieve termen geformuleerd worden (relatief is makkelijker te halen) ➢ Duidelijk rechtskader ➢ Duidelijkheid over de looptijd (begin- en eindtermijn van de uitvoering) ➢ Vrijwaringstermijn voor aanvullende regels. ➢ Flankerend beleid ➢ Geschilbeslechting ➢ Duidelijkheid over financiële gevolgen van convenanten voor de rijksoverheid van tevoren vast te stellen. ➢ Duidelijkheid over kosten die gemoeid zijn met het doorvoeren van maatregelen ➢ (Geringe) mate waarin een sector blootstaat aan buitenlandse concurrentie ➢ Economische situatie van de bedrijfstak • Boetebepaling • Duidelijke regels wijziging/opzegging • Inpasbaarheid maatregelen in de bedrijfsvoering • Draagvlak binnen de sector • Aantal deelnemende bedrijven en hun relatie tot elkaar • Evaluatie vooraf over de bruikbaarheid van het instrument • Periodieke voortgangsbewaking • Evaluatiebepaling
Faalfactoren:	➢ Overige betrokkenen (derde partijen) worden soms niet betrokken bij het opstellen van een convenant. ➢ Verschil van mening tussen departementen over het gebruik van convenanten. ➢ 'Ongebreideld gebruik van het instrument'
Valkuilen en tips:	Convenanten kunnen mededingingsbeperkende effecten hebben. Het gevaar hiervoor is vooral groot als het in combinatie plaatsvindt met een algemeen verbinden verklaring. Dit kan strijdig zijn met het kartelverbod (hetgeen ook voor de overheid problemen kan opleveren i.v.m. de zgn. 'nuttig effect'-doctrine). Gebruik richtlijnen, aanbevelingen of modelconvenanten als hulpmiddel

Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: - Aanwijzingen voor de regelgeving: Aanwijzingen voor convenanten. Praktijkvoorschriften voor ontwerpers van regelingen en convenanten van de rijksoverheid (1998) Ministerie van Justitie, SDU Uitgevers, Den Haag. - WRR *Milieubeleid. Strategie, instrumenten en handhaafbaarheid* (1992) Rapporten aan de regering, SDU Uitgeverij, Den Haag. - Rapport Commissie-Scheltema, *Kamerstukken II* 1992-1993, 21 427, nrs. 40-41. - OESO PUMA/REG (97) 2 'Co-operative approaches to regulation', p. 33-34, een gedragscode voor convenanten. - Peeters, B., *Convenanten, in het bijzonder milieuconvenanten*, W.E.J. Tjeenk Willink, 1994 - Klok, P.J., *Convenanten als instrument van milieubeleid: de totstandkoming en effectiviteit van acht productgerichte milieuconvenanten en hierop gebaseerde verwachtingen omtrent de effectiviteit van convenanten*, Faculteit der Bestuurskunde, Universiteit Twente, 1989 - Werner Scholtz, *Milieuconvenanten oftewel omgevingsbestuur-samenwerkingsovereenkomsten als zelfregulerende instrument in die omgevingsreg*, Proefschrift Universiteit Leiden (2001) - Rossum, E. R. C. van, *Milieuconvenanten*, Staatsuitgeverij/DOP, 1988 Empirische studies: - Martine Olde Wolbers en André Oostdijk (2001) *Besluiten producentenverantwoordelijkheid,* Research voor Beleid, in opdracht van het ministerie van VROM - Convenanten van het Rijk met bedrijven en instellingen, *Kamerstukken II* 1995-1996, 24 480, nrs 1-2.
Contactpersonen:	

Bijlage 9 Kartel

Naam:	Kartel
Type instrument:	Cluster 'gedragsgerichte instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Afspraken (dan wel onderling afgestemd gedrag) tussen ondernemers met als doel of gevolg niet onderling te concurreren op bepaalde aspecten van hun ondernemersactiviteiten.
Juridische definitie:	Volgens de Mededingingswet (en onder omstandigheden ook het Europese mededingingsrecht, m.n. art. 81 EG-Verdrag) is een kartel *in beginsel* verboden. Dit verbod is als volgt geformuleerd in art. 6 lid 1 Mw: "Verboden zijn overeenkomsten tussen ondernemingen, besluiten van ondernemersverenigingen en onderling afgestemde feitelijke gedragingen van ondernemingen, die ertoe strekken of ten gevolge hebben dat de mededinging op de Nederlandse markt of een deel daarvan wordt verhinderd, beperkt of vervalst." Dezelfde wet biedt echter ook mogelijkheden om aan dit verbod te ontkomen (door zgn. individuele dan wel groepsgewijze vrijstellingen en ontheffingen), zodat er substantiële ruimte bestaat voor toegestane kartels.
Praktijkvoorbeeld:	***Vaste boekenprijs*** De Koninklijke Vereniging van het Boekenvak (KVB) heeft een reglement opgesteld voor het handelsverkeer van boeken. Deze regels zijn van toepassing op alle boekverkopers, uitgevers, grossiers/importeurs en boekenclubs die door de KVB zijn erkend. In de praktijk blijkt dat nagenoeg alle belangrijke spelers in de boekenmarkt erkend zijn door de KVB. Het Reglement Handelsverkeer houdt in dat de uitgever van een boek de verkoopprijs mag vaststellen en dat alle boekhandels in Nederland het boek voor de vastgestelde prijs moeten verkopen. Omdat de boekhandel de boeken tegen de vastgestelde prijs, *de vaste boekenprijs*, moet verkopen, kan hij dus niet concurreren op prijs met andere boekhandels. De boekhandel kan zich alleen onderscheiden door zijn titelassortiment, zijn dienstverlening en de eventuele andere producten die hij verkoopt. Naast deze verticale prijsbinding bevat het Reglement Handelsverkeer ook afspraken die het collectief-exclusief handelsverkeer regelen. Boekverkopers die niet zijn erkend hebben geen recht op een handelsmarge bij wetenschappelijke boeken en bij schoolboeken (betreft 42% van alle gepubliceerde boeken). Ook hebben zij geen recht op een handelsmarge bij algemene boeken duurder dan € 20 (betreft 15% van alle gepubliceerde boeken). Het mag duidelijk zijn dat deze afspraken niet bepaald concurrentiebevorderend zijn, daarom vallen ze in beginsel onder een wettelijk verbod. Van dit verbod zijn echter ontheffingen mogelijk. Een ontheffing van het verbod op verticale afspraken maakte de vaste boekenprijs vanaf 1967 'legaal'. Volgens het evaluatierapport over de vaste boekenprijs van het CPB en het Sociaal Cultureel Planbureau, werd de ontheffing verleend omdat de overheid boeken als een 'merit good' zag. De overheid vond dat de markt niet uit zichzelf kon voorzien in voldoende pluriformiteit, beschikbaarheid en publieksparticipatie en zette daarom onder andere de vaste boekenprijs in.

	Toen in de jaren negentig van de vorige eeuw de mededingingswet herzien werd, moest ook de ontheffing aangepast worden. Na een politieke discussie over de voor- en nadelen van de vaste boekenprijs, werd door de Minister van Economische Zaken weer een ontheffing verleend, maar nu op in het kader van de wet economische mededinging. Deze ontheffing van 1997 geldt tot 2005. De boekenbranche hoopt dat voor de ontheffing verloopt, de vaste boekenprijs wordt vastgelegd in de wet, omdat niet zeker is of de Mededingingswet de mogelijkheid biedt om dit soort *kartels* ontheffing te verlenen op uitsluitend niet-economische, maar 'sociale' gronden. Bron: Nuis, A. (2001) 'Het Boek en de Markt, Een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels', Scheveningen. http://www.vasteboekenprijs.nl/attachments/het_boek_en_de_markt.rtf Vaste boekenprijs (2003) homepage (www.vasteboekenprijs.nl), 18 maart. Appelman, M. en Broek, A. van den, (2002), '*Boek en markt, Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*', Centraal Planbureau Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2002.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Ondanks of juist door concurrentie worden bepaalde (in economische termen te beschrijven) doelen niet optimaal verwezenlijkt, zoals technische en/of organisatorische vooruitgang (innovatie), een bepaald minimum-kwaliteitsniveau, en/of diversiteit van het aanbod. Zie ook art. 17 Mw: "[…] bijdragen tot verbetering van de productie of van de distributie of tot bevordering van de technische of economische vooruitgang […]"
Initiatiefnemer:	(Een deel van) de deelnemers
Wie stelt de regels op?	De deelnemers
Wie zijn deelnemers?	Marktpartijen
In- en uitstapmogelijkheden:	Hangt af van de gemaakte afspraken daaromtrent. Om een kartel in stand te houden is het echter nodig dat alle ondernemingen zich daar aan houden; gebruik maken van eventuele uitstapmogelijkheden door één of enkele deelnemers leidt dus typisch tot het einde van het gehele kartel.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Positief: leden kartel; Negatief: Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa), rechterlijke macht, minister van Economische Zaken, Europese Commissie
Wetgevend kader	(Nederlandse) Mededingingswet, Europees mededingingsrecht
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Europees mededingingsrecht
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Verwezenlijken van doeleinden die op gespannen voet staan met concurrentie, d.w.z. die in een 'voluit' concurrerende markt niet (goed) kunnen functioneren
Nadelen voor	➢ Niet kunnen concurreren op bepaalde aspecten

marktpartijen:	➢ Kosten in verband met de inschatting van de juridische toelaatbaarheid en verkrijgen van ontheffing
Voordelen voor overheid:	➢ Verwezenlijking van bepaalde doeleinden die zich niet (goed) met mededinging verhouden is toch mogelijk (zie ook hierboven bij 'marktkenmerken')
Nadelen voor overheid:	➢ Bij inconsistent beleid, of gebrek aan duidelijkheid over het beleid naar marktpartijen en/of de burger, kan dit ten koste gaan van de geloofwaardigheid van het mededingingsbeleid
Slaagfactoren:	➢ Overeenstemming binnen branche over noodzaak, ➢ Delen verwezenlijkt voordeel met afnemers en consumenten ➢ (Brede) publieke acceptatie van specifiek doel van het kartel in kwestie
Faalfactoren:	➢ Juridische randvoorwaarden (wettelijk verbod indien niet aan bepaalde eisen is voldaan), ➢ 'Vals spelen' door deelnemers
Valkuilen en tips:	Raadplegen van juridische experts (gespecialiseerde advocaten) is sterk aan te bevelen
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: algemene literatuur m.b.t. nationaal en Europees mededingingsrecht Empirische studies: vaak is er een situatie te vinden die sterk vergelijkbaar is met de zaak in kwestie waarbij reeds een uitgebreide formele toetsing heeft plaatsgevonden door de Europese Commissie of NMa die is gepubliceerd. Uit zulke zaken kan men meestal met een hoge mate van waarschijnlijkheid bepalen of iets al dan niet toelaatbaar is. Deze kan men vinden op de websites van de respectievelijke toezichthouders: http://www.nmanet.nl/nl/default.asp en http://europa.eu.int/comm/competition/index_nl.html. Praktijkvoorbeeld: Jansen, J. (2002), 'Vaste boeken of vaste prijs?' *Volkskrant*, 28 oktober 2002. http://www.volkskrant.nl/kunst/1035785521861.html Nuis, A. (2001) *Het Boek en de Markt, Een pleidooi voor vrijheid door verkeersregels*, Scheveningen. http://www.vasteboekenprijs.nl/attachments/het_boek_en_de_markt.rtf Vaste boekenprijs (2003) homepage (www.vasteboekenprijs.nl), 18 maart. Appelman, M. en Broek, A. van den, (2002), 'Boek en markt, Effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs', Centraal Planbureau Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2002.
Contactpersonen:	Ambtenaren NMa

Bijlage 10 Keurmerk

Naam:	Keurmerk
Type instrument:	Cluster 'informerende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	- Een keurmerk is een visuele kwaliteitsaanduiding m.b.t. een product of dienst. Een keurmerk kan onderscheiden worden naar de inhoud van de boodschap die ze overbrengt. Zo zijn er *totaal keurmerken* die betrekking hebben op alle relevante eigenschappen van een product of dienst. Een voorbeeld hiervan is het 'Goedgekeurd keurmerkinstituut' (opvolger van het keurmerk 'Goedgekeurd door de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen') waarvan de keuringseisen betrekking hebben op kwaliteit, veiligheid, functionaliteit, ergonomie, duurzaamheid, aankoop- en gebruiksinformatie, service en garantie. Daarnaast zijn er *deelkeurmerken* die betrekking hebben op één of meer (maar niet alle) eigenschappen van een product of dienst. Een voorbeeld hiervan is het KEMA Keur dat betrekking heeft op de veiligheid van een product of dienst. Men kan keurmerken naar gelang van de mate waarin geprobeerd wordt harde garanties te bieden t.a.v. de kwaliteit waarvoor ze staan indelen in drie soorten: - *Eerstegraads keurmerken*: keurmerken die voldoen aan de internationaal overeengekomen eisen van de Raad voor Accreditatie, deze keurmerken worden ook wel certificaten genoemd (deze worden verder behandeld in het instrument *certificering*). - *Tweedegraads keurmerken*: keurmerken die door brancheorganisaties in leven zijn geroepen, zoals het Wolmerk en de Keurslager. - *Derdegraads keurmerken*: logo's of stempels die de indruk wekken een keurmerk te zijn, maar dat eigenlijk niet zijn, zoals bijvoorbeeld het Euroshopper logo van de Albert Heijn (deze verschillen nauwelijks van 'gewone' merken zoals Albert Heijn). Tweedegraads keurmerken worden ook wel *collectieve merken* genoemd. Een rechtspersoon kan zo'n merk deponeren. Vervolgens verleent de houder aan andere bedrijven het recht dit merk te gebruiken. In de praktijk is het gebruikelijk dat een *vereniging* of een *stichting* een collectief merk deponeert. Vervolgens laat zij, als aan bepaalde voorwaarden is voldaan, het collectieve merk door haar leden of aangeslotenen gebruiken. De stichting of vereniging garandeert idealiter, maar niet noodzakelijkerwijs, dat er een bepaalde kwaliteit, veiligheid, betrouwbaarheid of milieuvriendelijkheid aanwezig is in de waren en diensten van die ondernemingen. Het voordeel voor consumenten ligt dus in *voorlichting en bescherming*. De voorwaarden waaraan een bedrijf moet voldoen voor het gebruik van een collectief merk staan in het *Reglement op het gebruik en toezicht*. Dit Reglement moet bij depot door de houder bijgevoegd worden. Hier staan de gemeenschappelijke kenmerken in die door het collectieve merk worden gewaarborgd, hoe er toezicht wordt gehouden op de gebruikers van het merk, wat de sancties zijn, etc. Belangrijk voor een collectief merk is dat de houder *onpartijdig* is. De houder zelf mag het collectieve merk niet gebruiken voor haar waren en diensten. Daar de merkhouder een *toezichtfunctie* heeft is dat ook logisch. Dit zou anders kunnen leiden tot een belangenverstrengeling, en de geloofwaardigheid van het collectieve merk aantasten.

Juridische definitie:	Een keurmerk is in juridische zin een collectief merk. Het Nederlandse merkenrecht is gelijk aan de Benelux Merkenwet. In artikel 19 van deze wet wordt een collectief als volgt omschreven: "alle tekens, die aldus bij het depot worden aangeduid en die dienen om een of meer *gemeenschappelijke kenmerken* te onderscheiden van waren, afkomstig van *verschillende ondernemingen*, die het merk onder toezicht van de houder aanbrengen. Deze laatste mag geen gebruik maken van het merk voor waren die afkomstig zijn uit zijn eigen onderneming of uit ondernemingen, aan welker bestuur of toezicht hij onmiddellijk of middellijk deelneemt."
Praktijkvoorbeeld:	***De Keurslager*** In 1946 begonnen Utrechtse en Amersfoortse Slagers met het uitwisselen van recepturen. Toen bleek dat de ene slager per week 200 pond van een product verkocht en de ander slechts 40 pond, ontstond het idee om een gezamenlijke formule te bedenken. Zo geschiedde en inmiddels is 16 % van de Nederlandse slagers een 'keurslager'. Slagers die *erkend* willen worden als keurslager, moeten voldoen aan de eisen van de brancheorganisatie van keurslagers, de Keurslagervereniging. Als een slager wordt erkend als keurslager mag hij o.a. het keurslager *logo* voeren, zijn winkel inrichten volgens de winkelformule, meedoen aan de gezamenlijke productontwikkeling en gebruik maken van de algemene ondersteuning van de Keurslagervereniging (bijvoorbeeld advies op het gebied van management, juridische zaken of automatisering). De eisen en normen die aan keurslagers worden gesteld zijn vastgelegd in het Keurslager Formule Handboek. Om te controleren of keurslagers aan deze eisen blijven voldoen, voert de vereniging op onverwachte momenten diverse *keuringen* uit volgens vast omlijnde beoordelingsnormen. Eén van de keuringen is een externe keuring die wordt uitgevoerd door een certificerende instelling (voor het wettelijk verplichte HACCP certificaat), de andere twee keuringen worden uitgevoerd in opdracht van de Keurslagervereniging en hebben betrekking op bijvoorbeeld de service, variatie van het assortiment en klantvriendelijkheid. Wanneer een keurslager niet meer aan de gestelde eisen voldoet (en na enige tijd en hulp nog steeds niet aan de gestelde eisen voldoet) kan hij zijn erkenning als keurslager verliezen. De vereniging van keurslagers probeert op allerlei manieren de leden te ondersteunen. Zij worden ondersteund vanuit het verenigingskantoor landelijke acties, reclamecampagnes, lesbrieven en calculaties. Ook vaktechnische, bedrijfseconomische en juridische adviezen worden desgewenst verstrekt. Ook worden er regelmatig doelgerichte praktijktrainingen georganiseerd. Aan deze ondersteuning hangt wel een prijskaartje. Een beginnende keurslager moet in het eerste jaar rekening houden met een extra investering van 7.000 tot 10.000 Euro. En vervolgens moet men rekening houden met een jaarlijkse contributie van ongeveer 3.000 Euro. (Bron: Vereniging van Keurslagers, website: www.keurslager.nl)
Typering probleem:	Informatieasymmetrie
Initiatiefnemer:	Marktpartijen; soms treedt de overheid dwingend op.
Wie stelt de regels op?	***Fase 1***: Een groep ondernemers stelt een aantal criteria op waar men aan moet voldoen; bedrijven die zich hier aan houden maken dit kenbaar met een logo; de controle hierop blijft beperkt tot het reageren op klachten e.d.

	Fase 2: In overleg met de branche worden de criteria verbreed en verdiept; de controle wordt uitbesteed aan een onafhankelijke instantie; de marketing van het logo wordt systematisch ter hand genomen. ***Fase 3***: De criteria worden afgestemd met externe deskundigen en maatschappelijke organisaties; de systematiek van toelating/keuring en controle wordt verzwaard om te voldoen aan de eisen van de Raad voor Accreditatie (RvA) (zodra een certificeringsinstelling zijn keurmerk aan de onderneming verleend, spreekt men van een *eerstegraads keurmerk* of te wel *certificering* (zie het instrument certificering)).
Wie zijn de deelnemers?	Marktpartijen die het keurmerk voeren
In- en uitstapmogelijkheden:	De instapmogelijkheden kunnen belemmerd worden door het vragen van een entreefee en/of de kosten die eventuele aanpassingen met zich mee brengen. Uitstappen kan in principe altijd.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Handhaving gebeurt in veel gevallen door middel van *klachten* van derden. Bij tweede en eerstegraads keurmerken houdt de certificerende instelling *toezicht* op het kwaliteitsniveau van de onderneming d.m.v. regelmatige controles en klachten van betrokkenen.
Wetgevend kader	Het Nederlandse merkenrecht is gelijk aan de *Benelux Merkenwet*. Door een merk te deponeren kan het beschermd worden tegen 'misbruik' door anderen (zie internationale aspecten).
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	***Benelux*** België, Nederland en Luxemburg vormen als het ware één land voor zover het gaat om merkenrecht.. De Benelux Merkenwet (BMW) is een zgn. *attributief stelsel*: het recht op een merk behoort toe aan degene die het als *eerste deponeert* (en dus niet aan degene die het het eerst gebruikt; zie art. 3 BMW). Degene die een merk deponeert bij het Benelux-Merkenbureau in Den Haag (en aan de overige voorwaarden voldoet, zoals betaling) en daarmee merkhouder wordt, bezit het exclusieve recht het merk te gebruiken. Dit recht kan ook worden overgedragen of in licentie gegeven. De inschrijving heeft een geldigheidsduur van tien jaar te rekenen vanaf de datum van inschrijving. De inschrijving kan men zo vaak men wil verlengen, telkens voor een periode van tien jaar. Het zgn. collectief merk wordt geregeld in de artikelen 19-28 BMW.

	Europees Sinds 1996 is het mogelijk om merkbescherming te krijgen in de gehele Europese Unie via het depot en de inschrijving van een *Gemeenschapsmerk*. Het Gemeenschapsmerk wordt verkregen door 1 enkele registratie bij het Bureau voor de harmonisatie binnen de interne markt (BHIM). ***Internationaal*** In de meeste landen van de wereld geldt een in hoge mate vergelijkbaar stelsel voor het merkenrecht als in de Benelux, dit geldt tevens voor collectieve merken. Op basis van een registratie in de Benelux-landen kan een internationale registratie (volgens het systeem van 'Madrid') aangevraagd worden. Zo kan door middel van één aanvraag een bundel rechten verkregen worden in alle of een deel van de verschillende landen die lid zijn van dit systeem (bij de depotaanvraag dient men aan te geven in welke landen men het merk wil laten beschermen).
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Er kan voorkomen worden dat derden profiteren van de goodwill die is opgebouwd door de ondernemingen die het merk voeren. • Objectieve toevoeging aan de positionering/imago van het product. • Toegenomen consumentenvertrouwen kan vertaald worden in hogere afzetmogelijkheden en/of hogere prijzen • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Veelal kost het geld om een keurmerk te mogen voeren, van instapkosten tot kosten die gemoeid zijn met het aanpassen van de onderneming aan de gestelde eisen. • Ondernemingen kunnen afgerekend worden op hun gedrag/resultaat.
Voordelen voor overheid:	• Het bevordert de doorzichtigheid van een markt. • Overheidstoezicht kan meer gericht worden toegepast • De overheid is niet langer verantwoordelijk voor kwaliteit en veiligheid van producten.
Nadelen voor overheid:	• De door partijen gestelde criteria kunnen voor de overheid niet voldoende zijn • Consumenten kunnen het idee hebben dat de overheid controleert of een onderneming het keurmerk wel mag voeren.
Slaagfactoren:	➢ Het keurmerk dient leesbaar, uitspreekbaar, visualiseerbaar, toepasbaar, (juridisch) beschermerbaar, registreerbaar, origineel, en makkelijk te herkenen en onthouden te zijn. • Een breed draagvlak onder de marktpartijen
Faalfactoren:	➢ Een veelheid aan keurmerken kan leiden tot verwarring en onoverzichtelijkheden. Onduidelijk(e) en/of slecht functionerend(e) toezicht, controlemaatregelen en sancties. NB: zie in dit verband ook het instrument 'certificatie', dat wellicht – althans op papier – hardere garanties poogt te bieden dan een collectief merk.
Valkuilen en tips:	Derde graadskeurmerken kunnen leiden tot verwarring en onoverzichtelijkheid, zoals bijvoorbeeld het geval is bij milieukeurmerken, wat de doorzichtigheid van de

	markt juist weer vermindert.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: Normalisatie en Certificatie, van de MDW-werkgroep Certificering, februari 1996. Europese Unie, Gemeenschapsmerk, http://europa.eu.int/scadplus/leg/nl/lvb/l26022a.htm Keurmerkinstituut, website: www.keurmerk.nl Meeusen, M. en Deneux, S. *Een babylonische keurmerkverwarring? Een studie naar de verwarring onder ketenactoren over keurmerken op voedingsmiddelen*. Een onderzoek van LEI, in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Stichting Coördinatie Certificatie Milieuzorgsystemen; website: www.sccm.nl Valk, W.D.M. van der en Zeijden, P.Th. van der. *Keurmerken, erkenningsregelingen en certificaten, klare wijn of rookgordijn?* Een onderzoek uitgevoerd door EIM, in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken. Praktijkvoorbeelden: Vereniging van Keurslagers, website: www.keurslager.nl

Bijlage 11 Certificatie

Naam:	Certificatie
Type instrument:	Cluster 'informerende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Certificering is het proces waarmee beoordeeld wordt dooreen *onafhankelijke* partij of een product, een dienst, een proces of een persoon aan *vooraf gespecificeerde eisen* voldoet. Het certificaat is de verklaring waarin dit wordt bevestigd. Voor certificatie van deze onderwerpen worden verschillende regels gehanteerd. Daarom zijn er verschillende certificaten te onderscheiden: • Productcertificaten • Procescertificaten • Systeemcertificaten die van toepassing zijn op complete bedrijven of goed beschreven onderdelen daarvan • Vakbekwaamheidcertificaten Als een certificaat wordt beheerd oor een deskundige organisatie, die onafhankelijk is van de aanvragers/houders van het certificaat, kan het worden erkend door de *Raad voor Accreditatie (RvA),* de hoogste toezichthoudende instantie op dit gebied in Nederland. Sinds 1981 houdt de Raad toezicht op de onafhankelijke keurings- of certificerende instellingen. De RvA ziet met name toe op deskundigheid en onafhankelijkheid Het systeem is gebaseerd op vrijwillige aanmelding. Inmiddels zijn 150 instellingen door de RvA geaccrediteerd.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	Productcertificatie: Kema-keur op huishoudelijke apparaten Procescertificatie: Forest Stewardship Council (FSC) voor duurzaam hout Systeemcertificatie: ISO 9000 voor bedrijfsvoering (zie een uitgewerkt voorbeeld hieronder) Persoonscertificatie: vakbekwaamheid lasser ***HKZ Keurmerk voor kinderopvang*** Het Keurmerkinstituut is één van de *geaccrediteerde* certificatie-instellingen die van de Stichting Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorgsector, de licentie heeft verkregen om het HKZ-kwaliteitskeurmerk te verlenen aan instellingen voor kinderopvang (kinderdagverblijven, naschoolse opvang, gastouderbureaus, peuterspeelzalen).

	De Stichting HKZ stelt vast aan welke eisen de diverse instellingen en organisaties moeten voldoen, maar certificeert zelf echter niet. De keuringseisen voor het *HKZ Keurmerk* hebben betrekking op alle kwaliteitsaspecten van de opvang: vanaf de plaatsingsprocedure en het pedagogisch beleid tot en met het personeelsbeleid en de communicatie met de ouders. De criteria zijn samengesteld door bedrijven, verzorgers, vakbonden, gemeenten, het Ministerie van VWS en GGD's en enerzijds gebaseerd op de internationale normen voor kwaliteitszorg (ISO 9001), anderzijds op de resultaten van het Nederlandse kwaliteitsproject Klein Kapitaal. Wanneer het management van een instelling voor kinderopvang het HKZ Keurmerk wil gaan voeren, kan zij dat (o.a.) bij het Keurmerkinstituut aanvragen. Na verwerking van de aanvraag breekt de keuringsperiode aan. In de eerste fase van deze keuringsprocedure worden de documenten onderzocht die gezamenlijk het kwaliteitssysteem van de aanvragende instelling beschrijven. Deze worden beoordeeld en als er tekortkomingen zijn krijgt de instelling de gelegenheid om die te herstellen. In de tweede fase van de keuringsprocedure wordt ter plaatse onderzocht of het kwaliteitssysteem daadwerkelijk naar behoren functioneert. Er wordt niet alleen gecontroleerd of de beloftes aan de klanten worden gerealiseerd, maar ook of gewaarborgd is dat de geleverde kwaliteit aan zekere minimumeisen voldoet. Zodra men overtuigd is dat de instelling aan de HKZ-criteria voldoet, wordt het HKZ-keurmerk verleend. Als een instelling het keurmerk verkregen heeft breekt de derde fase van de keuringsperiode aan. Deze derde fase bestaat uit toezicht en controle. Het Keurmerkinstituut voert jaarlijks een globale controle uit en elke drie jaar een grondige herkeuring. Naast deze controles reageert het Keurmerkinstituut op klachten van klanten en andere betrokkenen die haar bereiken. Zo wordt er dus steeds gecontroleerd of de gecertificeerde instelling aan de gestelde HKZ-eisen blijft voldoen.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Informatieasymmetrie
Initiatiefnemer:	Marktpartijen, belangenorganisaties (NGO's)
Wie stelt de regels op?	Marktpartijen
Wie ondertekent?	n.v.t.
In- en uitstapmogelijkheden:	Het verkrijgen en behouden van een certificaat kost (veel) geld, wat de instapmogelijkheden verkleint. De initiële keuringskosten, de jaarlijkse vergoeding voor het gebruik en de periodieke controlekosten, zijn alle kosten die de houder van het certificaat worden toegerekend. Door deze hoge kosten worden ook de uitstapmogelijkheden verkleind, omdat de vele investeringen anders voor niets zouden zijn geweest.

Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De certificerende instelling (c.i.) die het certificaat heeft verleend, houdt er toezicht op dat men zich blijft houden aan de gestelde eisen. Men doet dit door bedrijven geregeld te *controleren* (zowel aangekondigd als onverwacht) en door te *reageren op klachten* van derden. Wanneer een certificaathouder niet aan de gestelde eisen blijft voldoen en ook na herhaalde sommatie niet voldoende maatregelen neemt om aan de eisen te voldoen heeft de c.i. verschillende mogelijkheden om sancties op te leggen. Zo kan de c.i. bijvoorbeeld de certificaathouder verplichten de producten die ten onrechte het keurmerk voeren terug te nemen, of wordt het recht om het keurmerk te voeren voor *alle* producten van de certificaathouder ingetrokken of er kan een boete opgelegd worden ter hoogte van maximaal de jaarlijkse bijdrage.
Wetgevend kader	In de meeste gevallen is certificering een privaatrechtelijke aangelegenheid. Echter, middels opname in specifieke wetgeving kan certificatie verplicht worden gesteld. Zo zijn bedrijven in de voedingsmiddelenindustrie sinds 14 december 1995 wettelijk verplicht een systeem van hygiënemaatregelen in te voeren volgens de HACCP-criteria. Verder vallen de keurmerken die een gecertificeerde onderneming mag voeren onder de *Benelux Merkenwet*.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Veel certificerende instellingen (c.i.'s) streven naar wederzijdse erkenning van vergelijkbare Europese instellingen en naar harmonisering van certificatiecriteria voor vergelijkbare certificaten. Ook de RvA streeft ernaar dat de accreditaties van de RvA niet alleen nationaal maar ook wereldwijd geaccepteerd en gehonoreerd worden. Samenwerkingsverbanden van nationale accreditatie-instellingen en regionale coöperaties op accreditatiegebied worden in IAF (internationale forum van accreditatie-organisaties) en ILAC (International Laboratory Accreditation Cooperation) verbanden actief nagestreefd. Bij verzoeken voor of overleg over acceptatie van accreditaties van andere accreditatie-instellingen zal de RvA steeds als uitgangspunt nemen, dat de accreditaties aantoonbaar van gelijkwaardig kwaliteitsniveau moeten zijn. Dit kwaliteitsniveau wordt d.m.v. internationale 'Peer Reviews' geverifieerd. Er zijn allerlei Europese en andere internationale normen waartegen gecertificeerd mag worden. Zo ontwikkelt de Internationale Standaardisatie Organisatie (ISO) internationale normen waartegen gecertificeerd kan worden (bijv. ISO 9001; ISO 14001).
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ De ondernemer kan zelf de certificerende instelling kiezen. • Goed voor imago • Toegenomen consumentenvertrouwen kan vertaald worden in hogere afzetmogelijkheden en/of hogere prijzen. • De kennis van ondernemers zelf dient als input bij de opstelling van de normen, dit kan bijdragen aan de bekendheid, duidelijkheid en toepasbaarheid van de normen. • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Concurrentievoordeel vervalt in het geval van verplichte certificatie. • Certificering kost veel (administratief) werk en daarmee veel geld.

Voordelen voor overheid:	➢ Certificeringcriteria geven houvast voor de overheid als specifiek kader voor wat gebruikelijk is in een branche. ➢ Overheid kan middels een beschikking certificerende instellingen aanstellen die een bepaald certificaat mogen verlenen. ➢ Overheid kan certificatie verplicht stellen, bijvoorbeeld als voorwaarde voor vergunningverlening. • Bevordert transparantie van de markt • Overheid hoeft minder regels op te stellen. • Minder toezichts- en handhavingsinspanning.
Nadelen voor overheid:	➢ Certificerende instellingen en de Raad voor Accreditatie werken soms niet op een transparante wijze en dus kan het voor de overheid moeilijk te beoordelen zijn wat de certificatie precies inhoudt en of de naleving van alle voorschriften daadwerkelijk gegarandeerd wordt. ➢ De door de marktpartijen gestelde eisen kunnen door de overheid als onvoldoende worden beschouwd. ➢ Overheid kan de inhoud van de certificatie eisen niet dwingend opleggen (behalve in het geval van wettelijk verplichte certificatie). • Effectiviteit van het instrument certificatie wordt minder naarmate er zaken meer door de overheid verplicht worden gesteld. • Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de codes nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	• Goed toezicht op naleving • Bevorderingsmaatregelen van de overheid zoals bijvoorbeeld subsidies, belastingvoordeel. • Groot draagvlak onder marktpartijen • Sterke organisatiegraad van de branchevereniging/onafhankelijke organisatie • Meerwaarde van de certificering voor afnemers en ondernemers • Bekendheid van de naam en betekenis van de certificering.
Faalfactoren:	➢ Een certificerende instelling ontvangt voor het verlenen van het certificaat een financiële vergoeding van de certificaathouder, er kan daardoor belangenverstrengeling ontstaan. ➢ Hevige concurrentie tussen certificerende instellingen kan ervoor zorgen dat de kosten voor certificatieverstrekking zo laag mogelijk gehouden worden en er dus minder scherp gecontroleerd zal worden of een bedrijf wel aan de gestelde normen voldoet. ➢ Concurrentie tussen verschillende certificerende instellingen kunnen de gestelde eisen beïnvloeden. ➢ De Raad voor Accreditatie kan niet kundig zijn op alle terreinen waarop de certificerende instellingen actief zijn. • De baten van het niet naleven van de gestelde normen kunnen soms erg hoog zijn, waardoor bedrijven geneigd zijn zich niet aan de normen te houden.

Valkuilen en tips:	Door de overvloed aan certificaten, keurmerken etc. is het voor de consument moeilijk te achterhalen wat er precies met een bepaald certificaat gewaarborgd wordt. Kritisch toezicht van consumenten- en belangenorganisaties is daarom van groot belang. Een certificaat hoeft niet voor alle producten van een onderneming te gelden.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Alternatieve Konsumenten Bond (2000), *Keur of willekeur*, een onderzoeksrapport. Evers, G., (2002). *Overheid moet niet blind vertrouwen op certificering*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant. http://www.kub.nl/nieuws/persberichten/2002/11/0213811.html Keurmerkinstituut, website: http://www.keurmerk.nl/Product/Certificatie/Uitgangs.html MDW-werkgroep Certificering, 'Normalisatie & Certificatie', 1996 Oostdijk, A. en Nassau, C. van, 'Normalisatie en certificatie van milieumeetmethoden. Evaluatie en toekomstverkenning' een onderzoek in opdracht van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Leiden, 2000. Raad voor Accreditatie, www.rva.nl Verberk, S. en Erp, J. van, 'Certificering als instrument voor naleving van regelgeving, kansen en risico's', *Openbaar Bestuur, tijdschrift voor Beleid en Organisatie & Politiek*, 2002-4, p. 2-5. Praktijkvoorbeeld: Chikuba (2003). Website (http://www.kinderopvang.com/Soorten/eisen.htm) 19 maart. Keurmerkinstituut (2003). Website (http://www.keurmerk.nl/Accommodatie/Kinderopvang/Kinderopvang.html). 19 maart. Stichting Harmonisatie Kwaliteitsbeoordeling in de Zorgsector (2003). Homepage (www.hkz.nl) 19 maart.
Contactpersonen:	K.F.H. Tangerman; Ministerie van Economische Zaken, Tel: 070-3796338

Bijlage 12 Erkenningsregeling

Naam:	Erkenningsregeling
Type instrument:	Cluster 'informerende instrumenten '
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Erkenningsregelingen zijn regelingen waarbij de activiteiten van ondernemingen worden getoetst aan een aantal (kwalitatieve) criteria. Als de activiteiten van een onderneming aan de gestelde criteria voldoen dan mag deze onderneming zich 'erkend' noemen. Door middel van deze erkenning kan een onderneming zich profileren ten opzichte van concurrenten. Er bestaan twee vormen van erkenningsregelingen: *onafhankelijke erkenningsregelingen* en *erkenning door brancheorganisaties*. Een onafhankelijke erkenningsregeling is toegankelijk voor elk bedrijf dat aan de in de regeling gestelde eisen voldoet. Voor erkenning door een brancheorganisatie is lidmaatschap van deze organisatie verplicht en kunnen er soms ook nog aanvullende eisen worden gesteld. Erkende ondernemingen krijgen vaak het recht om door middel van een *logo* of anderszins aan het publiek kenbaar te maken dat zij erkend zijn (zie ook instrument 'keurmerk).
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Erkenningregeling voor groothandelaren in bloemkwekerijproducten*** Op 1 januari 1999 is de erkenningsregeling voor groothandelaren in bloemkwekerijproducten in werking getreden. Het beheer van de erkenningsregeling is in handen van Stichting Erkenningen Tuinbouw. Met het instellen van deze erkenningsregeling wil men de herkenbare marktpositie van groothandelaren bevorderen, die de kwaliteit van bloemkwekerijproducten en de logistieke dienstverlening bij de levering van deze producten op effectieve wijze beheersen. Verder heeft het o.a. als doel het stimuleren van verbeteringen in het kwaliteitsmanagement en het versterken van het imago. Groothandelaren die erkend willen worden door de Stichting Erkenningen Tuinbouw dienen zich eerst aan te sluiten bij deze stichting en vervolgens een aanvraag te doen voor deelname aan de erkenningsregeling. Een onafhankelijke inspectie dienst (de stichting houdt een register bij van aangesloten inspectie instellingen) voert dan een audit uit en stelt daarmee vast of een onderneming voldoet aan 'de voorwaarden voor deelname op het instapniveau'. De onderneming moet vervolgens een stappenplan overleggen waaruit de aanpak blijkt waarmee zij binnen een termijn van 18 maanden zal voldoen aan de 'erkenningvoorwaarden voor groothandelaren in bloemkwekerijproducten'. Als de onderneming zo'n stappenplan heeft en zij heeft aan de bijkomende voorwaarden (bijvoorbeeld het voldoen van aanvraaggelden) voldaan, dan zal zij worden ingeschreven als aspirant deelnemer. Deze inschrijving geschiedt voor maximaal 18 maanden en binnen deze termijn volgt de onderneming twee maal per jaar een audit door de inspectie instelling om de voortgang van de invoering van de regeling te bewaken. Bij onvoldoende voortgang bij de invoering wordt de inschrijving als aspirant deelnemer, na 1 waarschuwing, ingetrokken.

	Ook als de deelnemer niet binnen 18 maanden voldoet aan de 'erkenningvoorwaarden voor groothandelaren in bloemkwekerijproducten', dan wordt de voorlopige erkenning ingetrokken en vervallen alle rechten welke verbonden zijn met de erkenning als aspirant deelnemer. Als de groothandelaar wel binnen 18 maanden voldoet aan de erkenningsvoorwaarden dan wordt het ingeschreven in het openbare register als erkende groothandel. Het bedrijf mag dan het wettig gedeponeerde beeldmerk Florimark voeren, het mag deelnemen aan deelnemersbijeenkomsten en gebruik maken van alle door de stichting ter beschikking gestelde informatiematerialen. De groothandel moet echter wel aan de voorwaarden blijven voldoen en het toezicht en controle daarop wordt gedaan door de inspectie-instelling die een halfjaarlijkse audit uitvoert en een jaarlijkse thematische inspectie. Bron: Stichting Erkenningen Tuinbouw, (1999), Erkenningsregeling voor Groothandelaren in Bloemkwekerijproducten.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Asymmetrische informatie.
Initiatiefnemer:	Vaak de brancheorganisatie of soms de wetgever (zie wetgevend kader)
Wie stelt de regels op?	Verschillende organisaties kunnen de regels opstellen: - Brancheorganisatie (bijv. Keurslager) - Onafhankelijke organisatie (bijv. Stichting Erkenningen Tuinbouw) - De overheid (bijv. erkenningsregeling APK)
Wie zijn de deelnemers?	De betrokken ondernemingen.
In- en uitstapmogelijkheden:	Het opstellen en in stand houden van een erkenningsregeling kost veel geld. Vaak worden er dan ook (hoge) kosten in rekening gebracht als een onderneming zich wil laten erkennen. Daar bovenop kunnen nog de kosten komen van eventuele aanpassingen die men moet doen om aan de erkenningseisen te voldoen en de eventuele kosten van inspectie-instellingen die controleren of een onderneming nog wel aan de gestelde eisen voldoet. Door deze hoge kosten worden ook de uitstapmogelijkheden verkleind, omdat de vele investeringen anders voor niets zouden zijn geweest.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Vaak gebeurt handhaving door de opsteller van de erkenningsregeling, maar de manier waarop is afhankelijk van hoe de regeling is opgezet.
Wetgevend kader:	Sommige erkenningsregelingen vloeien voort uit een *wettelijke verplichting*. Zo komen de erkenningsregeling Tachograafinbouw en de erkenningsregeling Snelheidsbegrenzer voort uit de Rijtijdenwet. Als erkenningsregelingen niet uit de wet voortvloeien dan gaat het om overeenkomsten die voortvloeien uit het *privaatrecht*.

Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Objectieve toevoeging aan de positionering of imago van het product. • Je kunt voorkomen dat derden profiteren van de door de merkhouder opgebouwde goodwill. • Toegenomen consumentenvertrouwen kan vertaald worden in hogere afzetmogelijkheden en/of hogere prijzen • Invloed op de normen door de branche. • Anticipatie op mogelijke overheidsregulering.
Nadelen voor marktpartijen:	• Het ontwikkelen en onderhouden van een erkenningsregeling kost vaak een forse financiële inspanning
Voordelen voor overheid:	➢ Als het nodig is kan de overheid de regels met betrekking tot de erkenningsregeling, dwingend opleggen. • Het bevordert de doorzichtigheid van een markt. • Overheidstoezicht kan meer gericht worden toegepast. • Minder druk op overheid om kwaliteit en veiligheid van producten te reguleren.
Nadelen voor overheid:	• Effectiviteit van de erkenningsregeling wordt minder naarmate er meer zaken door de overheid verplicht worden gesteld. • De door partijen gestelde criteria kunnen voor de overheid onvoldoende zijn • Minder sturingsmogelijkheden bij het disfunctioneren van de zelfregulering. • Consumenten kunnen denken dat de overheid controleert of de codes nageleefd worden en hebben daarom vertrouwen in de producten van de ondernemingen, dit is echter valse zekerheid.
Slaagfactoren:	➢ Transparante toelatingsprocedure ➢ Bekendheid van de naam en betekenis van de regeling ➢ Publicatie van een overzicht van erkende ondernemers ➢ Goede klachtenregeling • Het bestaan van een toetsend orgaan dat de onafhankelijkheid waarborgt • Sterke organisatiegraad van de branchevereniging/onafhankelijke organisatie • Hoog dekkingspercentage, i.v.m. geloofwaardigheid van de regeling • Duidelijkheid vooraf over de gestelde eisen • Besluitvorming over toelating dienst op onafhankelijke wijze te geschieden • Meerwaarde van de regeling voor afnemers en ondernemers
Faalfactoren:	➢ Diversiteit van ondernemingen

	• Herkenbaarheid in de markt, onbekend is onbemind. • Betrouwbaarheid, één slechte ervaring met een erkende ondernemer heeft een negatief effect op de gehele regeling
Valkuilen en tips:	Het ontwikkelen en onderhouden van een erkenningsregeling kost vaak een forse financiële inspanning Overleg met afnemers over de vorm en inhoud van een erkenningsregeling kan leiden tot meerwaarde van de regeling
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Lijster, J.J., de., Noord, P.F., de., Vink, S.A.C., *Succes- en faalfactoren voor erkenningsregelingen in het Midden- en Kleinbedrijf*. Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, Amersfoort, 1993. NMa, brochure Richtsnoeren samenwerking bedrijven, 8 juni 2001, *Stcrt* nr. 108, blz. 28-30, http://www.nmanet.nl/nl/Images/11_3532.pdf. Valk, W.D.M., van der. *Erkenningsregelingen in Nederland, de actuele stand van zaken*. Een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, Zoetermeer 1998. Praktijkvoorbeeld: Stichting Erkenningen Tuinbouw, (1999), Erkenningsregeling voor Groothandelaren in Bloemkwekerijproducten.
Contactpersonen:	

Bijlage 13 Ketengarantiestelsel

Naam:	Ketengarantiestelsel
Type instrument:	Cluster 'informerende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Een samenhangend privaatrechtelijk stelsel van voorwaarden met betrekking tot in ieder geval een publiek belang, dat is gericht op verschillende bij de productie van een product of een dienst betrokken ondernemingen. Deze ondernemingen hebben doorgaans een onderlinge stroom producten en diensten. Met deze voorziening kan elke schakel in de keten door de consument, direct of indirect via de detailhandel, aansprakelijk worden gesteld voor geleden schade als gevolg van gebrekkige producten.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Integrale Keten Beheersing, IKB***. Begin jaren '90 heeft het gezamenlijke bedrijfsleven in de veehouderij een systeem ontwikkeld om de kwaliteit van vee, vlees en eieren te bevorderen en te garanderen. Dat systeem heet Integrale Keten Beheersing, ofwel IKB. Producten die met een IKB-logo in de handel zijn gebracht, komen van bedrijven en slachterijen, waar gecontroleerd wordt op het veevoer, medicijngebruik, de toediening van groeibevorderaars, de hygiëne en het transport. Om het IKB-logo te mogen voeren moet men aan bepaalde regels voldoen. Deze worden vastgesteld en beheerd door vertegenwoordigers van de sector, die zitting hebben in het bestuur van het Productschap Vee en Vlees (PVV) en van het Productschap Pluimvee en Eieren (PPE). Deelname aan de IKB-regeling is vrijwillig. Na aanmelding dient elke deelnemer zich echter aan de eisen te houden, waartoe hij zich via de IKB-overeenkomst heeft verbonden (de IKB-voorwaarden verschillen overigens per diersoort en schakel). In het kader van de IKB moet iedereen in de productieketen informatie met zijn dieren of producten meegeven aan de volgende schakel. Alle gegevens worden vastgelegd, zodat de informatie ook altijd terug te vinden is. Of bedrijven zich aan de IKB-overeenkomst houden wordt gecontroleerd door de andere schakels en door onafhankelijke controleorganisaties. Als een IKB-deelnemer niet aan de gestelde eisen voldoet, volgen er maatregelen. Deze kunnen variëren van een waarschuwing, meer controles en een boete, tot uitsluiting van de regeling (de betreffende onderneming mag dan het IKB-logo niet meer voeren). Het IKB-logo wordt afgegeven door het Productschap Vee en Vlees (PVV) of door het Productschap Pluimvee en Eieren (PPE) (afhankelijk van de aard van de onderneming). De PVV en de PVE zijn niet door de Raad van Accreditatie geaccrediteerd. De onafhankelijke controleorganisaties zijn vaak wel geaccrediteerde instellingen (zoals STERIN/STERLAB).
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	informatieasymmetrie (bijvoorbeeld m.b.t. voedselveiligheid) Externe effecten (maar binnen keten);
Initiatiefnemer:	Vaak brancheorganisaties.

Wie stelt de regels op?	Een overkoepelende organisatie, in samenwerking met de ondernemingen uit de betrokken keten.
Wie ondertekent?	De ondernemingen uit de betrokken keten, die aan de gesteld eisen voldoen.
In- en uitstapmogelijkheden:	De ketengaratiestelsels moeten open zijn voor toe- en uittreding, wegens mogelijke strijd met de mededingingsregels. Voor een goed resultaat is het nodig dat ondernemingen makkelijk kunnen toetreden en dat veel (het liefs alle) schakels dit ook doen (de keten is zo sterk als de zwakste schakel).
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De overkoepelende organisatie en/of de brancheorganisatie houden toezicht of de betrokken ondernemingen zich aan de gestelde eisen houden. Dit kunnen zij doen door zelf controles uit te voren of onafhankelijke controle instellingen daarvoor in te huren. Als ondernemingen niet aan de gestelde eisen voldoen, kan dat leiden tot een waarschuwing, meer controles, een boete of zelfs uitsluiting van het ketengarantiestelsel.
Wetgevend kader:	De afspraken die worden gemaakt in het kader van een ketengarantiestelsel, zijn overeenkomsten die onder het privaatrecht vallen.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Volgens de Europese Commissie kan vanaf december 2000 elke schakel in een keten verantwoordelijk gesteld worden voor de geleverde producten. In het geval van de varkenshouderij verbiedt het EU-recht niet dat een ketengarantiestelsel wordt opgericht, mits de inrichting en uitwerking ervan binnen de grenzen van het mededingingsrechtelijke kader blijven (Bron: Rapport MDW-werkgroep Ketengarantiestelsels, paragraaf 7.7)
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Verbetering technische prestaties en kwaliteit door bestaande kwaliteitsborgingssystemen in de schakels beter op elkaar aan te laten sluiten. ➢ Snelle signalering van problemen. ➢ Onderscheidend ten opzichte van (buitenlandse) concurrenten die niet zo'n stelsel hebben of er niet aan mee doen. • Imagoverbetering branche. • Invloed op de normen door de branche.
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Perceptie van afwenteling van kosten op de sector. ➢ Belemmering innovatie bij te rigide regels. • Extra kosten en verplichtingen voor de brancheorganisatie. • Verzwaring administratieve lastendruk
Voordelen voor overheid:	➢ Snellere signalering van misstanden. • Efficiënter inzet van handhavingstoezicht (metatoezicht)
Nadelen voor overheid:	➢ Relevante signalen over afwijkingen worden niet gecommuniceerd naar de overheid vanwege het vertrouwelijke karakter van de informatie. Verbrokkeling/verlies van overzicht. ➢ Grotere afstand tot de sector. • Theoretisch toezichtsysteem: het risico bestaat dat een controlesysteem wel bestaat

	op papier, maar zonder dat de naleving van regelgeving daadwerkelijk verbeterd wordt.
Slaagfactoren:	➢ Transparantie en communicatie over het functioneren van het systeem. • Het aanwezig zijn van inzicht in de controle op de naleving van de gemaakte afspraken door ketenpartijen. • *Maatschappelijke druk* kan ervoor zorgen dat ondernemingen zich aan de gestelde regels houden. • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep; een sterke verbinding tussen de deelnemers van een bepaalde beroepsgroep of brancheorganisatie zal er toe leiden dat er een betere sociale controle is en coördinatie mogelijk blijft. • Als het *draagvlak* onder de betrokken ondernemingen groot is, zal de bereidheid tot naleving en de aansluiting van de regels op de praktijk groot zijn. • *Inpasbaarheid* van de regels in de bedrijfsvoering
Faalfactoren:	➢ De deelname aan kwaliteitszorgsystemen is over het algemeen beperkt tot een aantal schakels. ➢ De partijen in het private toezicht (controlerende en certificerende instellingen) werken in opdracht van de deelnemende bedrijven, waardoor dezelfde faalfactoren kunnen ontstaan als bij certificering, zoals mogelijke belangenverstrengeling, de problemen geassocieerd met hevige concurrentie tussen verschillende certificerende instellingen.
Valkuilen en tips:	Het risico bestaat dat er een controlesysteem wel bestaat in theorie maar niet in praktijk. Schakels in de keten wachten vaak op elkaar voor het nemen van initiatieven en geven relevante informatie niet door. (Dit instrument wordt nog weinig toegepast.)
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	MDW Rapport, 'een goede keten, een zorg minder'. Praktijkvoorbeeld: Productschappen Vee, Vlees en Eieren, website: www.pve.nl (bezocht op 12 maart 2003). Rijswick, C.W.J. van, Certificering: het ei van Columbus voor de Nederlandse Veehouderij? Themabericht 2002/26 van de Rabobank, www.rabobankgroep.nl/download/0226cri.pdf Beleidsnota voedselveiligheid 2001-2004, 'Veilig voedsel in een veranderende omgeving', Ministerie van Landbouw en Visserij, 2001, http://www.minlnv.nl/infomart/parlemnt/2001/par01243.pdf
Contactpersonen:	

Bijlage 14 Visitatie

Naam:	Visitatie
Type instrument:	Cluster 'informerende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Visitatie wordt met name in de medische sector en in het hoger onderwijs toegepast. Een commissie bestaand uit externe, onafhankelijke collega's gaat op 'visite' bij een organisatie om te zien hoe de organisatie werkt en wat de kwaliteit van de geleverde prestaties is. Het gaat om 'een intercollegiale doorlichting van de organisatie op locatie'. Het is meestal een geregeld terugkerend onderzoek. Het visitatierapport is soms vertrouwelijk en soms openbaar. Aan een visitatie zijn meestal geen formele sancties verbonden. Een uitzondering hiervan is het hoger onderwijs waar visitatiecommissies een belangrijke rol spelen bij de beslissing over het voortbestaan van matige tot slechte opleidingen.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Visitatie voor woningcorporaties*** Visitaties worden niet alleen in de zorg en in het onderwijs toegepast. In 2000 zijn ook woningcorporaties aan de hand van pilot-projecten begonnen met het invoeren van het Visitatiestelsel maatschappelijk rendement. Na 12 succesvolle pilots is op initiatief van Aedes vereniging van woningcorporaties in 2002 een aparte stichting, Raeflex opgericht. Raeflex organiseert en faciliteert visitaties voor woningcorporaties. Deze visitaties kijken naar het volgende: 1. Het beleidsproces: doet de woningcorporatie de goede dingen? 2. Het bedrijfsproces: doet de woningcorporatie de dingen goed? 3. Het resultaat: wat is het maatschappelijk rendement van de woningcorporatie? Visitatie houdt zich onder andere bezig met het proces en de argumentatie van de beleidskeuzes. Hoe komt het beleid tot stand? Hoe en waarom worden bepaalde keuzes gemaakt? Hoe zijn de externe belanghouders betrokken bij het maken van het beleid van de corporatie? Deze visitatie schrijft echter niets voor. Er zijn geen normen, regels of procedures waar men aan moet voldoen om een keurmerk of certificaat in de wacht te slepen (in andere sectoren kan dat anders zijn). Visitatie fungeert voor de woningbouwcorporaties als een goede spiegel. Een woningcorporatie kiest zélf voor visitatie: om ervan te leren én om zich te legitimeren. Het totale visitatietraject neemt vier tot zes maanden in beslag. Het traject kan in vier fasen onderverdeeld worden: 1. zelfevaluatie door de corporatie 2. gesprekken met de visitatiecommissie 3. rapportage van de visitatiecommissie 4. eindgesprek met de visitatiecommissie Iedere corporatie die gevisiteerd wordt krijgt een eigen commissie bestaande uit drie leden en een secretaris. Bij de samenstelling worden verschillende expertises gecombineerd. Een van de leden treedt op als voorzitter en is verantwoordelijk voor het werk van de commissie en het visitatierapport.

	De secretaris onderhoudt de contacten met de corporatie, verzamelt de informatie en stelt het visitatierapport op. De visitatiecommissie praat met bestuur, management en medewerkers van de corporatie en management en bestuur van belangrijke stakeholders. Het eindrapport is in beginsel openbaar, vertrouwelijke informatie wordt in een vertrouwelijke visitatiebrief verzameld. Er is een geschillencommissie visitatie in het leven geroepen. Deze behandelt klachten die betrekking hebben op de wijze waarop de visitatie is verlopen. Er kan niet gediscussieerd worden over de inhoud van het rapport. http://www.aedeswcp.nl/cgi-bin/as.cgi/0281000/c/start/file=/9281000/modulesf/gacde5dk
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Winstgeoriënteerde ondernemingen kunnen beoordeeld en afgerekend worden op winstgevendheid. Visitatie in dergelijke sectoren is niet nodig, maar het is ook niet geschikt: in commerciële sectoren laat men niet in elkaars keuken kijken, je wil je concurrenten niet je geheime trucjes leren. Visitatie is vooral geschikt als kwaliteitszorg in sectoren waar belangrijke publieke taken worden uitgevoerd (bijvoorbeeld zorg, onderwijs, cultuur, en volkshuisvesting). Het beoordelen van de prestaties in 'maatschappelijk ondernemen' – het beoordelen van het maatschappelijke rendement is ingewikkelder dan rendementen bij commerciële bedrijven. In dergelijke gevallen kan visitatie de oplossing bieden. De overheid zou moeilijk deze evaluatie op zich kunnen nemen, er is doorgaans sprake van een grote informatieasymmetrie tussen de overheid en de sector zelf.
Initiatiefnemer:	De betreffende sector zelf
Wie stelt de regels op?	De sector
Wie zijn deelnemers?	Deelname van instellingen kan vrijwillig dan wel verplicht zijn
In- en uitstapmogelijkheden:	Het hangt van de afspraken af. Een woningbouwcorporatie kan zelf beslissen of zij een visitatieprocedure ondergaan terwijl een universiteit bijvoorbeeld geen keuze heeft.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Meestal zijn er geen sancties verbonden aan visitatie. Er zijn echter uitzonderingen. In de voorgenomen accreditatiekader van de Nederlandse Accreditatie Organisatie (NAO) staat dat de NAO haar besluit over het al dan niet verlenen van een keurmerk aan hbo- en wo-instellingen op de bevindingen van visitatiecommissies moet baseren. Zonder het kwaliteitsstempel van de NAO krijgen de opleidingen geen overheidsbekostiging en hun studenten geen studiefinanciering.
Wetgevend kader:	
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor	➢ Het is een weinig bedreigende kwaliteitscontrole. De basisgedachte achter visitatie

marktpartijen:	is, dat tekortkomingen in de kwaliteit van zorg of onderwijs zelden aan onkunde, ondeskundigheid of desinteresse van de aanbieders vallen te wijten. Zij hangen veel meer samen met de wijze waarop de zorg en onderwijs is georganiseerd. ➢ Leeraspect heel belangrijk ➢ Deze kwaliteitscontrole kan nuttig zijn aan de vooravond van voorgenomen veranderingsprocessen • Imago verbeterend • Eigen invloed op de normen
Nadelen voor marktpartijen:	➢ De organisatie moet zich actief opstellen ➢ De organisatie moet zich kwetsbaar en open durven opstellen • Visitatie kost tijd en geld
Voordelen voor overheid:	➢ Als de overheid zelf zou moeten sturen, zou de informatieasymmetrie tussen overheid en sector een probleem zijn • Zelf verantwoordelijkheid nemen voor kwaliteitsbeleid en verantwoording afleggen over de behaalde resultaten
Nadelen voor overheid:	
Slaagfactoren:	• *Draagvlak*:: instanties moeten mee willen doen. • Voldoende *kennis* over mogelijkheden. • *Druk* van de omgeving.
Faalfactoren:	➢ Niet toepasbaar bij commerciële ondernemingen.
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Praktijkvoorbeelden: Beschrijving visitatiecursus in de zorg: http://www.cbo.nl/algemeen/agenda/event20021030160631/view Visitatie voor woningcorporaties: http://www.aedeswcp.nl/cgi-bin/as.cgi/0281000/c/start/file=/9281000/modulesf/fuohp0gs
Contactpersonen:	VSNU verzorgt de visitaties voor de universiteiten, de HBO-Raad voor de hogescholen. Raeflex is te bereiken op (035) 5238218 of via de mail w.dewater@raeflex.nl. (visitatie woningcorporaties) Contactpersoon: mevrouw S.J.C. Kwint verzorgt visitatie cursussen voor CBO visitatie@cbo.nl
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: Lawrence Lessig, *Code, and Other Laws of Cyberspace*, Basic Books, 1999 (http://code-is-law.org/).
Contactpersonen:	Lodewijk Asscher (asscher@ivir.nl) is bezig met een onderzoek naar techniek als reguleringsinstrument.

Bijlage 15 Algemene Voorwaarden overleg (SER)

Naam:	Algemene voorwaarden overleg in het kader van de SER (ook wel leverings- of betalingsvoorwaarden genoemd)
Type instrument:	Cluster 'contractuele instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Algemene Voorwaarden zijn de 'kleine lettertjes' bij koop- en andere overeenkomsten waarin de rechten en plichten van de consument en producent zijn vastgelegd. We spreken over tweezijdige zelfregulering als ondernemers en consumenten in overleg gezamenlijk invulling geven aan de Algemene Voorwaarden. De Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg van de SER speelt een faciliterende rol voor het overleg. De Coördinatiegroep bestaat uit één onafhankelijk lid (tevens voorzitter), twee leden namens de centrale ondernemersorganisaties en twee leden namens de Consumentenbond. De Coördinatiegroep ziet toe dat er voor het opstellen van Algemene Voorwaarden van een specifieke branche een overleggroep wordt samengesteld uit de betrokken brancheorganisatie(s) en de Consumentenbond, zo nodig aangevuld met een categoriale consumentenorganisatie. De Coördinatiegroep benoemt een onafhankelijk voorzitter van de overleggroep en bewaakt de goede voortgang van elke overleggroep. Vanuit het SER-secretariaat wordt procedurele en technisch-inhoudelijke ondersteuning verleend. De bij het overleg betrokken organisaties zijn zelf verantwoordelijk voor de inhoud van de Algemene Voorwaarden. De resultaten van afgerond voorwaardenoverleg worden ter kennisgeving toegezonden aan de Coördinatiegroep, de Commissie voor Consumentenaangelegenheden, de Minister van Justitie, de Staatssecretaris van Economische Zaken en aan de Stichting Geschillencommissies voor consumentenzaken. In enkele tientallen branches van het bedrijfsleven zijn dit soort afspraken gemaakt. Op de procedure van het overleg is het Protocol Overleg Algemene Voorwaarden van toepassing dat regels bevat voor de samenstelling van Overleggroepen, de evaluatie van Algemene voorwaarden en voor conflictsituaties. In principe elke onderneming die vertegenwoordigd wordt door de branchevereniging hanteert dan dezelfde Algemene Voorwaarden. Individuele afwijking daarvan is mogelijk, maar het moet schriftelijk vastgelegd worden tussen de ondernemer en de consument. Het verschil tussen de standaardregeling en Algemene Voorwaarden opgesteld in het kader van de SER is dat de standaardregeling in principe voor de hele branche geldt, terwijl Algemene Voorwaarden alleen voor de georganiseerde deel van de branche gelden (d.w.z. de bij de betrokken brancheorganisatie(s) aangesloten ondernemingen). Algemene Voorwaarden overleg kan een opstap zijn naar een standaardregeling. Bij de standaardregeling behoudt de minister bevoegdheden, als stok achter de deur. In die zin is algemeen voorwaarden meer zelfregulering dan een standaardregeling. In de praktijk zijn er echter nog geen voorbeelden van standaardregeling bekend. Bron: SER Coördinatiegroep Zelfregulering (2000) *Protocol Overleg Algemene Voorwaarden* en *Handleiding voor Algemene Voorwaarden*
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	Er zijn vele tientallen sets van algemene voorwaarden tot stand gekomen gefaciliteerd door de Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg van de SER voor tal van branches,

	met name voor infrastructuur (water, energie, telecom), wonen, mobiliteit (vakantie en vervoer) enzovoorts. Een mooi voorbeeld is BOVAG. BOVAG is een brancheorganisatie van 11.000 ondernemers die zich met mobiliteit bezig houden. BOVAG is een vereniging van personenauto- en truckdealers, algemene auto-, tweewieler-, caravan-, aanhangwagen-, motorenrevisie-, autoverhuur- en autowasbedrijven, verkeersopleidingen en tankstations. Het is een strek georganiseerde branche: de brancheorganisatie die dient als platform, nieuws-, voorlichtings- en informatiecentrum. BOVAG lobbyt, organiseert kwaliteitszorg en adviseert afdelingen. Daarnaast is BOVAG een werkgeversorganisatie die zich bezighoudt met arbeidsvoorwaardenbeleid, arbeidsvoorziening, arbeidsomstandigheden en onderwijs. Bovendien zorgt BOVAG als netwerkorganisatie voor inkoopbundeling. BOVAG voert namens zijn leden Algemene Voorwaarden overleg. Voor de autobranche is die opgesteld in overleg met de Consumentenbond en de ANWB. In het kader van dit overleg werd ook een Geschillencommissie ingesteld. De Algemene Voorwaarden worden in het kader van de SER Zelfreguleringsoverleg periodiek geëvalueerd. Eventuele mankementen kunnen dan aangepast worden. Het gezamenlijk opstellen van Algemene Voorwaarden en vooral de instelling van de Geschillencommissie wordt als positief ervaren. Na de positieve ervaringen uit de autobranche voert BOVAG ook namens andere tot de vereniging behorende branches overleg. Het gaat om andere grote afdelingen binnen BOVAG (caravans, kampeerwagens en vouwwagens) waar potentieel veel problemen kunnen voorkomen bij koop en verkoop. Deze overleggen worden in het voorjaar van 2003 afgerond. Voor kleinere afdelingen binnen BOVAG waar, in verhouding minder problemen zich voordoen bij transacties, zoals bijvoorbeeld tankstations, heeft BOVAG vooralsnog geen stappen genomen om een Algemene Voorwaarden overleg te initiëren.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Transactiekosten in contractuele fase. Ongelijke machtspositie van vrager t.o.v. aanbieder, mede door informatie-asymmetrie. Door het algemene voorwaarden overleg wordt de positie van de consument versterkt.
Initiatiefnemer:	Het Burgerlijk Wetboek (BW) geeft een kader waarbinnen Algemene Voorwaarden kunnen worden opgesteld. Dit wordt doorgaans op initiatief van de branche ingevuld.
Wie stelt de regels op?	Consumenten en ondernemers geven concrete invulling aan de wet en kunnen bovenwettelijke afspraken maken. Partijen bepalen ieder aan eigen zijde in onderling overleg welke belanghebbende organisaties aan het overleg zullen deelnemen. De partijen benoemen zelf de personen die aan het overleg zullen deelnemen. De Coördinatiegroep ziet toe op de samenstelling van het overleg met betrekking tot de organisaties en het aantal personen. Het overleg wordt vervolgens gevoerd onder onafhankelijk voorzitterschap en met ondersteuning van het SER-secretariaat.
Wie zijn de deelnemers?	De georganiseerde ondernemingen uit de branche
In- en uitstapmogelijkheden:	Een ondernemer(sorganisatie) kan overgaan tot het hanteren van eenzijdig gewijzigde Algemene Voorwaarden. In dat geval vervalt de standaardclausule (komt praktisch nooit voor). Maar eerst bemiddelingspoging. In individuele gevallen kan men afwijken van de Algemene Voorwaarden, maar deze moet schriftelijk tussen ondernemer en consument worden vastgelegd.
Handhaving van regels (toezicht,	De handhaving van Algemene Voorwaarden kan via een combinatie met een ander zelfreguleringsinstrument, het instellen van een geschillencommissie. In alle gevallen van Algemene Voorwaarden die in het kader van de Coördinatiegroep van de SER tot

controle en bestraffing):	stand zijn gekomen is zo'n commissie ingesteld bij de Stichting Geschillencommissies voor consumentenzaken. Ten behoeve van een deskundige interpretatie van de gemaakte afspraken worden de notulen van het overleg in de Coördinatiegroep aan de Stichting Geschillencommissies gestuurd. Deze heeft dan achtergrondinformatie over de totstandkoming van een artikel uit de Algemene Voorwaarden. Een uitspraak van de Geschillencommissie kan worden aangevochten bij de rechter, deze zal de zaak echter slechts marginaal toetsen. Overheid is betrokken bij de SER maar controleert het Algemene Voorwaarden overleg zelf niet.
Wetgevend kader:	De afdeling algemene voorwaarden in Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (artikelen 6:231 tot en met 247).
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Indien gewenst, kan het overleg forum bieden voor overleg over andere onderwerpen (open kader voor privaatrechtelijk overleg na toestemming van het dagelijks bestuur van de SER). • Verlaagt de transactiekosten van economisch verkeer.
Nadelen voor marktpartijen:	• In overleg met consumenten: "ondernemers moeten water bij de wijn doen"
Voordelen voor overheid:	• Transparantie voor consument. • De wettelijke regeling algemene voorwaarden is een goed middel om partijen die (nog) niet vrijwillig tot overleg bereid zijn, aan tafel te krijgen.
Nadelen voor overheid:	• Minder concurrentie, minder ruimte voor bedrijven om zichzelf te differentiëren van concurrenten en aansluiten op specifieke wensen van de consument
Slaagfactoren:	• De Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg van de SER speelt een belangrijke rol in het faciliteren van het proces waarbij de regels worden opgesteld. De Coördinatiegroep geeft ook een kader voor de evaluatie en voortzetting van de regeling na verloop van tijd.
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	Geen publiciteit tijdens onderhandelingen Derden, zoals voorschakels in de bedrijfskolom, tussenpersonen of aanbieders van in de branche gebruikte media. Deze partijen kunnen ook eigen Algemene Voorwaarden hanteren dat van invloed is op transacties.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: SER rapport 1989
Contactpersoon:	Thom van Mierlo (SER Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg) Tel: 070-3499545 (511)

Bijlage 16 Standaardregeling

Naam:	Standaardregeling
Type instrument:	Cluster 'contractuele instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	De standaardregeling heeft betrekking op dezelfde onderwerpen als Algemene Voorwaarden, maar heeft een aantal onderscheidende karakteristieken/eigenschappen. De standaardregeling is een regeling tussen de belanghebbende groeperingen. Voor de totstandkoming ervan op het consumententerrein is betrokkenheid van consumentenorganisaties een constitutief vereiste. Het gaat om een bottom-up instrument van de branche, maar het moet goedgekeurd zijn door de Minister van Justitie. Dit laatste is een wezenlijk verschil ten opzichte van Algemene Voorwaarden. Algemene Voorwaarden zijn contractuele bedingen die standaard door de ene partij aan wederpartijen worden opgelegd. Een standaardregeling is daarentegen een vorm van wetgeving (wet in de materiële zin), die derhalve van rechtswege van toepassing is, d.w.z. ongeacht de vraag of partijen dat willen of beseffen. Het doel is het aanvullen van het algemeen contractenrecht voor een specifieke situatie, waarbij dwingende regels worden opgelegd in plaats van facultatieve regels (d.w.z. dat partijen daarvan mogen afwijken). Bij de standaardregeling behoudt bovendien de minister bevoegdheden, als stok achter de deur. In die zin is algemene voorwaarden-overleg meer *zelf*regulering dan een standaardregeling (zie **Fout! Ongeldig resultaat voor tabel.**).
Juridische definitie:	Zie art. 6:214 BW
Praktijkvoorbeeld:	In de praktijk is standaardregeling nog niet toegepast in Nederland, noch zijn uit het buitenland voorbeelden bekend. In Nederland lopen echter mondjesmaat initiatieven om tot een dergelijke regeling te komen. Er bestaat op dit moment interesse voor toepassing in de sector kinderopvang en de sector verblijfsrecreatie.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	Transactiekosten in de contractuele fase. Ongelijke machtspositie van vrager t.o.v. aanbieder, gecombineerd met additionele problemen in de branche. In veel gevallen is Algemene Voorwaarden-overleg (zie Bijlage 15) voldoende om het probleem op te lossen. De branche kan echter van mening zijn dat het van belang is dat ook de ongeorganiseerde deel van de branche zich aan de regel houdt.
Initiatiefnemer:	Beroepsgroep/bedrijfstak
Wie stelt de regels op?	Een standaardregeling wordt vastgesteld, gewijzigd en ingetrokken door een door de Minister van Justitie te benoemen commissie. Deze vaststelling, wijziging of intrekking wordt pas van kracht nadat zij bij Koninklijk Besluit is goedgekeurd en met het goedkeuringsbesluit in de Staatscourant is afgekondigd (art. 6:214 lid 3)
Wie zijn deelnemers?	De standaardregeling is van rechtswege toepasselijk voor elke ondernemer in de branche.

In- en uitstapmogelijkheden:	Afwijken van regeling mogelijk, zie artikel 6:214 lid 5 BW
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Partijen zijn hier in eerste instantie zelf voor verantwoordelijk. Dit kan in combinatie met een andere zelfreguleringsinstrument: geschillencommissies. Zie handhaving Algemene Voorwaarden.
Wetgevend kader:	Privaatrecht; i.h.b. artikel 6:214 BW
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Soms kan rust in de branche worden bereikt door het hanteren van een standaardregeling. • Rechtszekerheid • De branche kan het initiatief naar zich toetrekken als de overheid met wetgeving dreigt
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Algemene Voorwaarden die zijn opgesteld in het kader van de SER worden door bedrijven als een soort concurrentievoordeel gezien ten opzichte van de ongeorganiseerde delen van de branche. Als daarvan een standaardregeling wordt gemaakt, verliest de georganiseerde deel van de branche dat concurrentievoordeel.
Voordelen voor overheid:	• Rechtvaardigheid en rechtszekerheid in consumentenbescherming.
Nadelen voor overheid:	
Slaagfactoren:	
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	Het gevaar bestaat dat dit wegens beperkende effecten op de mededinging in strijd komt met het Europees recht. Raadpleging en evt. overleg met ambtenaren van de Europese Commissie is derhalve aan te bevelen.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Theorie: SER (1989)
Contactpersonen:	Thom van Mierlo (SER Coördinatiegroep Zelfreguleringsoverleg) Tel: 070-3499545 (511)

Bijlage 17 Arbitrage

Naam:	Arbitrage, minitrage
Type instrument:	Cluster 'geschilbeslechtende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	In een overeenkomst kan worden afgesproken om toekomstige geschillen over de overeenkomst of een bepaald aspect daarvan aan arbitrage te onderwerpen. Ook bij lopende geschillen kan, bij wijze van compromis, een arbitrage overeenkomst worden gesloten. De partijen moeten het eens zijn over: - Het aantal arbiters (in de praktijk meestal drie; iedere partij wijst er één aan, deze kiezen gezamenlijk een derde arbiter); - De wijze van benoeming; en - De criteria waarop een uitspraak wordt gedaan: naar de rechtsregels of naar "goede mannen naar billijkheid". In de praktijk meestal het laatste. Eiser en verweerder krijgen de mogelijkheid om hun standpunt (schriftelijk) kenbaar te maken. Daarna volgt een zitting. Hierna gaan de arbiters beraadslagen en volgt een uitspraak. De partijen ontvangen de uitspraak. De verliezende partij moet de kosten betalen. De uitspraak van de arbiters kan op eenvoudige wijze voor tenuitvoerlegging vatbaar worden verklaard door middel van een verlof tot tenuitvoerlegging (exequatur) van de president van de rechtbank. Daarmee krijgt een arbitraal vonnis dezelfde kracht als een vonnis van een overheidsrechter. Een arbitraal vonnis zal door de overheidsrechter hoofdzakelijk aan formele vereisten worden getoetst (en dus niet inhoudelijk). Het Nederlands Arbitrage Instituut (NAI) is in leven geroepen om arbitrage als middel van geschilbeslechting te bevorderen. Het NAI biedt het bedrijfsleven een geregelde arbitrageprocedure. Grondslag hiervoor is het Arbitrage Reglement dat wordt uitgegeven door het NAI. Hierin opgenomen is de tekst voor een arbitraal beding dat kan worden opgenomen in alle zakelijke overeenkomsten. De partijen komen hierdoor overeen dat bij het ontstaan van onenigheid de arbitrage zal worden geadministreerd door het NAI volgens een van te voren vastgelegde procedure. Naast arbitrage kent het NAI een gestructureerde vorm van bemiddeling dat zijn eigen reglement heeft; het Minitrage Reglement. Minitrage begint met mediation: partijen zelf met behulp van een bemiddelaar hun geschil tot een oplossing brengen door te proberen tot een vergelijk te komen. Indien partijen niet tot een vergelijk komen, zal het geschil alsnog in een arbitrale of gerechtelijke procedure moeten worden berecht.
Juridische definitie:	

Praktijkvoorbeeld:	**Raad van Arbitrage voor de Bouw** De Raad van Arbitrage voor de Bouw in Nederland (RvA) fungeert veelal als instantie waaraan geschillen over aanbestedingen worden voorgelegd. De meeste leden van de Raad worden benoemd door de drie constituerende verenigingen: het Algemeen Verbond Bouwbedrijf (AVBB), het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIVI) en de Bond van Nederlandse Architecten (BNA). Elk van deze verenigingen benoemt 23 leden van de Raad. Elk van deze verenigingen heeft een veto-recht ten aanzien van de benoemingen van de andere verenigingen. Daarnaast worden 4 leden benoemd door een aannemersvereniging. Ook zijn er 14 leden-juristen die door het bestuur van de Raad worden benoemd op voordracht van de Nederlandse Juristenvereniging. Alle benoemingen vereisen de goedkeuring van de Minister van Verkeer en Waterstaat. Voor arbitrages over een bedrag tot 45.000 euro benoemt de voorzitter van de Raad één arbiter. Als het om een groter bedrag gaat, worden drie arbiters benoemd. In theorie kunnen de arbiters door de betrokken partijen worden gekozen, maar in de praktijk worden zij het doorgaans niet eens en kiest de voorzitter van de Raad de arbiters. Daarbij wordt gestreefd naar spreiding over de verschillende groepen (aannemers, ingenieurs, architecten). Bij geschillen die vallen onder Europese richtlijnen neemt altijd een lid-jurist deel aan de arbitrage. Het probleem met de Raad van Arbitrage is dat opdrachtgevers zich niet vertegenwoordigd voelen. (In het verre verleden was de benoeming van ingenieurs bedoeld om de opdrachtgevers te vertegenwoordigen.) Niet alleen de samenstelling maar ook de uitspraken van de Raad lijken te wijzen op een sterke oriëntatie op de belangen van bouwbedrijven. Arbitrage dient in andere sectoren doorgaans als een minder 'moeizaam' alternatief voor rechtspraak, waarvoor partijen vrijwillig kunnen kiezen. In aanbestedingsvoorwaarden en contracten is echter standaard een 'arbitraal beding' opgenomen, dat de gang naar de Raad verplicht stelt en een beroep op de 'echte' rechter uitsluit. Kennelijk hebben opdrachtgevers, ondanks hun bezwaren tegen de Raad, geen reële mogelijkheid om andere vormen van arbitrage of rechtspraak te kiezen. Een standaard arbitraal beding en een verkeerd gekozen samenstelling van de arbitragecommissie brengt het succes van het zelfreguleringsinstrument in gevaar. De Raad van Arbitrage wordt door velen niet als een neutraal en objectief instituut wordt gezien. Bron: *Verboden voor onbevoegden* Carlijn Bijvoet, L. Bunschoten, Flora Felso, Carl Koopmans, Jules Theeuwes, Jasper de Winter, 's-Gravenhage, Tweede Kamer, SEO-rapportnr. 640, 2002, 69-175, (Deel 2 in Enquête Bouwnijverheid. Deelproject 1: Economische structuurkenmerken van bouwnijverheid. Tweede kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28244, nr.8.p.69-175.) Raad van Arbitrage, Jaarverslag 2000.
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Hoge drempels (kosten) om naar de rechter stappen bij een geschil. Het kan tussen ondernemingen onderling, tussen onderneming en overheid, en onderneming en consument.
Initiatiefnemer:	Partijen die een overeenkomst sluiten.
Wie stelt de regels op?	Het Arbitrage reglement is opgesteld door het NAI. Partijen die een overeenkomst sluiten bepalen of ze arbitrage willen inschakelen in geval van toekomstige geschillen.

Wie zijn deelnemers?	Partijen die een overeenkomst hebben gesloten waarin een arbitrageovereenkomst is opgenomen.
In- en uitstapmogelijkheden:	Als partijen zijn overeengekomen om arbitrage in te schakelen bij geschillen dan kan hieraan niet worden ontkomen bij een daadwerkelijk geschil, tenzij beide partijen dit overeenkomen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De arbitragecommissie doet uitspraak; de handhaving wordt gesteund door het reguliere rechtssysteem.
Wetgevend kader:	De wet stelt de eis dat het bestaan van iedere arbitrageovereenkomst wordt bewezen door een geschrift. Een mondelinge arbitrageovereenkomst is niet (meer) toereikend. Ook heeft de wet geregeld welke status een uitspraak van een arbitrage heeft, deze kan namelijk op eenvoudige wijze dezelfde status krijgen als een vonnis van een overheidsrechter. Nieuwe arbitrage wet van 1 december 1986 (artt. 1020-1076 Wetboek van Burgerlijke Rechtvordering).
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Er kan ook internationale arbitrage worden ingeschakeld. Dit bijvoorbeeld in het geval de partijen die een overeenkomst sluiten uit verschillende landen afkomstig zijn. In het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is opgenomen dat ook internationale arbitrage mogelijk is. Wel moet deze voldoen aan de bepalingen van het Verdrag van New York van 1958 inzake de erkenning en ten uitvoerlegging van buitenlandse scheidsrechterlijke uitspraken.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Toegankelijkere rechtspraak • Snelle geschilbeslechting door gespecialiseerde kennis arbiters • Goedkope geschilbeslechting
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Geen hoger beroep mogelijk op inhoudelijke punten • Geen precedentwerking; niet geschikt voor situaties waarbij sprake is van ernstig conflict en men de tegenpartij hard 'aanpakken' om als voorbeeld te stellen voor anderen
Voordelen voor overheid:	• Ontlasten van het rechtssysteem, en als gevolg daarvan een hogere toegankelijkheid tot rechtspraak voor gevallen waar dat echt nodig is
Nadelen voor overheid:	• Minder waarborgen m.b.t. rechtszekerheid en rechtvaardigheid
Slaagfactoren:	➢ Beschikbaarheid deskundige, onafhankelijke en onpartijdige arbiters. ➢ Wettelijke omkadering • Een bepaald niveau van *kennis* binnen de sector; • Er moet *draagvlak* zijn binnen de sector; • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; • *Maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond
Faalfactoren:	➢ Ongelukkige samenstelling leden arbitragecommissie (Raad van Arbitrage in de bouw)

Valkuilen en tips:	Vooral gebruiken bij relatief ongecompliceerde problemen
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	De website van het Nederlands Arbitrage Instituut: www.nai.nl Praktijkvoorbeeld: De rol van de Raad van Arbitrage in de bouw
Contactpersonen:	Nederlands Arbitrage Instituut

Bijlage 18 Bindend advies

Naam:	Bindend advies
Type instrument:	Cluster 'geschilbeslechtende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	In een overeenkomst kan worden afgesproken dat een geschil betreffende de overeenkomst beslecht wordt door een bindend advies van een onafhankelijke deskundige. Ook bij lopende geschillen kan, bij wijze van compromis, worden overeengekomen een bindend advies in te winnen. De partijen moeten het eens zijn over: - het aantal bindend adviseurs (in de praktijk meestal drie; iedere partij wijst er één aan, deze kiezen gezamenlijk een derde deskundige); - de wijze van benoeming; en - de criteria waarop de uitspraak wordt gedaan: naar de rechtsregels of als "goede mannen naar billijkheid". In de praktijk meestal het laatste. Eiser en verweerder krijgen de mogelijkheid om hun standpunt (schriftelijk) kenbaar te maken. Daarna volgt een zitting. Hierna gaat de bindend adviseur zich beraden en volgt een uitspraak. Als niet expliciet anders is afgesproken moet de verliezende partij de kosten betalen. Een uitspraak gedaan bij wege van bindend advies heeft niet de kracht van een vonnis, doch is slechts een uitspraak van een derde (bindend adviseur), waarbij partijen vooraf overeengekomen zijn zich daarnaar te zullen gedragen. Weigert een der partijen zich aan het bindend advies te houden, dan pleegt zij contractbreuk en kan de andere partij haar via de 'gewone' burgerlijke rechter dwingen tot nakoming van de overeenkomst. In tegenstelling tot de uitspraak van een arbitragecommissie kan een bindend advies door de rechter ook inhoudelijk worden getoetst. Op consumententerrein is een initiatief om het gebruik van bindend advies te bevorderen. De Stichting Geschillencommissies Consumentenzaken (SGC) heeft als doel geschillen tussen consumenten en ondernemers op een goedkope, snelle en eenvoudige manier uit de wereld te helpen. Op dit moment zijn er 29 commissies die zich bezig houden met geschillen betreffende onder andere bankzaken, openbare nutsbedrijven, reizen, taxivervoer, telecommunicatie en wonen. Het werkterrein van de geschillencommissies zijn goed afgebakend. Geschillen kunnen alleen in behandeling genomen worden als de ondernemer geregistreerd staat bij de SGC. Het soort conflict waarmee consumenten bij de geschillencommissie terecht kunnen worden ook van tevoren bepaald: in de telecom sector bijvoorbeeld kunnen geschillen betreffende de telefoonrekening wel, geschillen betreffende randapparatuur kunnen niet in behandeling worden genomen. Op de mogelijkheid om naar de geschillencommissie te stappen wordt doorgaans in de algemene voorwaarden van het koopcontract gewezen.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Bindend advies in zelfreguleringsafspraken*** In 2002 hebben de aanbieders van mobiele telefonie (network operators en service providers) een samenwerkingsovereenkomst gesloten met de Staat der Nederlanden en de Consumentenbond om een kwaliteitsmonitor voor de mobiele telefonie te ontwikkelen. De transparantie van de kwaliteit wordt door een stelsel van gestandaardiseerde kwaliteitsmetingen en een periodieke publicatie daarover bevorderd.

	In het kader van deze zelfreguleringsovereenkomst worden afspraken gemaakt over meetmethoden. Elk aanbieder draagt zelf zorg voor het meten van de kwaliteit conform de afgesproken meetmethode. Een onafhankelijke auditor valideert de metingen. Aan de hand van de auditrapporten en andere service indicatoren wordt een rapportage opgesteld dat overzicht geeft van de uitkomsten van de kwaliteitsmetingen. Er zijn strikte afspraken gemaakt over wie wanneer wat mag publiceren. Er zijn ook afspraken gemaakt over wie welke kosten draagt (auditkosten, onafhankelijke voorzitter, secretariaat). De overheid zorgt voor de afwikkeling van de contracten met de auditor en de onafhankelijke voorzitter en vervult een bemiddelende rol bij verschil in inzichten. De samenwerkingsovereenkomst is voor 2 jaar aangegaan. Er is een tussentijdse evaluatie afgesproken voor na de eerste meting en een eindevaluatie tegen het einde van het contracttermijn. Op basis van het eindevaluatie wordt beoordeeld of het overeenkomst voortgezet wordt. In de samenwerkingsovereenkomst is tevens vastgelegd dat indien een geschil tussen partijen ontstaat over de overeenkomst en de uitvoering daarvan dat niet door een minnelijke schikking kan worden opgelost, wordt het geschil beslecht door een bindend advies te geven door een onafhankelijke deskundige die door de overheid wordt benoemd. De kosten van de bindend adviseur worden door de partijen in het geschil gezamenlijk – ieder voor een gelijk deel – gedragen. Gezien de moeizame onderhandelingen om tot een gezamenlijk standpunt te komen is deze bepaling een hele belangrijke in het in stand houden van de afspraak. (De samenwerkingsovereenkomst transparantie kwaliteit mobiele telecommunicatie inmiddels beëindigd; het gevolg is dat de wettelijk regulering om transparantie mogelijk te maken nu zal worden aangescherpt.)
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Hoge drempels (kosten) om naar de rechter stappen bij een geschil.
Initiatiefnemer:	Partijen die een overeenkomst sluiten.
Wie stelt de regels op?	Partijen die betrokken zijn bij de overeenkomst (bij het sluiten van de overeenkomst of bij een lopend geschil). In geval van de inschakeling van de SGC zijn de regels vastgelegd in de reglement van de gespecialiseerde geschillencommissie.
Wie zijn deelnemers?	Partijen die een overeenkomst hebben gesloten waarin een bindend advies overeenkomst is opgenomen.
In- en uitstapmogelijkheden:	Als partijen zijn overeengekomen om bindend advies in te schakelen bij geschillen dan kan hieraan niet worden ontkomen bij een daadwerkelijk geschil, tenzij beide partijen dit overeenkomen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Een bindend adviseur doet een uitspraak. Als een van de partijen zich hier niet aan houdt dan pleegt deze contractbreuk die voor de overheidsrechter kan worden aangevochten.
Wetgevend kader:	Bij bindend advies kan de rechter ook nog inhoudelijk toetsen. Indien de wet niet toestaat dat een arbitrage wordt ingesteld kan een bindend advies worden gegeven.

Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Ook in het kader van overeenkomsten met internationale aspecten kan worden afgesproken zich in geval van onenigheid aan een bindend advies te onderwerpen.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Snelle geschilbeslechting door gespecialiseerde kennis bindend adviseur • Goedkope geschilbeslechting
Nadelen voor marktpartijen:	• Geen precedentwerking; niet geschikt voor situaties waarbij sprake is van ernstig conflict en men de tegenpartij hard 'aanpakken' om als voorbeeld te stellen voor anderen
Voordelen voor overheid:	• Ontlasten van het rechtssysteem, en als gevolg daarvan een hogere toegankelijkheid tot rechtspraak voor gevallen waar dat echt nodig is
Nadelen voor overheid:	• Minder waarborgen m.b.t. rechtszekerheid en rechtvaardigheid
Slaagfactoren:	➢ Beschikbaarheid van onafhankelijke en onpartijdige bindend adviseurs. • Een bepaald niveau van *kennis* binnen de sector; • Er moet *draagvlak* zijn binnen de sector; • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; • *Maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond
Faalfactoren:	▪ Beperkte wettelijke omkadering, rechter kan ook inhoudelijk toetsen.
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	www.geschillencommissie.nl
Contactpersonen:	Nederlands Arbitrage Instituut: www.nai.nl Stichting Geschillencommissies voor Consumentenzaken

Bijlage 19 Mediation

Naam:	Mediation
Type instrument:	Cluster 'Geschilbeslechtende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Mediation ('bemiddeling') is het gezamenlijk oplossen van een geschil met de hulp van een neutrale conflictbemiddelaar: de mediator. De mediator neemt geen standpunt in, maar helpt de partijen om een eigen oplossing te vinden. Vaak blijkt dat gezamenlijk een oplossing kan worden bereikt, waarmee alle betrokkenen tevreden zijn. Een groot voordeel daarvan is dat partijen de baas blijven over de oplossing van hun geschil en hun relatie niet onnodig wordt beschadigd. Voor mediation gelden twee belangrijke uitgangspunten: vrijwilligheid en vertrouwelijkheid. Partijen kunnen niet worden gedwongen aan het mediation-proces mee te doen. De deelnemers moeten zich vooraf verbinden tot geheimhouding. Aan het begin van het mediation-proces sluiten de partijen en de mediator een mediation-overeenkomst: een soort intentieverklaring dat ze het geschil door mediation trachten op te lossen. Partijen beloven tijdens een mediationproces geen gerechtelijke stappen te ondernemen. Dan start het informele, flexibele mediation-proces. De partijen stellen zich actief op. De mediator stimuleert hen tot overleg, waarbij niet de formele standpunten maar juist de belangen van partijen centraal staan. Bij mediation zijn creatieve oplossingen mogelijk, een belangrijk voordeel ten opzichte van een juridische procedure. De uitkomst wordt niet opgelegd door de mediator, de partijen bepalen zelf hoe de oplossing eruit ziet. De uitkomst wordt vastgelegd in een zogenaamd vaststellingsovereenkomst (art. 7:900 e.v. BW). Bij niet-nakoming kan de rechter worden ingeschakeld (of kan opnieuw een mediator worden ingesteld). Het Nederland Mediation Instituut accrediteert mediators en beheert een landelijk Register van Mediators. De principes van mediation liggen vast in het NMI Mediation Reglement.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Inbreuk op octrooi Akzo Nobel*** Het volgende citaat van Mr A.J.A.J. Eijsbouts, directeur Juridische Zaken van Akzo Nobel is afkomstig van de website van de NMI: "Het voordeel van mediation kan ik het best uitleggen aan de hand van een voorbeeld. Er was een inbreuk gemaakt op onze octrooien. We voorzagen een complexe en langdurige rechtszaak, dus besloten we kort na aanvang van de rechtszaak aan te sturen op een oplossing via mediation. De uiteindelijke oplossing zouden we nooit via een normale rechtszaak hebben kunnen bereiken. Want in plaats van een schadevergoeding kwamen we tot een licentie-overeenkomst met bijkomende leveringscontracten over en weer. Die overeenkomsten leverden enkele tientallen miljoenen dollars op, aanzienlijk meer dan de verwachte schadevergoeding. En het scheelde ons ook management- en marketinginspanningen om het product zelf op de markt te brengen. Wij hebben gewonnen, maar het andere bedrijf won ook. Zo bouw je een duurzame zakenrelatie op." www.nmi.nl
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Hoge drempels (kosten) om naar de rechter stappen bij een geschil.

Initiatiefnemer:	De partijen die betrokken zijn bij een conflict. Mediation wordt echter tevens door de overheid gestimuleerd. Het ministerie van Justitie heeft in de regeringsverklaring te kennen gegeven alternatieve vormen van geschilafdoening te willen stimuleren (*Handelingen II*, 1998-1999, 26 352, nrs 1-2). Ontwikkeling van ADR (Alternative Dispute Resolution) wordt als denkbaar element van een adequate juridische infrastructuur gezien waarbij partijen in de eerste plaats zelf verantwoordelijkheid dragen voor oplossing van hun onderlinge geschillen. De minister van Justitie heeft ADR-platform ingesteld dat zich concentreert op beleidsontwikkeling van mediation in de Nederlandse rechtspraktijk.
Wie stelt de regels op?	De mediation-organisatie in een mediation-overeenkomst.
Wie zijn deelnemers?	De bij een geschil betrokken partijen die een mediation overeenkomst tekenen.
In- en uitstapmogelijkheden:	Hangt af van de overeenkomst.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Indien overeenstemming wordt bereikt in het mediationproces, wordt deze vastgelegd in een vaststellingsovereenkomst. Het zijn de geschilpartijen die toezicht houden op hun eigen overeenkomst. Wordt deze niet nagekomen dan kan de rechter worden ingeschakeld wegens het niet nakomen van een overeenkomst.
Wetgevend kader:	(geen; niet verboden)
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Mediation is een Amerikaans/Brits/Australisch verschijnsel. Momenteel is in diverse Europese landen een praktijk van mediation aan het ontwikkelen, de vormen van mediation kunnen van elkaar verschillen, dit heeft o.a. met het rechtssysteem in de diverse landen te maken.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	➢ Dejuridisering geschilafdoening – informele procedure ➢ Betere, creatievere oplossingen mogelijk voor afdoening van geschillen ➢ Geen onnodige beschadiging van relaties ➢ Geen beschadiging imago bij breder publiek door ontbreken van publiciteit (er worden immers geen eisen gesteld aan openbaarheid zoals in de reguliere rechtsgang het geval is) ➢ Gezamenlijke oplossing = hoge acceptatiegraad • Kostenbeheersing • Meestal snellere procedure, waardoor soms tevens kan worden voorkomen dat een conflict escaleert
Nadelen voor marktpartijen:	• Geen precedentwerking; niet geschikt voor situaties waarbij sprake is van ernstig conflict en men de tegenpartij hard 'aanpakken' om als voorbeeld te stellen voor anderen
Voordelen voor overheid:	➢ Meer pluriforme toegang tot het recht ➢ Betere, creatievere oplossingen mogelijk voor afdoening van geschillen • Ontlasten van het rechtssysteem, en als gevolg daarvan een hogere toegankelijkheid

	tot rechtspraak voor gevallen waar dat echt nodig is
Nadelen voor overheid:	• Minder waarborgen m.b.t. rechtszekerheid en rechtvaardigheid
Slaagfactoren:	➢ Partijen in de eerste plaats zelf verantwoordelijkheid dragen voor de afdoening van hun onderlinge geschillen ➢ Beschikbaarheid van een onafhankelijke en onpartijdige mediator • Een bepaald niveau van *kennis* binnen de sector; • Er moet *draagvlak* zijn: beide partijen moeten bereidheid vertonen; • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; • *Maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond
Faalfactoren:	➢ De financiële randvoorwaarden zijn nog niet goed geregeld, waardoor partijen worden belemmerd om gebruik te maken van mediation. ➢ Conflictsituaties
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	www.nmi.nl ADR-platform: Er worden enkele proefprojecten gestart met mediation (bij 5 rechtbanken en 3 bureaus voor rechthulp) gekeken wordt in welke gevallen mediation geschikt is.
Contactpersonen:	Ministerie van Justitie: Jan-Pieter Vos

Bijlage 20 Private ombudsman

Naam:	Private ombudsman
Type instrument:	Cluster 'geschilbeslechtende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	De Nationale Ombudsman heeft als taak individuele gevallen van onbillijkheid die uit overheidsmaatregelen kunnen voortvloeien te onderzoeken en te vereffenen. Naast de Nationale Ombudsman zijn er vele ombudsmannen die onafhankelijke geschilbeslechting trachten te bieden op een afgebakend gebied. In de context van zelfregulering zijn vooral de laatste ombudsmannen interessant, met name als een branche het initiatief neemt om een ombudsman in te stellen om geschilbeslechting te faciliteren. Na de geschilafhandeling door de ombudsman staan de normale rechtswegen open. De functie van de Ombudsman combineert de functie van mediation en bindend advies. Stichting De Ombudsman: is geen vorm van zelfregulering, maar een maatschappelijke organisatie. Deze Stichting heeft een eindstationfunctie het is de laatste waar men terecht kan. De Stichting de ombudsman is een initiatief van omroepen.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Ombudsman Verzekeringen*** Een individuele verzekerde kan met klachten terecht bij de Stichting Klachteninstituut Verzekeringen (SKV). De SKV is opgericht door het Verbond van Verzekeraars. De SKV bestaat uit de Ombudsman Verzekeringen en de Raad van Toezicht Verzekeringen (een tuchtrechtelijk orgaan). Het bestuur van de SKV wordt gevormd door een buitenstaander als voorzitter en door leden die zijn voorgedragen vanuit zowel de Consumentenbond als de organisaties van verzekeringsmaatschappijen en assurantietussenpersonen. Een bij de SKV binnenkomende klacht over een verzekeraar of tussenpersoon gaat eerst naar de Ombudsman Verzekeringen. Er kan alleen een klacht ingediend worden indien de verzekeringsmaatschappij of tussenpersoon is aangesloten bij het Klachteninstituut. Dat zijn in elk geval de verzekeringsmaatschappijen die lid zijn van het Verbond van Verzekeraars, het Waarborgfonds Motorverkeer en sinds kort alle assurantietussenpersonen die lid zijn van de NVA of de NBvA. Ook andere verzekeraars en tussenpersonen kunnen zich, tegen een geringe contributie, aansluiten bij de SKV, zodat hun klanten van de klachtenregelingen gebruik kunnen maken. Er zijn echter verzekeraars en tussenpersonen die niet zijn aangesloten bij de SKV. De Ombudsman probeert het geschil op te lossen door de beide partijen via bemiddeling dichter bij elkaar te brengen. De Ombudsman gaat na of het gedrag van de verzekeraar of tussenpersoon redelijk is en kan eventueel aan de verzekeraar of tussenpersoon een formeel advies opleggen. Het advies is niet bindend, maar wel heeft de Ombudsman binnen het verzekeringsbedrijf behoorlijk gezag. In veel gevallen is een klacht via deze weg op te lossen.

	Kan de Ombudsman geen voor beide partijen bevredigende oplossing vinden, dan kunnen beide partijen alsnog andere (rechts)wegen bewandelen. De Ombudsman kan ook klachten ter behandeling doorzenden naar de Raad van Toezicht Verzekeringen. Ook als de verzekeraar of tussenpersoon het advies van de Ombudsman niet wil opvolgen wordt de kwestie voorgelegd aan de Raad. De gang naar de SKV is voor consumenten kosteloos. De kosten worden gedragen door de aangesloten verzekeringsmaatschappijen en assurantietussenpersonen. Daarbij wordt een laagdrempelige geschilbeslechting in de verzekeringsbranche gewaarborgd. Verzekeraars of tussenpersonen kunnen het feit dat ze bij de SKV zijn aangesloten als reclame gebruiken. www.stichtingdeombudsman.nl
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Hoge drempels (kosten) om naar de rechter stappen bij een geschil. Ongelijke machtverdeling.
Initiatiefnemer:	De branche zelf
Wie stelt de regels op?	De regels voor het handelen van de ombudsman wordt door de branche in samenwerking met consumentenorganisaties opgesteld.
Wie zijn deelnemers?	Ondernemers die zich aansluiten bij de klachtenorganisatie. Zij bieden hun klanten deze manier van conflictoplossing aan
In- en uitstapmogelijkheden:	Ondernemers zijn vrij om in- en uit te stappen. Voor langdurige contracten (bijvoorbeeld verzekeringen) kan het echter betekenen dat de aanbieders daarmee voor klanten de weg vrijstellen om het contract op te zeggen.
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	De ombudsman doet uitspraak. Daarna kunnen de partijen alsnog een rechter inschakelen. Het instrument Ombudsman gaat wel eens gepaard met Tuchtrecht.
Wetgevend kader	Contract/verbintenissenrecht.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	• Geen kostbare en langdurige gerechtelijke procedures. • Kwaliteitskenmerk (bijvoorbeeld garantie van onafhankelijkheid voor individuele tussenpersoon in verzekeringen).
Nadelen voor marktpartijen:	
Voordelen voor overheid:	• Ontlasten van het rechtssysteem
Nadelen voor	

overheid:	
Slaagfactoren:	➢ sterke marketing van de ombudsman door de branche ➢ grootschalig gebruik van de ombudsman door de branche • Een bepaald niveau van *kennis* binnen de sector; • Er moet *draagvlak* zijn binnen de sector; • *De organisatiegraad* van de betrokken branche/beroepsgroep moet voldoende zijn; • *Maatschappelijke druk,* bijvoorbeeld druk vanuit de consumentenbond
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	www.stichtingdeombudsman.nl
Contactpersonen:	

Bijlage 21 Tuchtrecht

Naam:	Tuchtrecht
Type instrument:	Cluster 'geschilbeslechtende instrumenten'
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Het doel van tuchtrecht is de waarborging van kwaliteit van de beroepsuitoefening. Het is een normhandhavingsstelsel gericht op het gedrag van een bepaald beroepsgroep. De open normen worden ingevuld door codes/tuchtrechtspraak. Er bestaat wettelijk en niet-wettelijk tuchtrecht. Wettelijk tuchtrecht kan onderverdeeld worden in hiërarchisch of niet-hiërarchisch zijn. Hiërarchisch (ambtenarenrecht, militair tuchtrecht) is in de context van zelfregulering niet interessant. Het niet-hiërarchische wettelijk tuchtrecht houdt in dat beslissing in eerste aanleg genomen wordt door colleges van beroeps- of bedrijfsgenoten, eventueel aangevuld door rechters. ▪ tuchtrecht voor vrije beroepen (open in algemene termen vervatte normen; meestal na klacht cliënt) (vertrouwensbeambten → ter bescherming van de kwaliteit en goede naam van de beroepsgroep) ▪ economisch tuchtrecht (concrete verbodsbepalingen, die de kwaliteit van een product beschermen; na geconstateerde overtreding door een privaatrechtelijke controledienst of een publieke inspectiedienst) (in bedrijfssectoren (industrie, ambacht, land- en tuinbouw en veeteelt) → producten of handelingen van economische actoren die een inbreuk vormen op de door de wetgever gestimuleerde ordening en normering van een bepaalde bedrijfstak) Onder niet-wettelijk tuchtrecht valt het verenigingentuchtrecht. Een voorbeeld hiervan is de handhaving van spelregels bij het sporten in georganiseerd verenigingsverband.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Tuchtrecht in het notariaat*** Het notariaat kent twee vormen van tuchtrecht: het wettelijke tuchtrecht en het verenigingstuchtrecht. Het verenigingstuchtrecht behandelt de relatief mineure klachten over de beroepsuitoefening van de notaris zoals het gebrek aan snelheid van handelen of over de hoogte van de declaratie. De uitspraken van het scheidsgerecht (eerste aanleg) en het college van beroep zijn bindend. Een uitspraak kan bijvoorbeeld voorschrijven dat de notaris zijn declaratie moet verlagen. In de wettelijke tuchtrechtprocedure worden klachten behandeld die ernstiger of meer principieel van aard zijn. Doel van dit tuchtrecht is *niet* primair om een geschil tussen de notaris en een cliënt te beslechten, maar om de 'eer en waardigheid' van het ambt te handhaven. De sancties in het kader van de wettelijke tuchtrechtprocedure zijn uitsluitend gericht op de notaris. Financiële compensatie voor de klager is niet aan de orde. De voorzitter van de kamer van toezicht kan een onderzoek tegen een notaris ook zonder formele klacht instellen.

	Klachten worden in eerste aanleg behandeld door de zogenaamde 'kamers van toezicht' in de 19 arrondissementen. De president van de rechtbank is de voorzitter van de kamer. Naast de voorzitter maken nog vier personen deel uit de kamer, onder wie tweeandere notarissen. Tegen de uitspraak van de kamer kan in beroep worden gegaan. Indien de klacht gegrond wordt bevonden, kan het hof een waarschuwing of een berisping geven of besluiten tot ontzetting uit het ambt. Een klacht kan ook gegrond worden verklaard zonder dat er een sanctie wordt opgelegd. De tuchtnorm is geformuleerd in artikel 50c van de wet op het Notarisambt. Dit kapstokartikel wordt nader geoperationaliseerd in de beroeps- en gedragsregels van de KNB. (bron: http://www.xs4all.nl/~respub/traa/b10_1_14.htm)
Kenmerken op een rij	
Typering probleem	Markten van vrije beroepsgroepen en publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties. Veelal vertrouwensdiensten, sprake van domeinmonopolies. Vaak markten waar geen vrije toetreding mogelijk is, domeinmonopolies.
Initiatiefnemer:	Overheid
Wie stelt de regels op?	Beroepsbeoefenaren, consumenten, bedrijfssectoren?
Wie zijn deelnemers?	Beroepsgroep/bedrijfstak
In- en uitstapmogelijkheden:	Er zijn geen in- en uitstapmogelijkheden. Het hangt samen met publiekrechtelijk karakter en gedwongen lidmaatschap ook niet bij niet-wettelijk tuchtrecht geen in- en uitstap??
Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Wetgever, middels publiekrechtelijk regeling Toezicht: vertegenwoordigende instantie beroepsgroep
Wetgevend kader:	Wettelijk tuchtrecht: o.b.v. Grondwet (art 113 lid 2 GW) Strafrecht/civiel recht/klachtrecht
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	Eisen die internationale verdragen (zoals het EVRM en het IVBPR) aan de procesgang stellen. Er bestaat soms tuchtrecht op internationaal niveau, zoals in het geval van sport, waarbij nationale bonden in overkoepelende organisaties samenwerken.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	▪ Rechtszekerheid ▪ level playing field
Nadelen voor marktpartijen:	➢ Beroepsgroep moet handhavingskosten zelf dragen
Voordelen voor overheid:	▪ Rechtszekerheid, ▪ Ontlasten rechterlijk apparaat, ▪ Geen handhavingskosten voor de overheid

Nadelen voor overheid:	➢ Gevaar voor concurrentiebeperkend effect
Slaagfactoren:	
Faalfactoren:	
Valkuilen en tips:	Er kan een handelingsbeperkende werking vanuit gaan die de concurrentie kan beperken.
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	Het rapport van Henk van de Bunt
Contactpersonen:	

Bijlage 22 Publiekrechtelijke beroeps-organisatie

Naam:	Publiekrechtelijke beroepsorganisatie/bedrijfsorganisatie, ook wel product- en bedrijfschappen
Type instrument:	
Algemeen	
Beschrijving instrument:	Publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties (PBO) (ook wel schap of product- of bedrijfschap genoemd) zijn bijzondere brancheorganisaties die op economisch en sociaal gebied zaken voor een branche regelen. Kenmerkend voor een PBO/schap is het bindende karakter voor de branchegenoten: alle bedrijven in de branche vallen eronder en iedereen moet zich aan de regels van het schap houden. Een schap is dan ook een openbaar bestuurslichaam, een soort overheid voor een specifieke branche. Het is een hybride organisatievorm: deels privaat en deels publiek. Bij de activiteiten van een schap staan zowel het algemeen belang als het belang van de betrokken branche voorop. Een sector bepaalt zelf of zij een schap voor de sector wil laten instellen. Er zijn twee soorten schappen: product- en bedrijfschappen. Productschappen zijn er voor bedrijven die zich met hetzelfde product bezighouden, van grondstof tot eindproduct (zoals bij het Productschap Vee en Vlees: 'van fok tot kok'). Bedrijfschappen zijn er voor bedrijven met eenzelfde functie in het economische leven, zoals alle bedrijven in de detailhandel. Schappen zijn er ook van beoefenaren van een beroep zoals voor notarissen. Een schap houdt zich bezig met zaken als scholing van werknemers, kwaliteitsbeheer en –controle of gezamenlijke exportpromotie. De hele sector betaalt aan deze activiteiten mee. 'Gratis meeliften' (free-ridersgedrag) is niet mogelijk. Sommige schappen voeren ook regelgeving van de overheid uit. De kennis en deskundigheid van de schappen in de eigen sector en hun bevoegdheden als overheid maken hen daarvoor uitermate geschikt. Voor dergelijke 'medebewindstaken' krijgen zij een vergoeding van de overheid. Werkgevers en werknemers in een branche die een schap willen oprichten, moeten een verzoek indienen bij de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze kan dan met een algemene maatregel van bestuur het schap officieel in het leven roepen. Dit gebeurt in overleg met de SER. In zijn advies stelt de SER onder meer vast of de betreffende ondernemers- en werknemersorganisaties de hele sector in voldoende mate vertegenwoordigen. Elke vier jaar controleert de SER of er nog genoeg steun voor het schap is in de betrokken branche. Ook bij opheffing of samenvoeging van schappen zal de minister het advies van de SER vragen. Aan het hoofd van elk schap staat een bestuur. De leden van dit bestuur worden voorgedragen door ondernemers- en werknemersorganisaties uit de branche. Doorgaans telt het bestuur evenveel vertegenwoordigers van ondernemers als van werknemers. De SER heeft richtlijnen uitgewerkt voor de representativiteit van organisaties en de toewijzing van bestuurszetels. De voorzitter van een schap wordt door de Kroon benoemd. Het bestuur van een schap kan zelfstandig besluiten nemen die de hele branche raken. Op welk terrein het bestuur zulke besluiten mag nemen, is bij de oprichting van het schap vastgelegd. Een besluit mag niet in strijd zijn met de wet en mag de

	belangen van het bedrijfsleven in het algemeen niet schaden.. Wat een schap regelt mag ook een gezonde mededinging in de branche niet belemmeren, Zo mag een schap niets regelen over prijzen of vestigingsplaatsen en het mag ook niet in strijd zijn met Europese regels.
Juridische definitie:	
Praktijkvoorbeeld:	***Horeca*** In 1955 is het bedrijfschap Horeca en Catering ingesteld volgens de Wet op de Bedrijfsorganisatie. Het Bedrijfschap is een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Dit betekent dat het schap de bevoegdheid heeft om algemeen bindende besluiten te nemen, zoals een gemeente doet voor haar inwoners. Het Bedrijfschap heeft een Bestuur bestaande uit ondernemersorganisaties en werknemersorganisaties. Het bedrijfschap Horeca en Catering komt op voor de gemeenschappelijke belangen van iedereen die werkt in de horeca, catering en verblijfsrecreatie. Het schap zet zich in om een gastvrije en veilige bedrijfstak te creëren voor ondernemers en werknemers. Het Bedrijfschap is hét Kennis- en Informatiecentrum voor de bedrijfstakken horeca en catering. Het belangrijkste activiteit is het voortdurend op de voet volgen van de ontwikkelingen in de branche en de omgeving. Kansen en bedreigingen worden in kaart en dragen hiervoor oplossingen aan. Bijvoorbeeld door anderen te adviseren en door te overleggen met diverse betrokken partijen, zoals overheidsinstanties en brancheorganisaties. Bovendien wordt over vele onderwerpen voorlichting gegeven. Een andere activiteit is het stimuleren van de kwaliteit van de branche door het ontwikkelen van producten en diensten om de bedrijfsvoering van ondernemingen te verbeteren en te vergemakkelijken. Bron: www.ser.nl
Kenmerken op een rij	
Typering probleem:	PBO's kunnen eigenlijk op alle markten in het leven geroepen worden. De keuze is aan de branche zelf. Er zijn echter kenmerken (kenmerken waarvan?) wanneer het gebruik ervan aan te raden is zoals ▪ Grote informatievoordeel van branche t.o.v. overheid ▪ Informatieasymmetrie tussen aanbieder en afnemer ▪ Domeinmonopolie ▪ Vertrouwenskarakter diensten ▪ Gevaar voor averechtse selectie en *moral hazard*
Initiatiefnemer:	Branche of overheid
Wie stelt de regels op?	Overheid en beroepsgroep/brancheorganisaties bij regelgeving betrokken
Wie zijn deelnemers?	Branche/Beroepsbeoefenaren
In- en uitstapmogelijkheden:	Geen in- en uitstapmogelijkheden, verplicht lidmaatschap.

Handhaving van regels (toezicht, controle en bestraffing):	Op het gebruik van de bevoegdheden en andere zaken houden verschillende ministeries en de SER toezicht. Dit toezicht is geregeld in de Wet op de bedrijfsorganisatie. De SER let met name op de volgende zaken: instelling en opheffing ▪ samenstelling besturen ▪ goedkeuring besluiten ▪ goedkeuring financiën ▪ aanpassing PBO-stelsel Omdat in het PBO-model de relatieve autonomie van de besturen van schappen wordt benadrukt, is het toezicht door de SER vooral randvoorwaardelijk van aard. Naast de uitvoering van zijn wettelijke taken speelt de SER ook een stimulerende en coördinerende rol bij de modernisering van het PBO-stelsel die eind jaren negentig is ingezet. Handhaving kan ook middels tuchtrecht.
Wetgevend kader:	Kaderwetten als Advocatenwet, Notariswet etc.
Internationale aspecten/ internationaal juridische randvoorwaarden:	De vormgeving in Nederland, met name de samenwerking tussen ondernemers- en werknemersorganisaties komt elders nauwelijks voor. Rekening houden met vrije verkeer van producten en diensten tussen de lidstaten. Daar ziet Brussel op toe. Daarnaast gaat de eenwording gepaard met richtlijnen en verordeningen uit Brussel. Bijvoorbeeld in het kader van het Europese landbouwbeleid. Vanwege hun deskundigheid zijn schappen vaak niet alleen betrokken bij de voorbereiding van Europese regelgeving, maar ook bij de omzetting daarvan in nationale regels en de uitvoering van deze regels in hun sector.
Evaluatie	
Voordelen voor marktpartijen:	▪ Geen concurrentie tussen belangengroepen ▪ Initiatief voor regelgeving ▪ Discretionaire bevoegdheid, m.a.w. de mogelijkheid om de regels zelf toe te passen en daarbij nader in te vullen
Nadelen voor marktpartijen:	▪ Verantwoordelijkheid voor Regelgeving ▪ Kosten van het opzetten van regelgevende instanties
Voordelen voor overheid:	▪ Benutten informatievoordeel van de branche ▪ Nalevingbereidheid ▪ Snelle vaststelling en wijziging regels
Nadelen voor overheid:	▪ Gevaar voor overregulering ▪ Gevaar voor mededingingsbeperking ▪ Gevaar voor behartiging van eigen belang door beroepsgroep ten koste van algemeen belang
Slaagfactoren:	▪ Er moet sprake zijn van publiekrechtelijk taken ▪ Grote mate van beoordelingsvrijheid en eindverantwoordelijkheid beroepsbeoefenaar

Faalfactoren:	▪ Te ruime verordende bevoegdheid beroepsgroep ▪ Marginale controle Rijksoverheid
Valkuilen en tips:	Gevaar voor kartelafspraken, met name voor wat betreft de prijzen van diensten
Referenties	
Aanbevolen literatuur:	www.ser.nl SER (2002) *Publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie bibliografie 1950 – 2002*, Samengesteld door J.P. van Dorp
Contactpersonen:	Bij de SER zijn meerdere contactpersonen voor verschillende vragen betreffende PBO's: Algemeen: Jan van der Bij (070-3499532) Juridisch: Roger Broer (070-3499542) Financieel: Jos Engels (070-3499570) PBO-blad: Antoinette van der Velden (070-3499635)